

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГРИНЬ НАЗАР ГРИГОРОВИЧ

УДК 343.57 (477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
«СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ
(НА ПІДСТАВІ СТ.СТ.321, 321-1 КК УКРАЇНИ)»**

08 Право
081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів Гринь Н.Г.

Науковий керівник: **доктор юридичних
наук, професор Гритенко Оксана
Анатоліївна**

Дніпро – 2025

АНОТАЦІЯ

Гринь Н. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення (на підставі ст.ст.321, 321-1 КК України). - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2025.

У вступі роботи здійснено обґрунтування вибору теми дослідження, проведено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами, сформульовано мету й завдання дослідження, визначено об'єкт, предмет та методи дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів та їх практичне значення.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення на підставі ст.ст. 321, 321-1 КК України. У роботі обґрунтовано низку положень та висновків, які напвлені на удосконалення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності передбачених у ст. ст. 321, 321-1 КК України.

Встановлено, що соціальна обумовленість звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення виявляється на підставі з'ясування історичних, загально-соціальних, кримінально-правових та кримінологічних чинників.

На підставі історико-правового дослідження генезису звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення визначено, що не зважаючи на всі спроби регламентації звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, дана сфера не має чітко визначених положень переодизації генезису інституту звільнення від

кримінальної відповідальності проти здоров'я населення. Загальне уявлення щодо інституту звільнення від кримінальної відповідальності вказує на те, що кількість видів звільнення від кримінальної відповідальності в Особливій частині КК поступово зростає. Так, КК 1922 р. та КК 1927 р. мали по 1 заохочувальній нормі, що передбачали звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 4 ст. 114 КК 1922 р., примітка ст. 106 КК 1927 р.). КК 1960 р. містив 6 норм, які закріплювали звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 170, ч. 2 ст. 222, ст. 229-10). Проте вони не стосувались злочинів проти здоров'я населення. Чинний КК 2001 року передбачає понад 40 норм, які регулюють звільнення від кримінальної відповідальності, серед яких, зокрема ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1 КК України. Визначено, що процес реформування кримінального законодавства триває, зокрема розробка нового Кримінального кодексу України, в якому пропонується трансформація інституту звільнення від кримінальної відповідальності в субінститут не призначення покарання, в якому виокремлено положення про не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (ст. 3.3.2 проєкту нового КК). Відповідні положення можуть бути регламентовані і відносно кримінальних правопорушень проти здоров'я населення, зокрема щодо норм, які регулюють звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.

Ретроспективний підхід до оцінки стану дослідження розглядуваної проблеми, визначення наступності наукових позицій надав можливість виділити наступні напрямки, які безпосередньо, або ж опосередковано торкалися проблем інституту звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема виокремлення спеціальних досліджень, в яких розглядалися найтипівіші сталії аспекти проблем встановлення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; визначення змісту та сутності існуючих проблем щодо

звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення; визначення наступності доктринальних положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та ступінь їхнього впливу на зміст та напрямки реформування кримінального законодавства, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я населення передбачених ст.ст. 321 та ст. 321-1 КК України. На підставі проведеного аналізу стану дослідження встановлено певні особливості дослідження проблем, пов'язаних із звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. На відміну від загальних досліджень, які присвячені інституту звільнення від кримінальної відповідальності, питання та дослідження проблем, які стосуються звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, зокрема ст. ст. 321 321-1 КК України не розглядалися комплексно, а тільки, як частина іншого предмету.

Системно-правовий порівняльний аналіз чинного кримінального законодавства наступних країн світу: Азербайджанської Республіки, Республіки Казахстан, Грузії, Іспанії, Литовської Республіки, Чеської Республіки, Республіки Молдова, Республіки Таджикистан, Туреччини, США (штату Арізона) та ін. надав підстав для таких узагальнень: незалежно від того, є в кримінальному законодавстві відповідної держави спеціальна норма чи ні, відповідальність за діяння, що порушують правила законного обігу лікарських засобів передбачена. Однозначно вона настає у разі спричинення шкоди здоров'ю особи внаслідок вживання фальсифікованих препаратів або створення загрози спричинення такої шкоди. За відсутності шкоди здоров'ю відповідальність може бути пов'язана з порушенням законодавства про економічну конкуренцію чи економічну діяльність загалом. У КК зарубіжних країн, як і в КК України, існує різне співвідношення заборонних і

заохочувальних норм, що стосуються злочинів проти здоров'я населення, зокрема стосовно злочинної діяльності з використанням отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікації лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів. Серед усіх країн, які піддавались дослідженню норми, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти здоров'я населення, законодавцем визначені тільки заборонювальні норми. У ряді кримінальних кодексів держав світу відсутні вказівки на спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності. Україна в цьому випадку є виключенням з досить широким переліком підстав звільнення від кримінальної відповідальності. Проте, прямої заборони на звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, зокрема стосовно злочинної діяльності з використанням отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікації лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів не мають.

Запропоновано поняття спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я населення, під якими слід розуміти окремий субінститут звільнення від кримінальної відповідальності, норми якого містяться лише в Розділу XIII Особливої частини КК України та передбачені у ст. ст. 321, 321-1 КК України, передумови, підстави та умови їх застосування завжди пов'язані з позитивною посткримінальною поведінкою особи. Доведено що до спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я населення відносяться ч. 5 ст. 321 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів» та ч. 4 ст. 321-1 КК України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів».

При розкритті передумов, підстав (умов) застосування звільнення від кримінальної відповідальності за незаконний обіг отруйних чи сильнодіючих речовин, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ч. 5 ст. 321 КК) встановлено, що передумови звільнення від кримінальної відповідальності лежать в основі ч. 1 ст. 321 КК України, яка передбачає шість видів злочинних діянь: 1) виробництво отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 2) виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 2) придбання отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 3) перевезення отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 4) пересилання отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 5) зберігання з метою збуту отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 6) збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Перераховані діяння становлять закритий вичерпний перелік, і лише вони можуть бути передумовами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321 КК України.

Підставами (умовами) звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 321 КК є: 1) добровільна здача отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та вказівка джерело їх придбання, або 2) сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Встановлено, що передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 321¹ КК України, є

вчинення нею хоча б одного із шести альтернативних злочинних діянь: 1) виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 2) придбання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 3) перевезення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 4) пересилання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 5) зберігання з метою збуту завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 6) збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів. Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321¹ КК України є така посткримінальна поведінка суб'єкта, що полягає в: 1) добровільній здачі фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковою вказівкою на джерело їх придбання або 2) добровільній здачі фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковим сприянням розкриттю злочинів, пов'язаних із їх обігом.

Доведено, що шляхи вдосконалення інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення пов'язані із їх специфічністю, що викликає суперечки з приводу їх юридичної природи та законодавчого закріплення, а саме питання про неточність або невідповідність деяких підстав у спеціальних видах звільнення від кримінальної відповідальності; існування подібності із іншими суміжними складами кримінальних правопорушень; відповідність предметів передбачених у ч. 1 ст. 321 КК та ч. 5 ст. 321 КК України; вдосконалення переліку кримінально-правових діянь, зокрема щодо тих, що передбачені у ст. 321-1 КК України; встановлення критеріїв при визначенні загрози для життя чи здоров'я людей у ст. ч. 1 ст. 321-1 КК України; двохкомпонентність підстав для звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321-1 КК України; узгодженість між ознаками передбаченими у заборонювальних нормах та заохочувальних.

Ключові слова: заохочувальні норми, злочин, здоров'я населення, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, обіг, отруйні чи

сильнодіючі лікарські засоби, покарання, фальсифіковані лікарські засоби, спеціальні види звільнення.

SUMMARY

Hryn N. Special types of exemption from criminal liability for crimes against public health (based on Articles 321, 321-1 of the Criminal Code of Ukraine). - qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 Law. - Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2024.

In the introduction of the work, the rationale for the choice of the research topic is provided, the work is connected with scientific programs, plans, topics, grants, the goals and objectives of the research are formulated, the object, subject and methods of the research are defined, the scientific novelty of the results obtained and their practical significance are disclosed.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of special types of exemption from criminal liability for crimes against public health based on Articles 321, 321-1 of the Criminal Code of Ukraine. The work substantiates a number of provisions and conclusions aimed at improving special types of exemption from criminal liability provided for in Articles 321, 321-1 of the Criminal Code of Ukraine.

It has been established that the social determinacy of exemption from criminal liability for crimes against public health is revealed on the basis of clarification of historical, general social, criminal-legal and criminological factors.

Based on the historical and legal study of the genesis of exemption from criminal liability for crimes against public health, it was determined that, despite all attempts to regulate exemption from criminal liability for crimes against public health, this area does not have clearly defined provisions for the periodization of the genesis of the institute of dismissal from criminal liability against public health. A general idea of the institute of exemption from criminal liability indicates that the number of types of exemption from criminal liability in the Special Part of the Criminal Code is gradually increasing. Thus, the Criminal Code of 1922 and the Criminal Code of 1927 had 1 incentive norm each, providing for exemption from criminal liability (Part 4 of

Article 114 of the Criminal Code of 1922, note of Article 106 of the Criminal Code of 1927). The Criminal Code of 1960 contained 6 provisions establishing exemption from criminal liability (Part 2 of Article 56, Part 2 of Article 57, Part 3 of Article 170, Part 2 of Article 222, Article 229-10). However, they did not concern crimes against public health. The current Criminal Code of 2001 provides for more than 40 provisions regulating exemption from criminal liability, including, in particular, Part 5 of Article 321, Part 4 of Article 321-1 of the Criminal Code. It was determined that the process of reforming criminal legislation continues, in particular, the development of a new Criminal Code of Ukraine, which proposes to transform the institution of exemption from criminal liability into a sub-institution of non-imposition of punishment, which singles out the provision on non-imposition of punishment in connection with the positive behavior of a person after committing a criminal offense (Article 3.3.2 of the Draft New Criminal Code). The relevant provisions may also be regulated in relation to criminal offences against public health, including the rules governing exemption from criminal liability for crimes against public health.

A retrospective approach to assessing the state of research into the problem under consideration and determining the continuity of scientific positions made it possible to highlight the following areas that directly or indirectly affected the problems of the institute of exemption from criminal liability, in particular, identifying special studies that examined the most typical aspects of the problems of establishing special types of exemption from criminal liability; determining the content and essence of existing problems of exemption from criminal liability for crimes against public health; determining the continuity of doctrinal provisions on exemption from criminal liability for crimes in the sphere of circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors and the degree of their influence on the content and directions of criminal legislation reform, in particular exemption from criminal liability for crimes against public health provided for in Articles . 321 and Article 321-1 of the Criminal Code of Ukraine. Based on the

conducted analysis of the state of the research, certain features of the study of problems related to exemption from criminal liability for crimes against public health were established. Unlike general studies devoted to the institute of exemption from criminal liability, issues and studies of problems related to exemption from criminal liability for crimes against public health, in particular Article. Art. 321 321-1 of the Criminal Code of Ukraine should not be considered in its entirety, but only as part of another subject.

A comparative systemic legal analysis of the current criminal legislation of the following countries: the Republic of Azerbaijan, the Republic of Kazakhstan, Georgia, Spain, the Republic of Lithuania, the Czech Republic, the Republic of Moldova, the Republic of Tajikistan, Turkey, the USA (Arizona), etc. provided grounds for the following generalizations: regardless of whether there is a special norm in the criminal legislation of the relevant state or not, liability for acts that violate the rules of legal circulation of medicines is provided for. It definitely occurs in the event of harm to a person's health due to the use of counterfeit drugs or the threat of causing such harm. In the absence of harm to health, liability may be associated with a violation of the legislation on economic competition or economic activity in general. In the Criminal Codes of foreign countries, as well as in the Criminal Code of Ukraine, there is a different ratio of prohibitive and incentive norms concerning crimes against public health, in particular, regarding criminal activity using poisonous or potent substances or poisonous or potent drugs, as well as counterfeiting drugs. or circulation of counterfeit drugs. Among all the countries that have been subject to the study of norms providing for criminal liability for crimes against public health, the legislator has defined only prohibitive norms. A number of criminal codes of countries around the world do not contain any indications of special types of exemption from criminal liability. Ukraine is an exception in this case with a fairly wide list of grounds for exemption from criminal liability. However, there is no direct prohibition on exemption from criminal liability for crimes against public

health, in particular, with respect to criminal activity using poisonous or potent substances or poisonous or potent drugs, as well as counterfeiting of drugs or circulation of counterfeit drugs.

The concept of special types of exemption from criminal responsibility for criminals against the health of the population is proposed, which should be understood as a separate sub-institute of exemption from criminal responsibility, the norms of which are contained only in Section XIII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine and are provided in Art. Art. 321, 321-1 of the Criminal Code of Ukraine, the prerequisites, grounds and conditions of their application are always connected with the positive post-criminal behavior of the person. It has been proven that part 5 of Art. 321 of the Criminal Code of Ukraine "Illegal production, manufacture, acquisition, transportation, shipment, storage for the purpose of sale or distribution of poisonous or potent substances or poisonous or potent medicinal products" and part 4 of Art. 321-1 of the Criminal Code of Ukraine "Falsification of medicinal products or conversion of falsified medicinal products".

When disclosing the prerequisites, grounds (conditions) for applying the exemption from criminal liability for illegal circulation of poisonous or potent substances, poisonous or potent drugs (Part 5 of Article 321 of the Criminal Code), it was established that the prerequisites for exemption from criminal liability underlie Part 1 of Article 321 of the Criminal Code of Ukraine, which provides for six types of criminal acts: 1) production of poisonous or potent substances or poisonous or potent drugs; 2) manufacture of poisonous or potent substances or poisonous or potent drugs; 2) acquisition of poisonous or potent substances or poisonous or potent drugs; 3) transportation of poisonous or potent substances or poisonous or potent drugs; 4) shipment of poisonous or potent substances or poisonous or potent drugs; 5) storage for the purpose of sale of poisonous or potent substances or poisonous or potent drugs; 6) sale of poisonous or potent drugs or poisonous or potent medicines. The listed acts constitute a closed exhaustive list, and only they can serve as prerequisites

for exemption from criminal liability for committing a crime under Part 1 of Article 321 of the Criminal Code of Ukraine. The grounds (conditions) for exemption from criminal liability under Part 5 of Article 321 of the Criminal Code are: 1) voluntary surrender of poisonous or potent substances that are not narcotic or psychotropic or their analogues, or poisonous or potent drugs and indication of the source of their acquisition, or 2) assistance in solving crimes related to their illegal trafficking for the illegal production, manufacture, acquisition, transportation, transfer, storage of poisonous or potent substances that are not narcotic or psychotropic or their analogues, or poisonous or potent drugs.

It has been established that a prerequisite for exempting a person from criminal liability for committing the actions provided for in Part 1 of Article 321-1 of the Criminal Code of Ukraine is the commission of at least one of six alternative criminal acts: 1) manufacture of knowingly counterfeit drugs; 2) acquisition of knowingly counterfeit drugs; 3) transportation of knowingly counterfeit drugs; 4) transfer of knowingly counterfeit medicines; 5) storage for the purpose of sale of knowingly counterfeit medicines; 6) sale of knowingly counterfeit medicines. The basis for exemption of a person from criminal liability under Part 4 of Article 321-1 of the Criminal Code of Ukraine is the following post-criminal behavior of the subject, consisting of: 1) voluntary surrender of counterfeit medicines with mandatory indication of the source of their acquisition or 2) voluntary surrender of counterfeit medicines with mandatory assistance in solving crimes related to their circulation.

It has been proven that the ways of improving the institution of exemption from criminal liability for crimes against public health are associated with their specificity, which gives rise to disputes regarding their legal nature and legislative consolidation, namely the issue of inaccuracy or inconsistency of some grounds in special types of exemption from criminal liability; the existence of similarities with other related types of criminal offenses; compliance of the items provided for in Part 1 of Article 321 of the Criminal Code and Part 5 of Article 321 of the Criminal Code of Ukraine;

improvement of the list of criminal acts, in particular, in relation to those provided for in Article 321-1 of the Criminal Code of Ukraine; establishment of criteria for determining a threat to life or health of people in Article Part 1 of Article 321-1 of the Criminal Code of Ukraine; two-component nature of the grounds for exemption from criminal liability under Part 4 of Article 321-1 of the Criminal Code of Ukraine; consistency between the features provided for in the prohibitive and incentive norms.

Keywords: incentive norms, crime, public health, criminal liability, criminal offence, treatment, poisonous or potent drugs, punishment, counterfeit drugs, special types of exemption.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Гринь Н. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти здоров'я населення.
2. Гринь Н. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення у зарубіжному кримінальному законодавстві. порівняльно-правовий аналіз.
3. Гринь Н. Соціальна обумовленість звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.
4. Гринь Н. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення: передумови, підстави (умови)

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

ЗМІСТ	
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНІ, ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МІЖНАРОДНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ.....	28
1.1. Соціальна обумовленість звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.....	28
1.2. Генезис звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.....	52
1.3. Стан дослідження інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.....	70
1.4. Порівняльно-правовий аналіз звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення у зарубіжному кримінальному законодавстві.....	84
Висновки до розділу 1.....	97
РОЗДІЛ 2. СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	104
2.1. Поняття та види спеціального звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.....	104
2.2. Передумови, підстави (умови) застосування звільнення від кримінальної відповідальності за незаконний обіг отруйних чи сильнодіючих речовин, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.....	123

2.3. Передумови, підстави (умови) застосування звільнення від кримінальної відповідальності за обіг фальсифікованих лікарських засобів....	142
2.4. Шляхи вдосконалення інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.....	157
Висновки до розділу 2.....	173
ВИСНОВКИ.....	177
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	187

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КК України –Кримінальний кодекс України

КПК України – Кримінальний процесуальний кодекс України

КК – кримінальний кодекс

УРСР –Українська Радянська Соціалістична Республіка

ВСУ – Верховний Суд України

ст. – стаття

ст. ст.- статті

ст. –століття

п. – пункт

ч. – частина

р.- рік

абз. - абзац

ЛЗ- лікарські засоби

ВІЛ - вірус імунодефіциту людини

ВООЗ - Всесвітня Організація Охорони Здоров'я

АФІ - активний фармацевтичний інгредієнт

ОРД - оперативно-розшукової діяльності

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку технологій одним із факторів, які загрожують життю та здоров'ю людини, є отруйні чи сильнодіючі речовини або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, а також фальсифіковані лікарські засоби. Крім загрози життю та здоров'ю людини, обіг цих речовин завдає шкоди ще й легальним виробникам фармацевтичної продукції. З урахуванням суспільної небезпеки, притаманній цьому явищу, питання протидії обігу отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікованих лікарських засобів знайшли своє відображення навіть в міжнародних документах. Так, зокрема у Конвенції Ради Європи «Про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я» (MEDICRIME), прийнятій 28 жовтня 2011 року, підкреслюється, що для ефективної боротьби з глобальною загрозою, яку може нести підробка медичної продукції, необхідно забезпечити криміналізацію діянь у цій сфері [238].

Фальсифікація й поширення зазначених засобів належить до найбільш тяжких злочинів проти суспільного здоров'я. Але найжахливіші наслідки - це шкода для життя і здоров'я населення, яку важко переоцінити. Діапазон такої шкоди сягає від недовіри до лікарів внаслідок безрезультативності лікування до заподіяння смерті або тяжкої шкоди здоров'ю через вживання неякісних лікарських засобів та (або) відсутність належного лікувального ефекту, помилкових результатів діагностики тощо. Ці наслідки не завжди легко встановити, ще складніше довести наявність причинного зв'язку між вживанням неякісних лікарських засобів та заподіянням шкоди життю або здоров'ю людини.

Питання протидії порушенням у сфері обігу отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також

фальсифікованих лікарських засобів були предметом дослідження значної кількості науковців – фахівців у галузі медицини, фармацевтики, кримінального та адміністративного права, кримінології, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності тощо. І хоча визначення кримінально-правових засад відповідальності за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення займалися такі вчені кримінально-правового циклу, як зокрема Вартилицька І.А., Гладкова Є.О., Головін Д.В., Гритенко О.А., Данилевська Ю.О., Каменський Д.В., Кісілюк Е. М., Кротюк, А.М., Кузик В. В., Луцак О.О., Музика А.А., Никифорчин І.О., Пономаренко Ю.Г., Політова А. С., Расюк Е. В., Созанський Т. І., Смітиєнко В.М., Савченко А.В., Семенюк О.О., Сорока С.О., Фесенко Є.В., та ін. Проте найтиповішим сталим аспектам проблем встановлення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності присвячено не так багато досліджень, тим більш стосовно звільнення від кримінальної відповідальності проти здоров'я населення передбачені у ст.ст. 321, 321-1 КК України. Серед вчених які фрагментарно торкалися цього питання маємо зазначити роботи таких вчених як Вознюк А. А., Горох О.П., Гуторова Н. О., Дудоров О. О., Житний О. О., Золотарьова А. І., Коваленко І. А., Ковітіді О. Ф., Мельник М. І., Музика А. А., Меркулова В.О., Наден О. В., Ступник Я.В., Тихий В. П., Товт Ю.М., Фріс П. Л. тощо. Аналіз їх наукових здобутків свідчить про значний внесок у вивчення цієї проблематики та формування напрямів протидії злочинам, вчинюваним у сфері обігу отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікованих лікарських засобів, зокрема засобами заохочення. Водночас реалії сьогодення свідчать, що деякі теоретичні та прикладні питання щодо протидії злочинам, вчинюваним у сфері обігу отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських

засобів, а також фальсифікованих лікарських засобів потребують подальших ґрунтовних розробок, чому деякою мірою, може сприяти і наше дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Робота виконана на кафедрі кримінального права та кримінології Дніпровського державного університету внутрішніх справ відповідно до: Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 р № 119/2021.), наказу МВС України «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки» від 11.06.2020 р. № 454, загальноуніверситетської теми наукових досліджень «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності в Україні» (реєстраційний номер 0118U100431); основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2025 рр., а також Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 р., схвалених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 р.; тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022-2026 роки, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 03.02.2022 р. № 109.

Мета й завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у розробці положень науково-прикладної проблеми звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти здоров'я населення на підставі ст.ст. 321, 321-1 КК України, а також удосконалення теоретичних та законодавчих положень відповідно заохочувальних норм:

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі *задачі*:

– дослідити соціальну обумовленість звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення;

- проаналізувати генезис звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення;
- здійснити стан дослідження інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення;
- надати порівняльно-правовий аналіз звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення у зарубіжному кримінальному законодавстві;
- дослідити поняття та види спеціального звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення;
- визначити передумови, підстави (умови) застосування звільнення від кримінальної відповідальності за незаконний обіг отруйних чи сильнодіючих речовин, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ч. 5 ст. 321 КК України), а також звільнення від кримінальної відповідальності за обіг фальсифікованих лікарських засобів (ч. 4 ст. 321-1 КК України);
- з'ясувати шляхи вдосконалення інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку із застосуванням заходів заохочення у разі вчинення злочинів проти здоров'я населення, що забезпечують обіг отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікованих лікарських засобів..

Предмет дослідження – спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення (на підставі ст.ст. 321, 321-1 КК України)

Методи дослідження. Для досягнення мети роботи авторкою використовувались такі методи: *діалектичний метод* – під час формулювання поняття «спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення (на підставі ст.ст. 321, 321-1 КК України)» у

(підрозділ 2.1.); *метод історико-правового аналізу* – при дослідженні генезису звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення (підрозділ 1.2); *порівняльно-правовий метод* – при аналізі звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення у зарубіжному кримінальному законодавстві (підрозділ 1.3); *системно-структурний* – при формулюванні поняття «спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення (на підставі ст.ст. 321, 321-1 КК України), його ознак та видів (підрозділ 2.1, 2.2, 2.3.); методу системного аналізу при визначенні місця і ролі звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти здоров'я населення в інституті звільнення від кримінальної відповідальності (підрозділ 1.3., 2.1.) *статистичні методи* – при вивченні емпіричної бази дослідження (підрозділ 1.1.) та ін.

Емпіричну базу дисертації становлять: результати матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень, а також опублікованої слідчо-судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одними із перших монографічних досліджень, яке присвячене положенням науково-прикладної проблеми звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти здоров'я населення на підставі ст.ст. 321, 321-1 КК України. На основі здійсненого дослідження сформульовано нові наукові положення, які запропоновані здобувачем особисто та виносяться на захист:

вперше:

- встановлено, що соціальна обумовленість звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення виявляється на підставі з'ясування історичних, загально-соціальних, кримінально-правових та кримінологічних чинників, які мають свої особливості;
- запропоноване авторське визначення спеціальних видів звільнення

від кримінальної відповідальності за злочин проти здоров'я населення під якими слід розуміти це окремий субінститут звільнення від кримінальної відповідальності, який містяться в нормах Розділу XIII Особливої частини КК України, які передбачені у ст.ст. 321, 321-1 КК України та стосуються злочинів будь-якого ступеня тяжкості, частину яких становлять тяжкі та особливо тяжкі злочини, а передумови, підстави та умови їх застосування завжди пов'язані із позитивною посткримінальною поведінкою особи;

- на підставі системно-правового порівняльного аналізу чинного кримінального законодавства таких країн світу як: Азербайджанська Республіка, Республіка Казахстан, Грузія, Іспанія, Литовська Республіка, Чеська Республіка, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Туреччина, США (штату Арізона) виявлені схожість та відмінності із КК України щодо законодавчого регулювання звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.

удосконалено:

- стан дослідження питань та проблем щодо звільнення від кримінальної відповідальності проти здоров'я населення: виокремлення спеціальних досліджень, в яких розглядалися найтипівіші сталі аспекти проблем встановлення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; визначення наступності доктринальних положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та ступінь їхнього впливу на напрямки та зміст реформування кримінального законодавства, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я населення передбачених ст.ст. 321 та ст. 321-1 КК України; визначення змісту та сутності сталих проблем щодо звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Доведено, що на підставі проведеного аналізу стану дослідження встановлено певні особливості

дослідження проблем, пов'язаних із звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. На відміну від загальних досліджень інституту звільнення від кримінальної відповідальності, проблеми щодо звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, зокрема ст. 321 321-1 КК України не мають комплексного дослідження, розглядаються як частина іншого предмету;

- історико-правові положення щодо звільнення від кримінальної відповідальності проти здоров'я населення. Встановлено, що загальна кількість видів звільнення від кримінальної відповідальності в Особливій частині КК поступово зростає. Так, КК 1922 р. та КК 1927 р. мали по 1 заохочувальній нормі, що передбачали звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 4 ст. 114 КК 1922 р., примітка ст. 106 КК 1927 р.). КК 1960 р. містив 6 норм, які закріплювали звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 170, ч. 2 ст. 222, ст. 229-10). Проте визначені заохочувальні норми не стосувались злочинів проти здоров'я населення. Чинний КК 2001 року передбачає понад 40 норм, які регулюють звільнення від кримінальної відповідальності, серед яких, зокрема ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1 КК України. Процес реформування кримінального законодавства триває, зокрема розробка нового Кримінального кодексу України, в якому пропонується трансформація інституту звільнення від кримінальної відповідальності в субінститут не призначення покарання, в якому виокремлено положення про не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (ст. 3.3.2 проекту нового КК). Що в подальшому може мати місце щодо застосування до кримінальних правопорушень проти здоров'я населення;

дістало подальший розвиток:

– положення науки кримінального права в частині таких питань, як визначення видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення;

– положення стосовно шляхів вдосконалення видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, через врахування специфічності їх юридичної природи та законодавчого викладу, Ці напрями стосуються, зокрема неточності або невідповідності деяких підстав у спеціальних видах звільнення від кримінальної відповідальності; подібності із іншими суміжними складами кримінальних правопорушень; визначення предметів у ч. 1 ст. 321 КК та ч. 5 ст. 321 КК України; переліку кримінально-правових діянь, зокрема щодо тих, що передбачені у ст. 321-1 КК України; встановлення критеріїв при визначенні загрози для життя чи здоров'я людей у ст. ч. 1 ст. 321-1 КК України; двохкомпонентність підстав для звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321-1 КК України; узгодженість між ознаками передбаченими у заборонювальних нормах та заохочувальних.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані пропозиції, практичні рекомендації та висновки можуть використовуватись у таких сферах діяльності:

– *правотворчості* – для вдосконалення кримінального законодавства України в частині усунення недоліків і внесення відповідних змін до ст. 321, 321-1 КК України;

– *правозастосовній діяльності* – під час здійснення кримінально-правової кваліфікації посягань передбачених ст.ст. 321, 321-1 КК України;

– *науково-дослідній роботі* – для теоретичних розробок, пов'язаних з кваліфікацією кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 321, 321-1 КК України;

– *освітньому процесі* – для здобувачів вищої освіти під час викладання курсу Загальної та Особливої частини кримінального права та відповідних

спецкурсів.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ, а також на таких науково-практичних заходах: «» (); «» ().

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у __ наукових публікаціях, з яких: чотири – у вітчизняних фахових виданнях, __ – у тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, двох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 225 сторінок, список використаних джерел (332 найменувань) розміщено на 39 сторінках.

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНІ, ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МІЖНАРОДНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

1.1. Соціальна обумовленість звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення

Дослідження звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення вимагає з'ясування питання про обставини, причини, які обумовили запровадження цих норм.

Вочевидь, термін «соціальна обумовленість» утворюється двома словами: «соціальна» і «обумовленість». Соціальне (-ий) походить від латинського *socialis* – суспільний, пов'язаний із суспільством, суспільними відносинами. Це фундаментальна категорія соціологічної науки, а також соціальної філософії [261, С. 489], що означає сукупність тих чи інших якостей і особливостей соціальних відносин, що інтегрована спільностями чи індивідами в конкретних умовах [262, С. 476]. Звідси випливає, що кримінально-правова норма має відповідати сукупності якостей і особливостей відносин, що існують у суспільстві на певному етапі його існування (розвитку). Серед ознак соціальної обумовленості визначальне (вирішальне) значення має така ознака, як «обставина». Соціальну обумовленість кримінально-правових норм варто визначати як сукупність обставин, яким вони мають відповідати. Як бачимо, це визначення утворюється такою сукупністю ознак як: 1) кримінально-правова норма; 2) обставина; 3) відповідність.

Слід зазначити, міркування Воднік В. Д. щодо визначення соціальної обумовленості права, яка зазначає, що дане поняття характеризується відповідністю, адекватністю права суспільним відносинам, що регулюються, його здатністю відображати об'єктивні потреби суспільного життя. Предмет

досліджень, що спрямований на вивчення соціальної обумовленості права, зазначає науковець, становлять соціальні чинники неправового характеру, які певною мірою впливають на формування і розвиток права [260, С. 208]. У механізмі соціальної обумовленості права дослідниця виділяє *три стадії*: 1) *виникнення потреби в юридичному регулюванні відповідних відносин*; 2) *відбиття у правовій, моральній, політичній свідомості потреб та інтересів, формування громадської думки*; 3) *діяльність держави в особі її компетентних органів з прийняття правових норм – правотворчість* [260, С. 208, 209]. Ці міркування повною мірою розповсюджується і на положення, що стосуються звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Оцінюючи наведений матеріал з позиції власного дослідження, зауважимо, що він стосується соціальної обумовленості *виникнення чинних норм*, що регулюють звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Поширюючи ці положення саме на кримінально-правові норми, можемо зробити висновок, що наведені положення можна використати для з'ясування соціальної *обумовленості криміналізації певних діянь* або виникнення потреби у нових ознаках у заохочувальних кримінально-правових нормах. Щодо підстав криміналізації Столяр Т. В. виділяє шість ключових: 1) несприятлива динаміка певного виду суспільно небезпечних діянь, які раніше не становили складу злочину; 2) виникнення або суттєвий розвиток нової групи суспільних відносин, що відбувається в результаті економічного чи технічного прогресу; 3) виявлення шкідливих наслідків господарської чи іншої діяльності людей, у зв'язку з чим виникає потреба в обмеженні форм і меж такої діяльності; 4) суттєва та раптова зміна соціального, економічного або політичного стану, що може зумовити превентивну криміналізацію, яка здійснюється ще до того, як можливі суспільно небезпечні дії набудуть реального поширення; 5) такий розвиток суспільства, що визначає нетерпимість, особливу небезпеку певних дій, з якими раніше доводилося (або

була можливість) миритися, але за нових умов подібні дії суперечать панівному ладу суспільних відносин або отримано реальну базу для їх викорінення; 6) необхідність виконання зобов'язань за міжнародними угодами [265, С. 224]. Комарницький М. М. обмежується аналізом історичних, соціально-психологічних, нормативних, кримінологічних і міжнародних факторів соціальної обумовленості встановлення відповідальності за злочини проти осіб чи їх близьких родичів [106, С. 37]. Федулова І. М. виділяє такі ключові підстави криміналізації: суспільна небезпека, співвідношення позитивних і негативних наслідків криміналізації, можливість боротьби з діянням за допомогою кримінально-правових заходів і неможливість боротьби за допомогою інших [291, С. 89].

Слід зазначити, що вирішення проблем соціальної обумовленості введення до КК будь-якої нової норми або внесення до неї певних змін, потребує комплексу попередніх досліджень, при чому не лише правових, але й психологічних, соціологічних та економічних. Що стосується питань, пов'язаних із соціальною обумовленістю того чи іншого виду звільнення від кримінальної відповідальності, то слід погодитися з думкою Дудорова О. О., що спосіб формулювання в Особливій частині КК відповідної норми про звільнення від кримінальної відповідальності залежить передусім від специфіки певного злочину і мети, яку визначає держава для конкретного виду звільнення [67, С. 463]. Як відповідність правової норми потребам суспільства визначають соціальну обумовленість Мусієнко А. В. [189, С. 91] та Гринчак С. В. [54, С. 9, 10]. Соціально-правову обумовленість кримінального закону, Борисов В.І. визначає, як різноманітних за значущістю соціальних, економічних, політичних, психологічних, правових та інших чинників, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів

кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону [18, С. 28].

Провівши аналіз соціальної обумовленості права та його норм узагалі, перейдемо до розгляду соціальної обумовленості кримінально-правових норм, що закріплюють звільнення від кримінальної відповідальності. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності знайшов широку підтримку відомих фахівців у галузі кримінального права. Так, Усатий Г. О. зауважує, що компромісні норми сприяють реалізації основних завдань кримінально-правової боротьби зі злочинністю, а також, що компромісні норми – достатньо ефективний спосіб розкриття тяжкого злочину і запобігання новим злочинам, які становлять більшу небезпеку для суспільства, ніж виявлені [287, С. 26]. В іншому випадку автор справедливо стверджує, що законодавець свідомо йде на такий своєрідний спосіб розв’язання кримінально-правового конфлікту. Хоча він і звільняє винного від кримінальної відповідальності, натомість отримує необхідні важливі дані про цілий комплекс інших вчинених або запланованих злочинів. Одержані відомості можуть бути значно ціннішими і важливішими, ніж надання поступка [287, С. 32]. Сташис В. В. зазначає, що розвиток інституту заохочення в Особливій частині відповідає ідеї гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність [264, С. 10]. У широкому розумінні заохочувальні норми визначаються, зокрема, як різновид регулятивних норм права, що встановлюють види і заходи заохочення певних суб’єктів за здійснення ними особливо корисних для суспільства дій. Заохочувальні норми покликані забезпечуватися юридичними засобами впровадження матеріального та морального стимулювання суспільно корисної поведінки [324, С. 510]. Попереджувальна функція кримінального права проявляється у багатьох заохочувальних нормах, що в певних випадках та за певних умов надають громадянам, які порушили кримінальний закон, можливість уникнути кримінальної відповідальності. Заохочувальні норми тому й виділяються в

самостійний вид норм права, що вони не зобов'язують і не уповноважують суб'єкта, а закріпленням заохочення спонукають його до дії. Такі норми права по відношенню до свого єдиного адресату не можуть бути виражені ні в якій іншій формі, ніж у заохочувальній. У науці відзначається, що заохочувальні заходи кримінально-правового впливу спонукають особу до поведінки, яка дозволяє вирішити кримінально-правовий конфлікт без державного примусу, тобто «з найменшими втратами» для особи та інших суб'єктів відповідних правовідносин [71, С. 295]. Завдяки застосуванню заохочувальних норм зростає ефективність кримінально-правового регулювання. Продемонструвати це вдасться на прикладі реалізації заохочення у форм звільнення від кримінальної відповідальності.

За Великим тлумачним словником, слово «заохочення» вживається у двох значеннях. Як дія за значенням заохотити/заохочувати, що означає спонукати кого-небудь до якоїсь дії певними засобами (переконуючи в чомусь, подаючи приклад, хвалячи, нагороджуючи і т.п.) та викликати у кого-небудь бажання робити щось, а також підтримувати прояв, розвиток чогось [29, С. 409]. Серед теоретиків, найбільш поширеним є визначення, що заохочувальні норми – це норми, що встановлюють заходи заохочення за варіант поведінки суб'єктів, який схвалюється державою і суспільством, що полягає в сумлінній і продуктивній праці [254, С. 277]. Фріс П.Л. вказує на те, що суттєве значення для запобігання злочинам, мають і стимулюючі норми кримінального права, які покликані викликати у особи, яка вже стала на шлях скоєння злочинів і перебуває в посткримінальному стані, намір відмовитися від подальшої злочинної поведінки, встати на шлях виправлення» [297, С. 36]. Така правомірна, соціально-корисна поведінка особи має на меті задовольнити, перш за все, власні інтереси та вийти у передбачений законом спосіб з конфліктного кримінально-правового відношення. Проте зазначена поведінка збігається і, власне, гармонізується, з суспільними, державними інтересами у протидії

злочинності, мінімізації її суспільно-небезпечних наслідків. На наш погляд, природно припускати, що діючи правомірно і соціально-корисно, особа кримінально-правовими засобами забезпечує й охорону власних законних прав і інтересів. Держава виступає гарантом застосування методу заохочення у разі вчинення особою передбаченої кримінально-правовими приписами поведінки, що співпадає з завданнями кримінального законодавства. Дисциплінарна, адміністративна чи кримінальна відповідальність службових осіб, які зобов'язані застосувати заохочення за наявності для цього правових підстав, у разі безпідставної відмови, також є додатковою державною гарантією забезпечення законних прав і інтересів особи. З огляду на викладене, не можна обмежувати дію методу заохочення тільки превентивними, попереджувальними чи профілактичними завданнями.

Певна група заохочувальних норм міститься і в Особливій частині КК України, що набули сталого визначення як спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності. Підставою класифікації спеціальних видів звільнення особи від кримінальної відповідальності в Особливій частині КК України виступає спрямованість норм на вирішення прагматичних завдань протидії та запобіганню конкретним кримінальним правопорушенням. Заохочувальні норми, що містяться в Особливій частині КК України слугують ефективними правовими засобами безпосереднього стимулювання позитивної соціально-корисної поведінки, що виступають певною протиположністю забороненим кримінально-правовим нормам. Заохочувальна норма включена у систему чинного законодавства, є елементом правової системи України. Системною ознакою всіх спеціальних видів є заохочувальний метод, який з розвитком кримінального законодавства став поширюватися як один з двох основних, поряд з традиційним примусовим, методів регулювання кримінально-правових відносин. Так маємо зазначити що, без заохочення кримінальна юстиція втрачає свій сенс, оскільки будь-які зусилля людини залагодити свою провину перед

суспільством не будуть отримувати підтримки і у кінцевому рахунку почнуть поступово затухати, а покарання буде носити виключно характер помсти. Отже, заохочувальні кримінально-правові норми є своєрідними засобами захисту законних прав і свобод людини та громадянина в сфері кримінально-правового регулювання, покликані сприяти виконанню основного охоронюваного завдання та полягають у: а) добровільній відмові від кримінального правопорушення (ст. ст. 17, 31 КК України); б) захисті охоронюваних законом прав та інтересів особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання при необхідній обороні, затриманні особи, що вчинила кримінальне правопорушення, крайній необхідності, виконанні наказу або розпорядження, діянні, пов'язаному з ризиком (ст. ст. 36, 38, 39, 41, 42 КК України); в) щирому каятті, примиренні винного з потерпілим, передачею особи на поруки, зміною обстановки, добровільному відшкодуванні завданих збитків або усуненні заподіяної шкоди, активному сприянні розкриттю кримінального правопорушення та ін. дії особи, котра вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості (ст. ст. 45-49, 66 КК України); г) з'явленні з зізнанням, щирому каятті або активному сприянні розкриттю кримінального правопорушення, добровільному відшкодуванні завданого збитку або усуненні заподіяної шкоди, наданні медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення та ін. (пп.1), 2), 2-1, 8), 9) ч.1 ст. 66, ст. ст. 69, 69-1 КК України); д) сумлінній поведінці і ставленні до праці, доведенні свого виправлення засудженим в період відбування покарання (ст.ст.74, 75, 79, 81, 82, 83 КК України); е) щирому розкаянні та подальшій бездоганній поведінці засудженого, сумлінній поведінці та ставленні до праці і навчання неповнолітнього засудженого, якщо він довів своє виправлення (ст. ст. 97, 104, 105, 107 КК України); ж) спеціальній, позитивній посткримінальній поведінці, у разі вчинення особою визначених у Особливій частині Кримінального кодексу України кримінальних

правопорушень, зокрема у разі звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.

До обставин, що, обумовлюють заохочувальні норми у кримінальному законодавстві Хряпінський П.В. відносить:

1) *соціально-правові обставини*: а) оцінка діяння як суспільно-корисного; б) можливість використання кримінально-правових засобів; в) спроможність залагодити кримінально-правовий конфлікт; г) сприяння досягненню завдань та цілей кримінального законодавства; ґ) дотримання законних прав і свобод людини та громадянина; д) історичний досвід використання вітчизняним законодавством; е) виконання правових рекомендацій міжнародних організацій;

2) *соціально-економічні обставини*: а) зменшення прямих матеріальних збитків від злочинів; б) задоволення майнових і моральних претензій потерпілого; в) опосередковане зменшення витрат держави на утримання засуджених; г) зосередження матеріальних ресурсів на протидії найбільш суспільно небезпечним злочинним проявам; ґ) мінімізація суспільних витрат на ресоціалізацію засуджених у постпенітенціарний період;

3) *соціально-психологічні обставини*: а) спроможність збуджувати позитивні спонукання на рівні індивідуальної правосвідомості; б) сприйняття абсолютною більшістю населення на побутовому рівні позитивної поведінки; в) закріплення на рівні індивідуальної та загальної правосвідомості позитивного досвіду такої поведінки; г) формування ціннісної орієнтації позитивної поведінки з дотриманням кримінально-правових заборон;

4) *соціально-гуманістичні обставини*: а) збереження зав'язків особи з родинним колом, виробництвом; оточуючим соціальним середовищем; б) збереження «доброго імені», авторитету і місця у соціальній ієрархії суспільства; в) примат гуманістичних ідей та цінностей у сфері соціального контролю [315, С. 56].

Отже, звільнення від кримінальної відповідальності, як і притягнення до кримінальної відповідальності, є дійовим засобом кримінально-правової протидії злочинності. Концепція, яка розвивається в рамках матеріально-правового інституту звільнення від кримінальної відповідальності, необхідна з точки зору кримінальної політики, і її існування неминуче для будь-якого розвинутого сучасного правопорядку. А тому та обставина, що в Україні зараз поряд з класичною схемою реакції держави на кримінальне правопорушення, центральними елементами якої є кримінальне переслідування і покарання, розвиваються й інші форми реакції, які полягають у звільненні від кримінальної відповідальності осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, природно і відродно. Таким чином, звільнення від кримінальної відповідальності сьогодні стає все більш дійовим і поширеним заходом кримінально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення.

Соціальна обумовленість кримінально-правових норм являє собою широку проблему, яка може бути досліджені з різних сторін. Проте основним її аспектом є з'ясування та розкриття обставин (факторів), що впливають на створення норм та інститутів кримінального права та їх ефективність [214, С. 67].

Досліджуючи питання соціальної обумовленості звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, маємо виділити такі як історичні, загально-соціальні, соціально-економічні, міжнародно-правові, нормативні, кримінально-правові та кримінологічні чинники, аналіз яких, на нашу думку, є достатнім для констатації соціальної обумовленості за звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Деякі із зазначених стануть предметом дослідження цього підрозділу.

Історичні чинники. У підрозділі 1.2 «Генезис звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення» буде досліджено

розвиток і становлення українського кримінального законодавства. Кожні періоди розвитку – це розвиток та становлення інституту звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема проаналізовано правові положення щодо спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності проти здоров'я населення.

Загально-соціальні чинники обґрунтовують суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.

Здоров'я нації має розглядатись як філософська, соціальна, економічна, біологічна, медична категорії, як об'єкт споживання та інвестування капіталу, як індивідуальна й суспільна цінність, явище системного характеру, динамічне, постійно взаємодіюче з навколишнім середовищем, яке, у свою чергу, постійно змінюється [15]. Так до загально-соціальних факторів треба віднести природну цінність для суспільства в цілому та окремої людини зокрема здоров'я населення як найважливішої умови реалізації прав і свобод людини. Конституція України гарантує кожному право на охорону здоров'я. Тобто, кожний громадянин України, так само, як і іноземець або особа без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, мають право на охорону її здоров'я (ст. 27 Конституції України).

Стан охорони здоров'я відіграє важливу роль у створенні підґрунтя для здоров'я населення, профілактики та лікування поширених захворювань, пропаганди здорового способу життя, зміцнення здоров'я боєздатної нації та забезпечення безпеки держави.

Згідно з визначенням Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (далі – ВООЗ), здоров'я – це стан повного фізичного, духовного й соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб і фізичних вад. Чисто біологічне розуміння здоров'я в людському суспільстві тісно пов'язане, насамперед, з економічною ситуацією в державі загалом, державною політикою щодо

здоров'я громадян. Кожна людина громадянин може почувати себе здоровою духовно та фізично лише за умов реалізації в країні принципів цивілізованого громадянського суспільства, відчуття врівноваження обов'язків і прав, за умови гарантованої державою всебічної безпеки.

Здоров'я – це людський трудовий ресурс, без якого, незважаючи на всі успіхи та досягнення науки й техніки, не обійтися. Здорові люди – це повнота довготривалості використання трудового ресурсу без ранньої втрати працездатності, без інвалідизації, яка потребує додаткових витрат бюджетних коштів. Здоров'я громадян – це інтелектуальний потенціал держави, це запорука її обороноздатності. Здоров'я – це чинник життєвого комфорту громадянина, радості життя, сімейного щастя, це вагома частка духовного благополуччя [180, С. 26].

Головною метою держави в галузі охорони здоров'я є забезпечення умов для досягнення максимальних термінів природної тривалості життя, високої якості духовного й фізичного здоров'я, ефективної репродукції здорової нації. Держава захищає громадян та оточуюче їх середовище шляхом створення розвиненої законодавчої й нормативно-правової бази, виходячи з Конституції України, міжнародних конвенцій та інших угод про захист прав, здоров'я та гідності людини [317].

У наукових працях, що вийшли після проголошення незалежності України, здоров'я населення визначалося: як складне комплексне явище, що становить сукупність однорідних суспільних відносин, які забезпечують охорону здоров'я невизначеного кола осіб при наданні й отриманні медичної допомоги або використанні сильнодіючих і отруйних речовин чи наркотичних засобів в медичних і наукових цілях [205, С. 9]; як суспільні відносини, що регулюються відповідними правилами та забезпечують сприятливі умови для нормального функціонування і життєдіяльності людського організму [182]; як фактичний або максимально досяжний в Україні стан організму людей, які в ній

проживають чи перебувають, необхідний для забезпечення їхнього біологічного існування, здатності до активного тривалого життя та відтворення здорового людського покоління [294, С. 15] .

Найбільш раціональною та юридично правильною, на нашу думку, є позиція Бажанова М.І., Сташиса В.В., Тація В.Я., які зазначали, що здоров'я населення як родовий об'єкт злочинів, передбачених розділом XIII КК України, охоплює безпеку біофізіологічного та психічного стану, що фактично склався, невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, радіоактивне забрудненої продукції, а також від поширення епідемій [182]. Визнаючи цілковиту правильність думки вчених, ми зауважимо, що, виходячи з усталених у кримінальному праві позицій щодо сутності об'єкта злочину, все, що вони вкладають у зміст здоров'я населення, слід розглядати як систему однорідних суспільних відносин.

Слід також зазначити, що серед визначень соціальної обумовленості кримінального закону науковці виділяють таке, в якому зазначається те, що в вона визначається різноманітними за значущістю соціальними, економічними, політичними, психологічними та іншими чинниками, встановлення й розкриття яких дає можливість пояснити необхідність кримінально-правової охорони певних суспільних відносин, прогнозувати розвиток тих чи інших інститутів кримінального законодавства, підвищити обґрунтованість змісту закону [124, С. 288]. Дудоров О.О. суспільну небезпечність визначає у якості єдиної підстави криміналізації діянь [70, С. 55]. Однак, така позиція вимагає деяких уточнень, а саме зауваження щодо того, що суспільна небезпечність хоч і головна, але все-таки не єдина підстава криміналізації. Такий підхід аргументує Навроцький В.О., який до факторів соціальної обумовленості відносить соціальні та соціально-психологічні, які виражають суспільну необхідність і

політичну доцільність встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння, а до останніх відносить суспільну небезпечність діяння, його відносну поширеність, домірність позитивних і негативних наслідків криміналізації та кримінально-політичну адекватність криміналізації [22, С.14].

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що головні причини існування звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення містяться саме в категорії вчинених ними кримінальних правопорушень. По-перше, особливим характером і високим рівнем суспільної небезпечності злочинів проти здоров'я населення, їх високою природною латентністю; по-друге, винятковою шкідливістю для здоров'я людини, населення відповідних засобів та речовин; по-третє, стійкістю злочинних груп та організацій, що нерідко мають міжнародний характер, системно застосовують маскування, спеціальні заходи власної безпеки, розвідки та контррозвідки; по-четверте, складністю виявлення, розкриття злочинів, досудового слідства та розгляду в судах кримінальних справ цієї категорії тощо [311]. Окремо маємо зазначити, відсутність дієвого механізму державного регулювання фармацевтичного ринку, нерівномірний поділ приватного та державного сегментів ринку, скорочення обсягів закупівлі, хаотичне створення та діяльність нових дрібних аптечних пунктів та аптек – все це свідчить про нагальну необхідність розробки належної правової бази та формування законодавства щодо обігу лікарських засобів та по-перше, попередження, запобігання фальсифікації лікарських засобів, по-друге, зменшення поширення такого виду правопорушення, розкриття вже вчинених протиправних діянь.

Отже, *загально-соціальні чинники* соціальної обумовленості звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення надають обґрунтування суспільної необхідності і політичної доцільності встановлення звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, зокрема соціальні причини існування звільнення від кримінальної

відповідальності за злочини проти здоров'я населення, такі як, зосередження матеріальних ресурсів на протидії найбільш суспільно небезпечним злочинним проявам; мінімізація суспільних витрат на ресоціалізацію засуджених у постпенітенціарний період; спроможність збуджувати позитивні спонукання на рівні індивідуальної правосвідомості; сприйняття абсолютною більшістю населення на побутовому рівні позитивної поведінки. Наведені причини свідчать про обумовленість застосування широкого комплексу заходів протидії злочинам проти здоров'я населення. При цьому *застосування покарання залишається надзвичайно важливим, проте не єдиним заходом досягнення позитивного результату в цій справі.*

Кримінально-правові чинники. Особливістю прийняття кримінально-правової норми та її подальша ефективність залежить, насамперед, від її наукової обґрунтованості та відповідності її інтересам суспільства й держави. Саме тому дослідження *обумовленості кримінально-правової охорони здоров'я населення має важливе значення як забезпечення інтересів суспільства, що в подальшому знаходить відтворення в законі.* «Умовно процес генезу норми права можна зобразити так: суспільні відносини – умови життя – потреби – інтереси – цілі – воля законодавця – норма»[55] До кримінально-правових чинників науковці відносять: «1) значну ступінь суспільної небезпечності цього діяння; 2) негативну динаміку росту цих діянь; 3) необхідність кримінально-правового забезпечення конституційної гарантії; 4) наявність причин та умов вчинення злочину, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності», а також «наявність суспільно небезпечних діянь, ступінь суспільної небезпеки діянь, ідентифікаційну достатність ознак зі злочинами у цій сфері, реальність кримінально-правового впливу на діяння»[174, С.14]. Отже, матеріальною ознакою будь-якого кримінального правопорушення, у тому числі й злочинів проти здоров'я населення, є суспільна небезпечність діяння, яке заподіює чи може заподіяти шкоду.

До факторів кримінально-правового характеру ми відносимо значну суспільну небезпеку відповідних злочинів проти здоров'я населення. Зважаючи на значну суспільну небезпеку злочинів проти здоров'я населення та, безсумнівно, їх публічного характеру, законодавець практично унеможливив застосування в разі вчинення відповідних злочинів загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності (ст. ст. 44 – 49 КК), а також затвердження вироком угоди про примирення або про визнання вини суд призначає покарання, узгоджене сторонами угоди (ч. 5 ст. 65 КК). Треба також мати на увазі, що звільнення можливе на будь-якій стадії розвитку злочинного діяння: готування до злочину (ст. 14 КК), замах на кримінальне правопорушення (ст. 15 КК), закінчене кримінальне правопорушення (ст. 13 КК) й щодо будь-якого співучасника кримінального правопорушення. Відтак звільнення від кримінальної відповідальності, що спеціально передбачено в кримінально-правових нормах, є чи не єдиним легальним засобом припинення кримінально-правового переслідування особи в разі вчинення нею визначеної, позитивної посткримінальної поведінки.

Варто зазначити, що протидія злочинам проти здоров'я населення є однією з найбільш гострих соціальних і правових проблем сучасної України. Незважаючи на заходи, які вживаються для забезпечення в Україні кримінально-правової охорони здоров'я населення, криміногенна ситуація в цій сфері суспільних відносин продовжує залишатись складною, що актуалізує висновки про недостатність заходів, які вжито державою в цьому напрямку, та про нагальність потреб подальшого розвитку й удосконалення всього комплексу правових, зокрема кримінально-правових, засобів, які можуть бути використані у протидії наркозлочинності. Одним із них є звільнення від кримінальної відповідальності за певних умов особи, яка вчинила злочин, передбачений нормами Розділу XIII Особливої частини КК «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші

злочини проти здоров'я населення». Розділ містить низку норм, що містять підстави спеціального звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів (ч. 4 ст. 307; ч. 4 ст. 309; ч. 4 ст. 311; ч. 5 ст. 321; ч. 4 ст. 321-1 КК). За кількістю таких положень Розділ XIII Особливої частини КК посідає перше місце порівняно з іншими її розділами. За висновками Хряпінського П., ця обставина зумовлена низкою чинників: особливим характером і високим рівнем суспільної небезпечності злочинів проти здоров'я населення, їх високою природною латентністю, винятковою шкідливістю для здоров'я людини, населення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, стійкістю злочинних груп та організацій, що нерідко мають міжнародний характер, системно застосовують маскування, спеціальні заходи власної безпеки, розвідки та контррозвідки, складністю виявлення, розкриття злочинів, досудового слідства та розгляду в судах кримінальних справ цієї категорії тощо [311].

Соціальна зумовленість конструювання і застосування звільнення від кримінальної відповідальності визначена недоцільністю реалізації такої відповідальності особи, що визначається можливістю досягнення іншого, більш важливого результату, індивідуального для кожного конкретного випадку, та способом його досягнення, а також конкретизується достатньою сукупністю умов звільнення від кримінальної відповідальності в кожному конкретному випадку. У заохочувальних положеннях розділу XIII Особливої частини КК така зумовленість визначається суттєвим зниженням суспільної небезпечності особи, яка вчинила злочини проти здоров'я населення (ст. 321, 321-1 КК).

Узагальнення змісту вказаних вище приписів про звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення дозволяє побачити, що в основу підстави такого звільнення покладено позитивну посткримінальну поведінку особи, що містить ознаки дійового каяття (дійове каяття виражається в конкретних, передбачених законом діях – добровільному з'явленні із зізнанням, сприянні розкриттю злочину, відшкодування шкоди, загладжуванні збитку чи в інших аналогічних активних діях особи, яка вчинила злочин). Таким чином, усі вони є заохочувальними, адже розраховані на схилення особи, яка порушила кримінальний закон, до добровільного виконання певних соціально корисних, правомірних післязлочинних (посткримінальних) дій. Це вказує, що крім кримінально-правових заборон (покарання, яке містять санкції статей розділу XIII Особливої частини КК) та інших примусових заходів кримінально-правового впливу (яким є примусове лікування наркоманів [187, С. 136-165]) у протидії наркозлочинності державою визнається доцільним застосування й альтернативних засобів соціального регулювання та вирішення завдань, які стоять перед кримінальним правом. Безумовно, в царині національної кримінально-правової політики однією з нагальних проблем було і залишається підвищення ефективності заходів примусу та їх здатності реально забезпечувати досягнення цілей такої політики. Однак кримінально-правове заохочення стало сьогодні одним із необхідних і, за оцінками фахівців, досить ефективних засобів реалізації завдань, які стоять перед кримінальним законодавством, адже держава й суспільство зацікавлені в тому, щоб процес запобігання злочинам, їх своєчасне розкриття, відшкодування заподіяної шкоди, а також виправлення осіб, що порушили вимоги кримінально-правових заборон, здійснювались не лише з використанням кримінально-правових заборон, але й засобів, які мають заохочувальний характер. Найбільш результативно кримінально-правове заохочення функціонує, якщо санкцією відповідної кримінально-правової норми

передбачено застосування такого правового наслідку як звільнення особи від кримінальної відповідальності, яке є відмовою держави від засудження особи, яка вчинила злочин, та від застосування до неї тих заходів кримінально-правового впливу, які могли бути здійснені у зв'язку із засудженням винного [96, С. 20]. Так, Хряпінський П., зазначає, що звільнення від кримінальної відповідальності, є потужним правовим стимулом, що спонукає певну категорію осіб, які вже стали на шлях вчинення злочинів, одуматися та у визначений законом спосіб спокутувати свою вину» [307, С. 41]. При цьому дієвість впливу на свідомість і волю особи, яка вчинила злочин, значно підвищується за додержання державою принципу гарантованості заохочення у кримінальному праві – потенційний суб'єкт, який заохочується, має бути переконаний, що під час вчинення ним певних дій заохочення йому буде гарантоване. Оскільки всі аналізовані випадки звільнення від кримінальної відповідальності є імперативними (їх застосування судом за наявності відповідних підстав обов'язкове), можна зробити висновок, що держава справді максимально зацікавлена в позитивній посткримінальній поведінці, яку заохочують положення ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321¹ КК

Кримінологічні чинники. До кримінологічних факторів відносяться, насамперед, загальна негативна кримінологічна характеристика як самих злочинів проти здоров'я населення, так й особи злочинців цієї категорії. Ще одним важливим моментом, що має значення для кримінологічних факторів, є розгляд питання про те, наскільки важливо вести боротьбу з із злочинами проти здоров'я населення такими кримінально-правовими заходами, як заохочувальні норми. Сучасна сфера пропозиції наркотиків являє собою особливий тип злочинної спільноти і останнім часом набуває рис великої індустрії забезпечення пропозиції та попиту на наркотики. Яка являє собою умовне об'єднання осіб, які взаємодіють між собою у межах спільної злочинної діяльності, пов'язаної із протиправним розповсюдженням наркотичних засобів,

психотропних речовин і тощо; являють собою потужну деструктивну колективну силу, яка впливає на важливі сфери суспільного життя [38, С. 172]. Члени такої злочинної спільноти характеризуються: схожістю злочинних інтересів, спрямованих на отримання прибутків; нехтуванням суспільних інтересів, спрямованих на забезпечення здоров'я населення; дотриманням правил злочинного середовища; взаємністю обміну інформацією щодо способів та видів протиправної діяльності та з уникнення кримінальної відповідальності тощо [38, С. 172]. Катастрофічна швидкість поширення наркотиків становить загрозу національним інтересам не лише України, а і інших країн світу, саме високий рівень наркоманії та незаконного обігу наркотиків багато в чому детермінує збільшення масштабів криміналізації суспільства в цілому [162, С. 73].

Зважаючи на властивості та специфіку злочинів проти здоров'я населення, кримінологічна характеристика має містити характеристику кількісно-якісних показників, а саме: рівень, структуру, інтенсивність і динаміку даного виду суспільно небезпечних діянь, кримінологічний аналіз особи тих, хто вчиняє злочини проти здоров'я населення, дані про латентність та її причини, а також аналіз детермінант, зокрема причин та умов вчинення злочинів даної групи. Проте, при висвітленні кримінологічної складової соціальної обумовленості спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності насамперед необхідно вказати на суспільну корисність та правомірність «позивної посткримінальної поведінки особи», що передбачена Особливою частиною КК. Суспільна корисність визначається спрямованістю поведінки особи на активну співпрацю з правоохоронними органами і органами правосуддя у напрямках: 1) достовірного повідомлення про вчинення кримінального правопорушення; 2) самовикриття у вчиненні кримінального правопорушення; 3) викриття інших осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення; 4) нейтралізації, мінімізації, відшкодування суспільно

небезпечних наслідків майнового та немайнового характеру; 5) вилучення з неконтрольованого обігу предметів зі спеціальним статусом обігу (зокрема, фальсифіковані лікарські засоби); 6) загального і спеціального попередження вчинення нових кримінальних правопорушень; 7) виховного впливу на свідомість населення з метою профілактики вчинення кримінальних правопорушень.

Основною і єдиною групою юридичних фактів, що обумовлюють спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності, є позитивні посткримінальні діяння (поведінка) особи, що містять склад правомірної поведінки. Саме на цю обставину звертає увагу ВСУ (далі - Верховний Суд України) у своїх постановках, наголошуючи, що підставою спеціального звільнення може бути виключно позитивна посткримінальна поведінка особи після вчинення злочину, що визначається та заохочується кримінально-правовими засобами (припинення злочинної діяльності, добровільне повідомлення про злочин, повернення майна, здобутого злочинним шляхом тощо) [243]. Слід зазначити, зазначені юридичні факти свідчать про повну або часткову втрату особою суспільної небезпечності та полягає у безумовній відмові від застосування обмежень прав і свобод особи, передбачених КК. Суспільна небезпечність особи, що була проявлена у злочині, повністю нейтралізується позитивною поведінкою особи, що робить безглуздом і недоречним реальне застосування кримінально-правового примусу. На припинення вчинення злочину, мінімізацію суспільно-небезпечних наслідків, відновлення порушених прав потерпілих, відшкодування завданих збитків, насамперед, спрямовується комплекс позитивної посткримінальної поведінки особи як підстави спеціального звільнення від кримінальної відповідальності.

За твердженням окремих дослідників щорічний обсяг наркоторгівлі перевищує більш 400 млрд. дол. США, або 8% обсягу світової торгівлі [197, С. 57]. В Україні з період з 2019 р. по 2024 р. маємо спостерігати наступну

динаміку з кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, серед яких маємо визначити кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 321, 321-1 КК України й відповідно випадки застосування звільнення від кримінальної відповідальності за визначеними статтями. Так У 2019 р. із загальної кількості кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення - 28022 випадки облікованих кримінальних правопорушень, 317 за ст. 321 КК України (з них 1 випадок з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності); за ст. 321-1 КК України – 26 випадків (відсутні клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності)

У 2020 р. із загальної кількості кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення -28 204 випадки облікованих кримінальних правопорушень, 350 за ст. 321 КК України (з них 1 випадок з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності); за ст. 321-1 КК України – 22 випадків (відсутні клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності)

У 2021 р. із загальної кількості кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення - 28 852 випадки облікованих кримінальних правопорушень, 474 за ст. 321 КК України (відсутні клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності); за ст. 321-1 КК України – 19 випадків (відсутні клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності)

У 2022 р. із загальної кількості кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів

та інші злочини проти здоров'я населення - 33 846 випадків облікованих кримінальних правопорушень, 247 за ст. 321 КК України (відсутні клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності); за ст. 321-1 КК України – 16 випадків (відсутні клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності)

У 2023 р. із загальної кількості кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення – 38 300 випадків облікованих кримінальних правопорушень, 393 за ст. 321 КК України (відсутні клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності); за ст. 321-1 КК України – 24 випадків (відсутні клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності)

За січень-травень 2024 р. із загальної кількості кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення – 21 706 випадків облікованих кримінальних правопорушень, 292 за ст. 321 КК України (відсутні клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності); за ст. 321-1 КК України – 4 випадки (відсутні клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності) [73]. При цьому необхідно відмітити загальну тенденцію щодо порівняно незначного збільшення кількості облікованих кримінальних правопорушень за ст. ст. 321, 321-1 КК України та поодиноких випадків застосування звільнення від кримінальної відповідальності. Водночас слід зважати на той факт, що офіційна статистика не відображає в повній мірі реального стану вчинення таких діянь, оскільки їм притаманний здебільшого високий або середній рівень латентності.

Отже, серед інших напрямків кримінологічних досліджень велике значення має один із найбільш важливих та складних напрямків - *розробка науково обґрунтованої методики вимірювання латентної злочинності*,

визначення стану латентності окремих видів злочинів. Актуальність таких досліджень визначається, насамперед, необхідністю вдосконалення діяльності правоохоронних органів на основі пізнання справжніх масштабів злочинності, а також розвитком кримінологічної науки, що має спиратися на фундамент з достовірних статистичних даних. Між тим, останнім часом дедалі очевиднішим стає розрив між потребами науки і практики щодо повної і достовірної кримінально-статистичної інформації та її реальною забезпеченістю, що, зокрема, і визначає теоретичне і практичне значення досліджень методик вимірювання латентної злочинності. Так, зокрема, фальсифіковані лікарські засоби виступають серйозною проблемою для здоров'я людей оскільки вони можуть бути *небезпечними* (містити токсичні домішки або незадекларовані активні фармацевтичні елементи АФІ), *не ефективними* (не містити або містити у недостатній кількості необхідні активні компоненти), та неякісними (вироблені із порушенням норм GMP). Так, за інформацією Державної прикордонної служби України, у результаті спільних заходів Національної поліції України за процесуального керівництва Офісу Генерального прокурора, впродовж 2018-2023 років було виявлено та ліквідовано масштабні схеми підробки в Україні препаратів міжнародних фармацевтичних компаній, зокрема, призначених для лікування та з метою подальшого розповсюдження лікарських засобів для пацієнтів з онкологічними захворюваннями, гепатитами В і С, вірус імунодефіциту людини (далі – ВІЛ). З незаконного обігу вилучено понад 200 найменувань фальсифікованих лікарських засобів сумнівного походження загальною ринковою вартістю на понад 100 000 000 гривень. Припинено діяльність організованих злочинних організацій, до складу яких входили громадяни України, Азербайджану, Індії, Туреччини, Ізраїлю. На сьогодні, почастишали випадки контрабандного ввезення на територію України лікарських засобів, вироблених для фармацевтичних ринків інших країн та їх реалізація, в тому числі через мережу Інтернет [290]. Процес розповсюдження

фальсифікованих лікарських засобів створює серйозну загрозу життю, здоров'ю та добробуту населення України. І якщо зловживання наркотичними речовинами здебільшого є усвідомленим процесом або необхідністю, викликану залежністю, то фальсифіковані лікарські засоби потрапляють до хворих, бажаючих відновити або покращити стан свого здоров'я, і не надають очікуваного терапевтичного ефекту або навіть погіршують стан здоров'я та можуть спричинити смерть [1, С. 35]. Поряд із зазначеним слід вказати на те, що завдяки обігу фальсифікованих лікарських засобів також завдаються значні збитки легальним виробникам фармацевтичної продукції та державному бюджету. Крім того, щороку фальсифіковані лікарські засоби забирають близько 200 тисяч життів [322, С. 75]. Натепер у відкритому доступі відсутня достовірна статистика щодо виявлених фальсифікованих лікарських засобів. Немає єдиної електронної бази фальсифікату у сфері виготовлення та обігу лікарських засобів та методики розрахунку частки фальсифікату на фармацевтичному ринку [246, С. 68]. Відсутність такої інформації не дає можливості моніторити боротьбу з фальсифікованими та неякісними лікарськими засобами та оцінювати результати роботи відповідного державного контролюючого органу у цій сфері діяльності. Отже, натепер актуальною *проблемою для вітчизняного ринку лікарських засобів є забезпечення населення та лікувально-профілактичних закладів якісними лікарськими засобами, для чого слід розробити та втілити на практиці не лише ефективні заходи зі своєчасного та ефективного викриття злочинів, що вчиняються у сфері виготовлення та обігу лікарських засобів, а й дієві заходи запобігання цим злочинам.*

Масштаби реалізації фальсифікованих лікарських засобів опосередковано відтворюються у становленні системи збуту фальсифікату, зокрема через мережу аптек та аптечних складів. Про те, що поряд із системою збуту нелегально вироблених лікарських засобів (далі – ЛЗ), набуває широкого

масштабу система збуту фальсифікованих лікарських засобів, опосередковано свідчить стрімкий процес збільшення їхньої кількості. Інтенсивність цього процесу свідчить на користь того, що фармацевтичний ринок в Україні (як і у всьому світі) є прибутковою сферою економіки. Фармацевтичний бізнес перетворюється на найприбутковіший вид діяльності. За окремими даними рентабельність виготовлення та збуту 1 кг. фармацевтичних підробок може сягати майже 2000 %. [14, С.14]. Комбіновані лікарські препарати, які містять кодеїн («Терпінкод», «Коделак», «Нурофен плюс» тощо), за окремими даними, надають підприємствам виробника до 60-70 % прибутку [41, С. 1, 14].

1.2.Генезис звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення

Дослідження генезису звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення є безпосередньою реалізацією спеціально обраного нами історико-правового методу, який: по-перше, дозволить з'ясувати відповідні історичні етапи, протягом яких відбувався розвиток цікавих для нас у науковому плані кримінально-правових норм, їх особливості, позитивні та негативні характеристики, ефективність; по-друге, допоможе у формулюванні важливих у науковому плані висновків.

Заохочувальні норми у формі спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності мають глибокі історичні витоки. Інституту заохочувальних норм у кримінальному законодавстві пройшов етапи виникнення, становлення та розвитку. Його сучасний, розвинутий стан є результатом складного історичного процесу усвідомлення суспільством і державою безперспективності протидії злочинності виключно шляхом примусу і жорстокості кримінальних покарань. Так, у своєму дослідженні присвяченому заохочувальним нормам у кримінальному законодавстві України Хряпінський

П.В. визначив такі періоди їх розвитку: У монографії «Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення» (2012 р.) Музика А.А. та Горох О.П. пропонують виділяти такі етапи реформування «антинаркотичного» кримінального законодавства: до моменту прийняття КК УСРР 1922 р.; з 1922 р. до 1927 р.; з 1927 р. до 1934 р.; з 1934 р. до 1960 р.; з 1960 р. до 1974 р.; з 1974 р. до 1987 р.; з 1987 р. до 1995 р.; з 1995 р. до 2001 р.; з 2001 р. до 2008 р.; з 2008 р. до 2011 р.; з 2011 р. і до теперішнього часу [310, С. 65].

Фесенко Є.В., наводить такі етапи розвитку кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення в Україні: 1) дія відповідних статей Уложення про покарання кримінальні та виправні; 2) дія перших КК України (1922 – 1961 рр.); 3) дія КК 1960 р. (1961 – до 1 вересня 2001 рр.); 4) дія нового КК України 2001 року й дотепер [292, С. 22–32].

Враховуючи, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності має свою давню історію, маємо виділити наступні етапи розвитку і становлення цього інституту: I етап – 1780 рік до н. е. - XII ст. – *характеризується найпростішими видами звільнення від кримінальної відповідальності – відшкодування шкоди потерпілій особі, примирення винного з потерпілим*; II етап – 1468 р. - 1903 р. – *як вид звільнення від кримінальної відповідальності з'являється передача особи на поруки. Різниця між інститутом звільнення від кримінальної відповідальності та інститутом звільнення від покарання ще особливо не сприймалась*; III етап – початок XX ст. р. - 1960 р. – *приймаються перші кодифіковані нормативно-правові акти, проте значного розвитку інститут звільнення від кримінальної відповідальності не мав*; IV етап – період дії Кримінального кодексу УРСР 1960 р. – *з'являються нові заохочувальні норми, інститут звільнення від кримінальної відповідальності та інститут звільнення від покарання вже відмежовувався один від одного*; V етап – прийняття Кримінального кодексу України 2001 р. – *інституту звільнення від*

кримінальної відповідальності присвячено IX розділ, міститься велика кількість заохочувальних норм.

Проте щодо періодизації відносно звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення на жаль не визначалась до сьогодні. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності виник в кримінальному законодавстві разом з прийняттям нових кримінальних кодексів союзних республік на початку 60-х років. Хоча можна припустити, що раніше діюче законодавство не використовувало відповідного терміну, оскільки його не знало, але передбачало деякі підстави звільнення, наприклад, за давністю. Питання *періодизації етапів історичного розвитку звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення є надзвичайно складним і дискусійним*, оскільки: по-перше, має враховувати специфіку визначених об'єкта і предмета дослідження, його мету і завдання, національні та міжнародні чинники тощо; по-друге, якщо стосовно кримінальної відповідальності історичні пам'ятки і відображали хоч і не велику кількість положень, відносно з положень щодо спеціальних звільнень від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, маємо зазначити, початок їх становлення та розвиток виявляється з прийняттям КК України 2001 року. Тому пропонуємо, звернутися до тієї періодизації, яка склалася щодо інституту звільнення від кримінальної відповідальності та на її підставі дослідити *генезис звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення*.

Норми про альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному судочинстві не виникли в законодавстві раптово, а базуються на тривалому історичному періоді їх розвитку. Так, одне з найдавніших згадувань про них містить Біблія: «Той, хто приховує свої злочини, не матиме успіху, а хто зізнається й полишить їх, того буде помилувано» (Книга притч Соломонових) [12, С. 76]. Звільнення осіб, які вчиняли злочини, від кримінальної

відповідальності дозволялося за законодавством Давнього Риму: в Законах XII таблиць міститься припис, згідно з яким особа, що заподіяла тілесне ушкодження та не примирилася з потерпілим, каралася нанесенням аналогічного тілесного ушкодження (таблиці VIII) [219, С. 10]. Примирення таким чином звільняло від кримінальної відповідальності. Законодавству Давньої Індії було відоме звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності: «За давню бійку чи вторгнення не слід притягати до відповідальності», — зазначено у Кодексі Артхашастра [301, С. 82]. Що ж стосується українського законодавства, то Руська Правда як перший відомий нам кодифікований збірник давньоруських юридичних норм найповніше зберегла давні положення звичаєвого права Київської Русі. Зокрема вона містить багато статей, які свідчать про достатньо високий рівень розвитку у Київській Русі кримінально-правового регулювання. Так, згідно з положеннями Руської Правди поняття злочину трактувалось як «образа» й означало заподіяння потерпілому збитків матеріального та морального характеру [58, С. 413]. Головна мета покарання полягала у відшкодуванні завданої шкоди (матеріальної чи моральної) потерпілому та його родичам, а також поповненні княжої скарбниці, а не покарання (мова йде про фізичну кару) винного [85, С. 84]. Зокрема закріплювалась норма, згідно з якою особа, що незаконно розтратила чужі гроші або товари, могла бути звільнена від відповідальності за цей злочин, якщо відшкодувала завдані збитки (здійснення таких виплат могло здійснюватися і з розтермінуванням) [302, С. 32]. Ще одним прикладом існування інституту примирення є те, що одночасно із стягуванням вири родичі вбитого отримували від убивці так звану головщину (компенсацію), тобто своєрідну плату за голову на знак примирення. Розмір головщини встановлювався за домовленістю [273, С. 8].

Під час Гетьманщини у другій половині XVII століття і на початку XVIII століття, суди крім притаманних їм функцій, здійснювали примирення сторін.

Особи, які мали одна до одної претензії, між якими був спір або суперечка, з метою примирення могли звернутися до суду з так званим «добровільним прощенням» (угодою). Суд без порушення справи приймав документ про примирення (штраф за порушення миру) і, зрозуміло одержував плату за примирення. Така процедура дозволяла уникнути тривалих, виснажених судових процесів, що розоряли сторони, між якими був спір, і збагачували гетьманську адміністрацію й суд [84, С. 266].

Формування інституту звільнення від покарання у кримінальному праві України другої половини XVII-XVIII сторіч, маємо відмітити, що у цей історичний період примирення з потерпілим та його родичами було досить поширеним явищем. Суди Гетьманщини широко застосовували процедури примирення. Так, у 1693 р. Стародубський суд засвідчив примирення між убивцею та родичами загиблого. У рішенні зазначалось, що вони «того смертного вбивцю Гришка за смертне вбивство пробачили і замирилися». Аналогічне рішення зафіксоване Бориспільським судом у 1656 р.: «Між вбивцею Юськом Рижком та батьком загиблого поєднання відбулося» [320, С. 136-137].

Втім особливої уваги потребують такі етапи розвитку звільнення від кримінальної відповідальності, які можна поділити на певні періоди.

Перший період включає дію аналізованого інституту у рамках таких джерел, як зокрема Кримінальне уложення 1845 року, Кримінальне уложення 1903 року. В Уложенні 1845 р. склалася досить прогресивна, як на ті часи концепція Загальної частини кримінального законодавства, що містилася в розділі 1. Так, з точки зору втілення положень звільнення від кримінальної відповідальності, слід зазначити, що вперше в розділі V п. 8 ст. 140 Уложення «Обставин, що більш-менш пом'якшують вину, а разом з тим і жорстокість належного покарання» з'являється припис про добровільну відмову від закінчення злочину. Проте, Уложення не розглядало вказану обставину як таку, що виключає злочинність діяння, як це було у відношенні до необхідної

оборони, крайньої необхідності (ст. 98, 106, 107). Крім зазначеної обставини, пом'якшуючими покарання та такими, що свідчили про явку з повинною особи були п. 1 ст. 140, що передбачав, коли винний добровільно, но до того як саме на нього впаде підозра, з'явиться в суді чи до іншого начальника та щиросердно, добровільно зізнається у вчиненому злочині; п. 2, 3 ст. 140, де дії винної особи повинні були складатися із повного визнання своєї провини та вказується на відвернення винним наслідків злочину, повне відшкодування завданої шкоди. У ст. 141 передбачалося, що при наявності одного чи декількох із зазначених у ст. 140 обставин, суд може трохи зменшити кримінальне покарання [116, С. 57-58]. Характерною рисою того часу біло те, що суди не мали повноважень звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема у ст. ст. 158, 159 Уложення відповідні положення визначалися [116, С. 66]. Уложення про покарання кримінальні й виправні 1845 року містило норми про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, а також у зв'язку із перебігом строків давності (про таку абсолюцію йшлося у ст. 160 Уложення). Згідно зі ст. 162 Уложення 1845 року у справах, які могли порушуватися не інакше, як за скаргою потерпілого - приватної особи (справах приватного обвинувачення), винний мав можливість примиритися з потерпілим навіть після винесення судом вироку, але до початку відбування покарання. У випадку примирення вирок скасовувався. Примирення не дозволялося в справах про злочини, перелік яких містився у ст. 162 [116, С. 67]. Порядок застосування ст. 162 Уложення було врегульовано у ст. 16 Статуту кримінального судочинства 1864 року, яка вказувала, що «судове переслідування щодо кримінальної відповідальності обвинуваченого не може бути порушене, а розпочате підлягає припиненню. Уложення 1845 року містило також норми про помилування (ст. 170, 171). Акт про помилування, згідно з ним, виходила від Верховної самодержавної влади, і передбачав усунення кримінально-правових наслідків вчиненого злочину за розсудом самодержця.

Помилування могло стосуватися як певного підсудного, так і значної кількості обвинувачених або засуджених, тобто мати форму амністії. До норм про звільнення від кримінальної відповідальності приписи про помилування можна віднести у тій їх частині, яка передбачала усунення кримінального переслідування або припинення вже розпочатого переслідування [116, С. 70-71].

За Кримінальним уложенням 1903 р. передбачалося звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із перебігом давності (воно належало до відділу «Обставини, що усувають караність»). Окрім того, ст. 51 Уложення 1903 р. передбачала імперативне звільнення від відповідальності співучасника, який, відмовившись від участі у злочині, вжив своєчасно всіх залежних відповідальності можна вважати, на нашу думку, і передбачене Уложенням застосування судом до неповнолітніх заходів виховного характеру? (догани або поміщення у виховальну установу) [117, С. 25-26].

Другий період характеризують, зокрема такі нормативно-правові: Кримінальні кодекси 1922 року, 1926 року, Основні начала кримінального законодавства 1924 року, Кримінальний кодекс 1960 року.

Першим кодифікованим кримінально-правовим законодавчим актом даного періоду став Кримінальний кодекс УРСР 1922 р., який затвердив Всеукраїнський ЦВК 23 серпня 1922 року. В його основі лежав Кримінальний кодекс РСФРР 1922 р. В даному законодавчому акті існувало дві норми, які дають підстави кваліфікувати незаконний обіг лікарських засобів, диспозиції яких відрізнялись наявністю наслідків у вигляді нанесення шкоди здоров'ю або наявністю такої загрози: «Ст. 190. Фальсификация, т. е. обманное изменение с корыстной целью вида или свойства предметов, предназначенных для сбыта или общественного употребления, а равно самый сбыт таких предметов...» и «Ст. 191. Фальсификация предметов потребления, которая имела или могла иметь последствием причинение вреда здоровью, а равно сбыт таких предметов...» [283]. У Загальній частині КК 1922 року не було відображено

жодної норми, яка б передбачала підстави для звільнення від кримінальної відповідальності. Щодо Особливої частини КК 1922 року то вона передбачала один випадок звільнення від кримінальної відповідальності у ст. 114 КК в який йшлося про те, що особа, яка дала хабара, не карається лише у тому випадку, якщо своєчасно зробить заяву про вимагання хабара або здійснить сприяння розкриттю справи про хабарництво. У протилежному випадку вона карається позбавленням волі на строк до трьох років. [118, С. 54].

Кримінальний кодекс УРСР 1927 року перетерпів серйозні зміни, в розділі VII «Майнові злочини» ми зустрічаємо норму, якою передбачено відповідальність за фальсифікацію: Ст. 183 «За фальсифікацію, тобто за обманну зміну з корисливою метою вигляду або властивості речей, призначених на збут або на громадський вжиток, а також за збут таких речей – виправно-трудова роботи». Якщо такі дії мали або могли мати своїм наслідком завдання шкоди здоров'ю, – позбавлення волі на строк до одного року з заборонаю торгувати». В ст. 192 Кримінального кодексу УРСР 1927 р., розділ VIII «Порушення правил, що охороняють народне здоров'я, громадську безпеку і публічний порядок», закріплювалося: «За виготовлення, зберігання, придбання і збут сильнодіючих отруйних речовин без спеціального на те дозволу, а також за порушення встановлених правил виробництва, зберігання, відпуску, обліку і перевезення сильнодіючих і отруйних речовин, – позбавлення волі на строк до п'яти років з конфіскацією зазначених речовин» [147].

З прийняттям КК 1927 року стан речей не змінився: згідно з приміткою до ст. 106 цього Кодексу хабародавець і посередник у хабарництві могли бути звільнені від притягнення до відповідальності або від застосування щодо них заходів соціального захисту, якщо добровільним і своєчасним повідомленням вони надавали допомогу в розкритті справи про хабарництво (слід відзначити, що в тексті цієї статті вперше було розмежовано звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання) [118, С. 138]. Звертає на себе

увагу, що умовою звільнення осіб від кримінальної відповідальності за дачу хабара, було: а) покладення на них обов'язку доведення, що по відношенню до них мало місце вимагання хабара або б) якщо добровільним і своєчасним повідомленням вони здійснять сприяння розкриттю справи про хабарництво. Але, за винятком цієї норми, кодифікованим законодавством не було відтворено жодного з тих видів звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із позитивною посткримінальною поведінкою, які зустрічалися в інших кримінально-правових документах цього періоду.

Кримінальний кодекс Української РСР 1960 р. не містив в собі спеціальних норм, якими передбачалася б відповідальність за виробництво і збут неякісних лікарських засобів чи їх підробку. Такі злочини могли кваліфікуватися за ст. 147 «Випуск недоброякісної промислової продукції» (Систематичний або у великих розмірах випуск з промислового підприємства недоброякісної, такої, що не відповідає встановленим стандартам і технічним умовам, або некомплектної промислової продукції директором, головним інженером і начальником відділу технічного контролю, а так само іншими працівниками, які виконують функції вказаних службових осіб); ст. 156 «Продаж Journal «ScienceRise: Juridical Science» №2(12)2020 47 недоброякісних товарів у торговельних підприємствах» (Масовий або систематичний продаж недоброякісних товарів у торговельних підприємствах) [146].

Інститут звільнення від кримінальної відповідальності виник із прийняттям КК 1960 р., коли був зроблений явно невиправданий нахил у бік використання в боротьбі зі злочинністю не кримінально-правових засобів. У Кримінальному кодексі УРСР 1960 р. були передбачені такі види звільнення від кримінальної відповідальності: звільнення внаслідок зміни обстановки (ст. 50); звільнення від кримінальної відповідальності з притяганням до адміністративної відповідальності (п. 1 ч. 1 ст. 51); з передачею до товариського суду (п. 2 ч. 1 ст. 51); із застосуванням примусових заходів виховного характеру (п. 3 ч. 1 ст. 51);

а також звільнення з передачею особи на поруки громадській організації або трудовому колективу (п. 4 ч. 1 ст. 51) тощо. Так, у КК 1960 року норми про звільнення від кримінальної відповідальності містилися в ст. ст. 50, 51 Загальної частини, а також у ч. 2 ст. 56, ч. 3 ст. 170 Особливої частини. Під час конструювання нових порівняно з попереднім законодавством видів звільнення від кримінальної відповідальності було зроблено розрахунок на застосування заходів громадського впливу до осіб, які звільнялися від кримінальної відповідальності (ст. 51 КК було передбачено два види звільнення: з передачею справи на розгляд товариського суду, а також із передачею винного на поруки). Це відображало властиву радянській кримінальній політиці тенденцію широкого залучення громадськості до правоохоронної діяльності й до діяльності кримінальної юстиції. Особлива частина КК 1960 року містила заохочувальні приписи у вигляді спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. Усі вони були обов'язковими для суду і безумовними для звільненого. Наявність звільнення від кримінальної відповідальності в ст. 56 «Державна зрада» та ст. 57 «Шпигунство» пояснювалось використанням державою заохочувального впливу на відповідних осіб, щоб уникнути завдання значної шкоди суверенітету, територіальній недоторканості, обороноздатності, державній безпеці УРСР у період «холодної війни», попередити вчинення особливо-небезпечних злочинів проти держави, ефективно вести профілактичну роботу у цьому напрямку. Так, у ч. 3 ст. 57 КК зазначалось: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, але добровільно припинила злочинну діяльність і повідомила органам влади про вчинене, якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернене нанесення шкоди інтересам України». На самовикриття і викриття осіб, котрі отримали хабара, підвищенню ефективності боротьби кримінально-правовими засобами з хабарництвом спрямовувався заохочувальний припис ч. 3 ст. 170 КК, в якому зазначалось, що особа, яка дала

хабар, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо після дачі хабара вона добровільно заявила про це до порушення кримінальної справи щодо неї. З огляду на високу латентність хабарництва існування цієї заохочувальної норми було виправданим і ефективним засобом протидії хабарництву.

Таким чином, постреволуційне кримінальне законодавство характеризується відсутністю спеціальних норм, які передбачають відповідальність за незаконний обіг лікарських засобів, і включенням в кримінальне законодавство статей, які встановлювали відповідальність за використання товарів, продукції, предметів для суспільного споживання, що дало можливість на певному етапі кваліфікувати діяння, в тому числі, пов'язані з незаконним обігом лікарських засобів. В 1985 році вперше на міжнародному рівні була визнана проблема фальсифікації лікарських засобів, Конференція експертів щодо раціонального використання лікарських засобів в Найробі (WHO, 1999). У 1988 р Всесвітня асамблея охорони здоров'я прийняла резолюцію WHA 41.16, яка пропонувала Генеральному директору ВООЗ прийняти програму для запобігання та виявлення експорту, імпорту і контрабанди помилково промаркованої, фальсифікованої або субстандартної фармацевтичної продукції. Резолюція також пропонувала Генеральному директору співпрацювати з Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй у випадках порушення міжнародних договорів з лікарських засобів [53].

У 1987 році КК був доповнений звільненням від кримінальної відповідальності нормами, що стимулюють осіб, які вдаються до незаконного придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів чи вживають їх, зупинитися, щиро сердно заявити правоохоронним органам чи лікареві про те, що трапилось [184, С. 225]. Так, ч. 2 ст. 229¹⁰ КК встановлювалось: «Особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини і вказала джерело їх придбання чи сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної

відповідальності за незаконні їх вироблення, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання (ч. 1 ст. 229-1, ч. 1 ст. 229-6, ст. 229-8 цього Кодексу)». Також звільнялась від кримінальної відповідальності за незаконне вироблення, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання вжитих наркотичних засобів або психотропних речовин (частина 1 ст. 229⁶) особа, яка добровільно звернулась до медичного закладу і розпочала лікування від наркоманії. «Адже не є таємницею» як зазначає Музика А.А., що до того часу між розкаянням, якого ми чекали від винуватого, і належним, доцільним реагуванням на це в боку органів кримінальної юстиції, існував певний правовий вакуум. Необхідність його усунення диктувалася життям. Багато з тих, хто спробував наркотики чи навіть став систематично їх вживати, отримали законну можливість розкаятись і пройти, якщо потрібно, спеціальний курс лікування без застосування до них заходів кримінального впливу. Тут ми відкрито і гуманно пішли на зустріч людському горю, відводячи від лиха ти, хто спіткнувся [184, С. 226].

Третій період представлений Кримінальним кодексом України 2001 року. Група так званих «фармацевтичних кримінальних правопорушень» з'явилася в національному кримінальному законодавстві відносно недавно як результат реакції законодавця на значну поширеність фальсифікованих лікарських засобів, які створюють загрозу для життя та здоров'я населення та наносять значні збитки легальним виробникам фармацевтичної продукції та державному бюджету, як в Україні, так і в світі. Фармацевтичними кримінальними правопорушеннями прийнято вважати ті, які вчиняються фармацевтичним працівником під час виконання ним професійної діяльності. До них, зокрема, Гуторова Н.О. відносить кримінальні правопорушення, передбачені статтями 140, 320, 321, 321-1 та 321-2 КК України [61].

Становленню кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів чи їх обіг, в сучасному розумінні, сприяло прагнення України

гармонізувати своє законодавство відповідно міжнародним вимогам захисту від неякісних лікарських засобів. Дане прагнення зумовило необхідність підписання та ратифікації ряду міжнародних документів: Конвенції про розробку Європейської фармакопеї від 22.07.1964 р. (Закон України «Про приєднання України до Конвенції про розробку Європейської фармакопеї із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу до неї» від 16.10.2012 № 5441-VI) [78]; Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 04.04.1997 (дата підписання 22.03.2002) [107]; Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 (дата підписання 14.06.1994; дата ратифікації 10.11.1994; дата набуття чинності 01.03.1998; втратила чинність 01.09.2017) [282]; Конвенції Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я (Конвенція MEDICRIME), від 28.10.2011 (дата підписання 28.10.2011; дата набрання чинності для України 01.01.2016; Конвенцію ратифіковано Законом № 4908-VI від 07.06.2012) [108] та ін. Законом України від 08 вересня 2011 року № 3718-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів» [80] внесені зміни до ст. 305 КК України (контрабанда фальсифікованих лікарських засобів) та введено статтю 321-1 КК України, якою передбачена кримінальна відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів. Законом України від 05 липня 2012 року № 5065-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів» [79] КК України було доповнено статтею 321-2, якою передбачалася кримінальна відповідальність за умисне порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань лікарських засобів, фальсифікація їх

результатів, а також порушення встановленого порядку державної реєстрації лікарських засобів також цим законом вносились зміни якими посилювалась кримінальна відповідальність за злочини передбачені ст. 321-1 КК України.

КК був доповнений новими статтями, зокрема ст. 321-1 «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів». До цього мало не єдиним злочином, який міг вчинити спеціальний суб'єкт – фармацевтичний працівник – був лише злочин, передбачений ст. 140 КК України, а про лікарські засоби (далі – ЛЗ) згадувалося лише у ст. 321 КК (отруйні чи сильнодіючі ЛЗ) та ст. 322 КК (лікарські засоби, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами). В подальшому (у 2012 р.) кримінальний закон було доповнено новою нормою – ст. 321-2 «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів» – задля забезпечення встановлення більш високого рівня юридичної відповідальності за незаконний обіг лікарських засобів, їх фальсифікацію.

Щодо інституту звільнення від кримінальної відповідальності маємо зазначити, що із прийняттям у 2001 році КК України цей інститут знайшов закріплення як у Загальній частині, так і в Особливій частині КК України. У чинному Кримінальному кодексі України визначений інститут виокремлений у самостійний розділ IX «Звільнення від кримінальної відповідальності». Щодо спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності доктрина кримінального права відносить ті види звільнення, які передбачені в Особливій частині КК України, тоді як загальні види звільнення містяться в Загальній частині КК України [97, С. 433]. Крім того, спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності стосуються лише конкретних складів злочинів, можуть застосовуватися лише стосовно осіб, які вчинили злочини, що точно вказані у відповідних нормах Особливої частини КК України [97, С. 434]. Тобто спеціальні види звільнення стосуються вичерпного переліку злочинів, звільнення від кримінальної відповідальності за кожен з яких можливе за підставами, чітко

визначеними у відповідній частині тієї статті, яка передбачає відповідальність за цей злочин. У свою чергу, серед загальних видів звільнення немає жодного, який стосувався б конкретного злочину (конкретної статті, передбаченої Особливою частиною КК України), вони стосуються лише злочинів визначеного ступеня тяжкості. Останнім часом інститут звільнення від кримінальної відповідальності отримав подальший розвиток – з'явилися нові його види, розширилися підстави їх застосування. Найбільш динамічним його елементом є спеціальні, тобто передбачені Особливою частиною Кримінального кодексу України види такого звільнення. Значне розширення їх кількості є однією з особливостей діючого закону про кримінальну відповідальність [192, С. 60; 276, С. 49]. При цьому з набуттям чинності КК України 2001 р. законодавцем було включено до нього ще ряд підстав спеціального звільнення від кримінальної, зокрема ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1 КК України. Однак указані положення у науці кримінального права України поки що не були досліджені достатньо детально.

Таким чином, спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності Особливої частини КК України були інтегровані в «матерію» сучасного кримінального права як засоби, що з різним ступенем інтенсивності й ефективності сприяють виконанню цієї галуззю публічного права своїх головних соціально зумовлених соціальних завдань. Найбільш «потужно» вони були направлені на реалізацію заохочувальної функції кримінального права, забезпечуючи позитивне кримінально-правове стимулювання громадян, що порушили кримінальний закон, до соціально корисних форм посткримінальної поведінки. Деякі з них одночасно забезпечують відшкодування постраждалим від кримінального правопорушення фізичним особам або державі збитку, яких вони зазнають внаслідок вчинення кримінальних правопорушень. Реалізації охоронної функції кримінального права, вираженням якої є притягнення винних у кримінальних правопорушеннях до кримінальної відповідальності сприяють ті з приписів про спеціальне звільнення від відповідальності, які схиляють

громадян, що вчинили кримінальне правопорушення, до самовикриття, до викриття кримінальних правопорушень, вчинених іншими особами. Низка норм про спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності задіяні в процесі реалізації функцій кримінального права кумулятивно, оскільки забезпечують не одну, а одночасно декілька з них.

Проте, окремого інтересу передбачає огляд положень, що стосуються проекту Кримінального кодексу України щодо таких питань, як подальше закріплення інституту звільнення від кримінальної відповідальності (трансформація інституту звільнення від кримінальної відповідальності в інститут звільнення від покарання). В контексті реалізації ідеї наступності в кримінальному праві хотілося би сфокусувати увагу фахівців на проблематиці збереження у проекті нового КК України (далі – проект КК) норм про «звільнення від кримінальної відповідальності», але під іншим брендом – під пізнавальною ознакою «відмови від застосування кримінальної відповідальності» або, можливо, «звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності» чи «припинення притягнення до кримінальної відповідальності», що адекватно би відображала дійсну природу цього правового явища. Доцільність, значимість та ефективність цього іншого засобу кримінально-правового характеру доведена життям та яскраво проілюстрована у наукових працях відомого вітчизняного вченого Бажанова М. І., а сьогодні саме у згаданому вигляді простежується з чисельних наукових публікацій не менш відомого українського дослідника Куца В. М., який під відмовою від застосування кримінальної відповідальності розуміє її незастосування, тобто не перетворення потенційної кримінальної відповідальності в реальну за наявності визначених в КК обставин щодо такої відмови та за встановленою в КПК процедурою [154, С. 42].

Річ у тім, що розробники проекту КК намагаються відмовитися від нормативної визначеності в ньому норм про звільнення від кримінальної

відповідальності, юридичним наслідком застосування яких є закриття кримінального провадження відносно особи на підставі п. 1 ч. 2 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), «de jure», таким чином, не даючи жодного судження щодо винуватості або не винуватості особи, відносно якої кримінальне провадження закривається. У підґрунтя такої відмови, зазвичай, покладається аргумент невідповідності норм про звільнення від кримінальної відповідальності з принципом презумпції невинуватості.

Рішення про трансформацію інституту звільнення від кримінальної відповідальності в інститут звільнення від покарання не було одностайним серед членів робочої групи. Проте більшість членів цієї групи були глибоко переконані в тому, що нагальність такого законодавчого рішення зумовлена вагомими аргументами. Зокрема, в кримінальному законодавстві більшості іноземних держав встановлено лише норми про звільнення від покарання [42; 43]. Неможливість, на думку вчених, застосування звільнення від кримінальної відповідальності осіб, яких ще не визнано вироком суду винуватими у вчиненому злочині, зумовлює необхідність заміни передбачених Кримінальним кодексом України видів звільнення від кримінальної відповідальності аналогічними видами звільнення від покарання [110; 111]. Необхідність ухвалення такого законодавчого рішення зумовлена неузгодженістю інституту звільнення від кримінальної відповідальності з принципом презумпції невинуватості і, відповідно, принципом верховенства права [109; 329; 331]. Як варіант розв’язання цієї проблеми окремі українські вчені пропонували навіть внести зміни до ч. 1 ст. 62 Конституції України, вилучивши з неї вказівку на встановлення винуватості особи виключно обвинувальним вироком суду [69]. Доречно зазначити, що проблема конституційності інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності у 2011 р. стала предметом дискусії між Главою держави та парламентом під час ухвалення Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про застосування амністії в Україні” та

інших законодавчих актів України». Як відомо, ця дискусія вирішилася на користь законодавця [46]. Відповідно до статей 1, 2 цього Закону застосування амністії не дозволяється щодо осіб, вину яких не доведено в законному порядку і не встановлено обвинувальним вироком суду [39]. Вирішення парламентом цього принципового питання в Законі України «Про застосування амністії в Україні» зумовлює, на нашу думку, вирішення подальшої долі інституту звільнення від кримінальної відповідальності в цілому, а не лише амністії як одного з видів звільнення від кримінальної відповідальності.

Наведене зумовило трансформацію інституту звільнення від кримінальної відповідальності в субінститут не призначення покарання, в якому виокремлено положення про не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (ст. 3.3.2 проекту нового КК). Положення запропонованої норми перейняли зі своїми особливостями від інституту звільнення від кримінальної відповідальності два загальних види: 1) не призначення покарання у зв'язку з примиренням винуватого з потерпілою особою (ч. 1 ст. 3.3.2 проекту нового КК); 2) не призначення покарання у зв'язку з дійовим каяттям (ч. 2 ст. 3.3.2 проекту нового КК), а також сім спеціальних видів не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (частини 3–9 ст. 3.3.2 проекту нового КК). При цьому до трансформованого субінституту звільнення від призначення покарання не потрапили дещо вже неактуальні (застарілі) положення – про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 чинного КК). Передбачено, що вирішення питання про не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 3.3.2 проекту нового КК, здійснюватиметься на підставі угоди про примирення, а у випадках, передбачених частинами 2–9 цієї статті, – на підставі угоди про співпрацю (ч. 10 ст. 3.3.2 проекту нового КК). Рішення

прокурора про відмову від укладання угоди про співпрацю робоча група пропонує зробити оскаржуваним вищестоящому прокурору (для цього потрібно внести зміни до КПК України) [44].

Окремої уваги в рамках генезиса звільнення від кримінальної відповідальності привертають положення проекту Кримінального кодексу України щодо закріплення звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Маємо зазначити, що спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, новий проект не визначає, проте щодо охорони здоров'я населення проектом передбачається закріплення кримінальної відповідальності у Книзі п'ятій. Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я. Розділ 5.1. Кримінальні правопорушення проти порядку охорони здоров'я людей, який містить такі статті: стаття 5.1.8. Підроблення медичної продукції та поводження з нею; стаття 5.1.12. Порушення правил поводження з інфекційними агентами, токсинами чи продуктами біотехнологій, що створило небезпеку спричинення шкоди; стаття 5.1.13. Порушення правил поводження з інфекційними агентами, токсинами чи продуктами біотехнологій, що з необережності спричинило тяжку шкоду.

1.3. Стан дослідження інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення

Обираючи стан дослідження інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення в різні історичні проміжки часу у якості предмету дослідження даного підрозділу, - маємо сформулювати і відповідний методологічний підхід у проведенні цього дослідження. По-перше, маємо враховувати що міждисциплінарний характер проблеми звільнення від кримінальної відповідальності значно поширює межі наукових досліджень, які безпосередньо, або ж опосередковано мають впливати

на стан правового регулювання цієї сфери суспільних відносин. Відповідно, питання щодо визначення меж суто кримінально-правового регулювання, визначення ознак, підстав та умов, що характеризують відповідні спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності проти здоров'я населення тощо розглядалися у якості предмета дослідження у роботах кримінально-правового (кримінологічного) характеру.

Пропонуємо звернутися до узагальненого аналізу доктрини права з часів незалежності України з дотриманням певної структурованості та співвідношення розглядуваних питань за наступними напрямками: визначення переліку вчених, які безпосередньо, або ж опосередковано торкалися в своїх дослідженнях проблем інституту звільнення від кримінальної відповідальності; виокремлення спеціальних досліджень, в яких розглядалися найтипівіші сталі аспекти проблем встановлення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; *визначення наступності доктринальних положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та ступінь їхнього впливу на напрямки та зміст реформування кримінального законодавства, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я населення*; визначення змісту та сутності сталих проблем щодо звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.

З напрямку дослідження щодо визначення переліку вчених, які безпосередньо, або ж опосередковано торкалися в своїх дослідженнях проблем інституту звільнення від кримінальної відповідальності, слід зазначити. У період після відновлення незалежності України різним аспектам звільнення особи від кримінальної відповідальності у вітчизняній кримінально-правовій науці приділено велику увагу. Важливим є науковий аналіз юридичної природи та самого поняття такого звільнення [16; 83; 152; 112, С. 374]. Неабияку дискусію викликала проблема конституційності інституту звільнення особи від

кримінальної відповідальності [26; 64; 65, С. 103; 69; 104; 101; 110; 152; 159; 195, С. 118; 247; 318; 330; 331; 326; 328].

Очевидно, що аналіз такого явища, як звільнення від кримінальної відповідальності, потребував з'ясування його місця серед кримінально-правових заходів впливу на злочинність, що є одним із напрямів дослідження проблем кримінальної політики в державі [256; 95; 31; 36], зокрема в системі кримінально-правового заохочення [316; 300; 307; 271; 272] та кримінально-правового компромісу [287; 288; 289], які інтенсивно досліджуються в сучасній кримінально-правовій науці. Ця проблематика тісно пов'язана із самими цілями, які ставляться перед інститутом звільнення від кримінальної відповідальності у порівнянні із цілями кримінального покарання та іншими кримінально-правовими засобами протидії злочинності [102]. Виявлення цілей досліджуваного інституту та засобів їх досягнення закономірно поставило перед науковцями проблему дослідження ефективності цього інституту [100; 160; 98].

Куц В. та Ященко А. видали монографію, присвячену різноманітним аспектам примирення учасників кримінально-правового конфлікту. В ній вони висловили дещо іншу точку зору на природу звільнення від кримінальної відповідальності. На їх переконання, те, що криється у чинному кримінальному законодавстві України звільненням від кримінальної відповідальності, є звільненням від притягнення до цієї відповідальності [153, С. 109]. Ця позиція ґрунтується на логічному висновку, що звільнитися від відповідальності означає позбутися реально-існуючих обтяжень, вже покладених на суб'єкта обвинувальним вироком. Отже, говорячи про звільнення від кримінальної відповідальності, ми вдаємося до своєрідної юридичної фікції. Насправді те, що за нею криється, є правовим уникненням від цієї відповідальності [230]. В 2016 році М. Красій, досліджуючи звільнення від кримінальної відповідальності як основу в Кримінальному кодексі України та процедуру в Кримінальному процесуальному кодексі України, наголошувала на тому, що відповідно до

законодавства України, особа звільняється судом від кримінальної відповідальності, якщо наявні умови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені КК. Доктрина визначає, що суд від імені держави звільняє особу від кримінальної відповідальності й так вибачає її, покладає надію на її виправлення, виносячи не обвинувальний вирок, а у хвалу про закриття кримінального провадження. Сучасне законодавство шляхом звільнення від кримінальної відповідальності має на меті зниження рівня злочинності в країні, зменшивши при цьому обсяг кримінальної репресії щодо особи, котра вчинила суспільно небезпечне діяння вперше, яке містить склад злочину невеликої та середньої тяжкості, крім корупційних злочинів.

Важливим є й дослідження конкретних проблем звільнення особи від кримінальної відповідальності, які стосуються, зокрема, як загальних питань класифікації видів такого звільнення [10], так й аналізу окремих видів такого звільнення, особливо загальних та спеціальних видів [173; 59, С 164; 74, С 114; 3; 299; 306; 280]. У науці кримінального права України докладно розроблялися питання, присвячені розумінню підстав, умов (передумов), порядку та кримінально-правовим наслідкам звільнення особи від кримінальної відповідальності [86; 178; 325; 209, С. 32; 222; 227; 65]. Звичайно, не менш важливим є дослідження проблем застосування кримінально-правових норм, які регулюють звільнення особи від кримінальної відповідальності [303; 270]. І з цієї точки зору є обґрунтованою увага криміналістів до аналізу положень КК України та КПК України в цій частині, їх співвідношення і комплексне регулювання зазначених відносин, особливо у світлі положень нового КПК України [228; 191; 296; 190].

Сучасними є порівняльно-правові дослідження у вітчизняній кримінально-правовій науці, у тому числі і з проблем звільнення від кримінальної відповідальності [221, С. 10; 99; 251]. Багато уваги дослідники приділили аналізу окремих видів звільнення особи від кримінальної

відповідальності, що передбачені чинним КК України [228, С. 270; 75; 72, С. 47; 332; 50; 223, С. 152; 210; 56, С. 24; 114, С. 281; 163; 253], при цьому довгий час тривала дискусія щодо обґрунтованості такого звільнення на підставі актів амністії та помилування [13, С. 127; 57, С. 18; 296, С.46; 323, С. 151; 269, С. 164; 229, С. 39; 181, С. 23; 218, С. 256; 327, С. 5; 319; 25, С. 339-340].

У 2004 р. видано монографію «Звільнення від кримінальної відповідальності», в якій розглянуті та розвинені сучасні погляди на юридичну природу, поняття, види, передумови, підстави, порядок звільнення від кримінальної відповідальності, а також піддані аналізу загальні та спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності [7; 274].

Окремо слід окреслити наукові дослідження у галузі кримінального права та кримінології щодо визначення кримінально-правових засад відповідальності за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення серед яких розглядалися питання кримінально-правової характеристики злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [24; 184; 186; 257; 205; 294; 250; 292; 293], проблем кримінально-правової кваліфікації [63; 27]; встановлення предмету наркотизму і його кримінально-правове значення [105], окремі аспекти покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення [187]; визначення кримінологічної характеристики та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу [232; 35; 37; 150; 231; 196; 151; 245; 248; 259]. І як на доповнення питанням дослідження проблеми протидії наркозлочинності приділяли увагу зокрема такі науковці, як Бантишев О., Литвак О., Литвинов О., Шамара О. та ін. Крім того, зазначена проблема була предметом дослідження багатьох здобувачів наукового ступеня доктора та кандидата юридичних наук, серед яких Бабенко А. «Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню наркотиковмісних рослин» (2007 р.), Баклан І. «Кримінологічна

характеристика та попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюються неповнолітніми» (2007 р.), Бублейник В. «Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти» (2007 р.), Доброрез І. «Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим)» (2005 р.), Музика А. «Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження)» (1998 р.), Павленко Р. «Попередження органами внутрішніх справ незаконного виробництва наркотичних засобів та психотропних речовин» (2004 р.), Пономаренко Ю. «Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу» (2004 р.), Пшеничний В. «Запобігання поширенню наркотизму в Україні (кримінологічна та кримінально-правова характеристика)» (2005 р.), Раєцька Л. «Кримінологічні засади протидії наркоманії в Україні» (2007 р.), Сорока С. «Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії» (2010 р.), Ступник Я. «Механізм протидії наркозлочинності: кримінологічні засади» (2011 р.), Тимошенко В. «Формування системи національної та міжнародної протидії сучасному наркобізнесу» (2006 р.) та ін.

Також слід зазначити наукові дослідження у галузі кримінального права та кримінології щодо визначення кримінально-правових засад відповідальності за вчинення злочинів у сфері обігу лікарських засобів, правильної кваліфікації таких дій та розмежування зі схожими складами кримінальних правопорушень. Так зазначимо, що представники кримінального права, кримінології, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) зазвичай досліджували проблему протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів і лише одиниці – проблему протидії злочинам, вчинюваним у сфері обігу лікарських засобів. Так, кримінально-

правові та кримінологічні аспекти протидії наркозлочинам досліджували у своїх роботах Бауліна Ю. В. [8], Музика А. А. [182] та інші. Серед представників науки ОРД, що безпосередньо вивчали проблематику незаконного обігу наркотичних засобів, то найперше варто назвати Никифорчука Д. Й. [206]. Сорока С. О. вивчає питання протидії контрабанді наркотичних засобів, за яку передбачена кримінальна відповідальність ст. 305 ККУ. У своїй дисертації, що була захищена у 2010 р., автор з'ясовує соціальну обумовленість кримінально-правової протидії контрабанді наркотичних засобів, здійснює кримінально-правовий аналіз складу контрабанди наркотичних засобів та пропонує шляхи вдосконалення протидії контрабанді наркотичних засобів [258]. Питання, що стосуються контрабанди фальсифікованих лікарських засобів, не досліджувалися, оскільки відповідні зміни до вказаної статті ККУ були прийняті через рік – у 2011 р.

У цьому ж році Старук Ю. О. присвятила свою дисертацію питанню кримінальної відповідальності за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст. 306 ККУ). Науковець досліджує об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину, відмежування від суміжних складів злочину та диференціацію й індивідуалізацію кримінальної відповідальності за його вчинення. Старук Ю. О. вказує на те, що диспозиція ст. 306 ККУ не охоплює всі можливі способи вчинення правочину з коштами, здобутими від незаконного обігу наркотиків, та пропонує викласти її більш узагальнено. Висловлюється пропозиція збільшити термін покарання у вигляді позбавлення волі та обов'язково застосовувати додаткове покарання у вигляді конфіскації майна [263]. Проблематика щодо коштів, здобутих від незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, не досліджувалася, оскільки відповідні зміни також були прийняті пізніше.

Окремо заслуговує на увагу дисертація Коваленка І. А., що захищена у 2017 р. і стосується кримінальної відповідальності за фальсифікацію та обіг фальсифікованих лікарських засобів (ст. 321-1 ККУ). У вказаній праці науковець з'ясовує теоретико-методологічні засади дослідження фальсифікації лікарських засобів, розкриває кримінально-правову характеристику фальсифікації або обігу фальсифікованих лікарських засобів та кримінально-правові наслідки таких дій. Коваленко І. А. доходить висновку, що для цього кримінального правопорушення обов'язковою ознакою є предмет злочину – фальсифіковані лікарських засобів, які дослідником класифіковано на дві групи: 1) лікарські засоби, у яких фальсифіковано маркування, інформація щодо виробника, виробництва, інші реєстраційні відомості; 2) лікарські засоби, в яких фальсифікований їх склад, що тягне за собою зміну лікарських властивостей такого засобу. До суб'єктів вчинення цього кримінального правопорушення віднесено фізичних, осудних ((або обмежено осудних) осіб, які досягли 16-річного віку на момент вчинення такого діяння (загальний суб'єкт). Крім того, виокремлено спеціального суб'єкта – медичного чи фармацевтичного працівника, тобто особу, яка володіє спеціальними знаннями у відповідній професійній сфері (медичній чи фармацевтичній), а також має спеціальний обов'язок у сфері хорони здоров'я. Науковець аналізує суміжні з фальсифікацією лікарських засобів злочини (ст. ст. 305 і 321-2 ККУ) та пропонує саму досліджувану статтю викласти у новій редакції. Проте питання спеціального звільнення від кримінальної відповідальності розглядає фрагментарно [92]. Отже, проблема протидії порушенням у сфері обігу лікарських засобів є завжди була і залишається актуальною, про що свідчить інтерес до неї з боку представників різних наукових напрямів. А відповідні напрацювання можна ефективно використати під час формування окремих пропозицій щодо удосконалення заохочувальної норми даного кримінального

правопорушення, що надасть можливість більш ефективно протидіяти цьому негативному явищу.

Проте окремої уваги в рамках нашого предмету дослідження маємо виокремити спеціальні дослідження, в яких розглядалися найтипівіші сталі аспекти проблем встановлення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. Відносно нещодавно з'явилися наукові розробки щодо окремих спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності (у зв'язку із цим слід відзначити роботи Гуторової Н. О., Дудорова О. О., Мельника М. І., Музики А. А., Тихого В. П., Фріса П. Л., Вознюка А. А., Житного О. О., Золотарьова А. І., Ковітіді О. Ф., Наден О. В. тощо). Значний внесок у розроблення й вирішення загальнотеоретичних і прикладних питань спеціальних видів звільнення від відповідальності зробили Баулін Ю. В. та Хряпінський П. В. Водночас процес пізнання складного правового феномену спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності триває. З прийняттям у 2001 році Кримінального кодексу України й до сьогодні градус наукової полеміки щодо інституту звільнення від кримінальної відповідальності не зменшився, навпаки, можемо спостерігати постійний і навіть зростаючий науковий інтерес до окресленого питання.

Спеціальне дослідження Нікіфорової Т. І. присвячене юридичній природі спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, в якому авторка встановлює, що спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності — це окремий субінститут звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки характеризується низкою специфічних ознак: спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності містяться лише в нормах Особливої частини КК України; передбачені для вичерпного переліку злочинів; стосуються злочинів будь-якого ступеня тяжкості, значну частину яких становлять тяжкі та особливо тяжкі злочини; підстави їх застосування завжди пов'язані з позитивною посткримінальною поведінкою особи. За наявності

комплексу позитивної посткримінальної поведінки особи, встановленої у частині статті Особливої частини КК України, яка передбачає звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення відповідного злочину, суд зобов'язаний звільнити особу від кримінальної відповідальності за цією нормою [208].

Окремо маємо зазначити дослідження, які стосуються спеціальних видів звільнення інших об'єктів кримінальних правопорушень, зокрема громадської безпеки, корупційних кримінальних правопорушень, національної безпеки. Так, дослідження Вознюка А.А., присвячене проблемам спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань. Автором встановлено ознаки цих видів кримінально-правового заохочення, з'ясовано їх соціально-правову зумовленість і місце у системі кримінального права. Проведено історико-правове та порівняльно-правове дослідження спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп і злочинних організацій. Проаналізовано підстави, умови та передумови заохочувальних норм, передбачених ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258–3, ч. 6 ст. 260 КК України, сформульовано рекомендації щодо їх тлумачення і застосування, а також пропозиції щодо подальшого вдосконалення. У додатках мітиться коментар до Розділу IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» КК України [33]. Окреме дослідження щодо спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за *корупційні злочини* Боровика А., в якому автором розкрито сутність і значення базисних понять інституту звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини – «підстави» та «умови». Висвітлено, у чому полягає триєдина сутність підстав такого звільнення (нормативна, фактична та процесуальна). Також обґрунтовано підходи до аналізу цілей, завдань та підстав для застосування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності як одного із напрямів втілення державою антикорупційної політики. Отримані у результаті таких досліджень дані

відповідають принципам кримінального права (переваги пом'якшуючих відповідальність обставин, економії кримінальної репресії тощо) та загальновизнаним нормам міжнародного права і є підтвердженням реалізації антикорупційної стратегії України. В монографічному дослідженні більш повно аналізуються теоретичні та практичні проблеми спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини. Проаналізовано понятійний апарат досліджуваного «заохочувального» інституту і його відповідність основним принципам кримінального права та міжнародно-правовим стандартам. Зважаючи на зарубіжний досвід, сформульовано пропозиції з удосконалення чинного кримінального законодавства України в частині, яка визначає порядок, умови і підстави застосування звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини [21; 20]. Аналіз спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема у зв'язку із вчиненням державної зради, присвячено Загиней З., в якому авторка виокремлює основні висновки, що вбачаються з тлумачення ст. 111 (ч. 1 та ч. 2) КК та з аналізу випадків застосування звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з вчиненням державної зради у судовій практиці [77]. Окремі дослідження присвячені положенням щодо удосконалення та перспектив спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності [156; 208].

Визначення наступності доктринальних положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та ступінь їхнього впливу на напрямки та зміст реформування кримінального законодавства, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я населення. Так маємо зазначити дослідження Наден О.В. присвячені спеціальним видам звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в

якому авторка розглядає нетрадиційний спосіб протидії наркотичній злочинності - звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які вчинили наркотичні злочини, в обмін на їх позитивну посткримінальну поведінку. Доводиться, що цей засіб протидії злочинності має достатню потенційну ефективність, а тому повинен більш широко використовуватися. Аналізуються передбачені чинним кримінальним законодавством передумови, підстави та кримінально-правові наслідки звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері незаконного обігу наркотичних засобів і формулюються пропозиції щодо їх удосконалення [193; 194].

Питання звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів присвячене дослідження Ступника Я.В., в якому автор формулює пропозиції щодо подальшого вдосконалення регламентації підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. По-перше, редакцію ч. 4 ст. 307 КК пропонується викласти наступним чином: «Особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання незалежно від виду або розмірів цих предметів». По-друге, викласти ч. 4 ст. 311 КК у наступній редакції: «Особа, яка добровільно здала прекурсори, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних із незаконним обігом прекурсорів, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконні їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання незалежно від розмірів цих предметів».

По-третє, доповнити ст. 305 КК новою частиною, вказавши в ній: «Особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори або фальсифіковані лікарські засоби, і вказала джерело їх придбання, звільняється від кримінальної відповідальності за контрабанду цих предметів», та ст. 310 КК новою частиною, вказавши в ній: «Особа, яка добровільно здала рослини снотворного маку чи конопель, які незаконно вирощувала, звільняється від кримінальної відповідальності». По-четверте, підставу звільнення від кримінальної відповідальності в ч. 5 ст. 321 КК викласти наступним чином: «Особа, яка добровільно здала отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби чи обладнання, призначене для виробництва чи виготовлення отруйних або сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також за вчинення таких дій без спеціального на те дозволу (частина перша цієї статті) щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів». Пропоновані зміни, як уявляється, сприятимуть підвищенню ефективності застосування кримінального права в протидії злочинам проти здоров'я населення [267].

Визначення змісту та сутності сталих проблем щодо звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення.

Питання кримінальної відповідальності щодо злочинів проти здоров'я населення в рамках якої частково розглядались питання звільнення від

кримінальної відповідальності зокрема за порушення встановленого порядку обігу лікарських засобів в Україні, маємо зазначити дисертаційну роботу Товта Ю.М. В роботі встановлено, що в КК України містяться дві кримінально-правові норми, що диференціюють відповідальність за кримінальні правопорушення проти встановленого порядку обігу лікарських засобів шляхом передбачення можливості звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 321 та ч. 4 ст. 321-1 КК України). Попри подібність умов і підстав звільнення, встановлено наявність колізії та складності до застосування положень ч. 4 ст. 321-1 КК України. Запропоновано варіант усунення відповідної колізії [277]. А також монографічне дослідження Коваленка І. А., присвячено окремий параграф іншим заходам кримінально-правового характеру за вчинення злочину, передбаченого ст. 321-1 КК, який за результатами проведеного аналізу механізму реалізації кримінально-правового впливу та особливостей протидії фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів можемо прийти до таких висновків. До суб'єктів, які вчинили кримінальне правопорушення у вигляді фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів, може бути застосовано чітко визначене коло заходів кримінально-правового впливу як на підставі окремих положень Загальної частини КК України, так і в порядку ч. 4 ст. 321-1 КК України, яка передбачає спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності без відповідного настання негативних наслідків [93].

Окремим аспектам подальшого удосконалення чинного кримінального законодавства отруйних, сильнодіючих речовин, отруйних, сильнодіючих та фальсифікованих лікарських засобів як предмету суміжних складів злочинів присвячена стаття Меркулової В.О., в якому авторка здійснює системно-правовий аналіз та тлумачення кримінально-правових норм, які у якості предмета злочину містять вказівки на отруйні чи сильнодіючі речовини, отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби, фальсифіковані лікарські засоби [171].

Безпосередньому дослідженню питань звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення свої праці присвятили Данилевська Ю.О., яка розглядаючи такий засіб кримінально-правового заохочення, як звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів (ч. 4 ст. 321-1 КК України) доходить висновків, про те що підстави звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів є типовими для спеціальних видів звільнення, передбачених для злочинів у сфері обігу наркотиків та інших злочинів проти здоров'я населення. Натомість передумови звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів сформульовані з порушенням правил законодавчої техніки, що при застосуванні може призвести до необґрунтованого звільнення від кримінальної відповідальності або ж – навпаки – унеможливить звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів [63].

1.4. Порівняльно-правовий аналіз звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення у зарубіжному кримінальному законодавстві

Для ґрунтовного дослідження звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення доцільно провести порівняльно-правовий аналіз зарубіжного кримінального законодавства. Такий підхід у дослідженні надає можливості краще пізнати іноземні правові інститути, проблеми їх функціонування, виявити слабкі та сильні сторони. Оскільки вивчення законодавства зарубіжних держав відкриває перед юристом нові обрії, дозволяє йому краще пізнати право своєї країни, бо специфічні риси цього права особливо виразно виявляються в порівнянні з іншими системами. Отже, звернення до аналізу кримінально-правових норм, що регулюють звільнення від

кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення у зарубіжному кримінальному законодавстві: по-перше, буде запорукою реалізації порівняльно-правового методу дослідження; по-друге, дозволить з'ясувати, які схожості та відмінності, позитивні та негативні положення, що існують у кримінально-правових стандартах протидії злочинів проти здоров'я в Україні та за кордоном; по-третє, допоможе виділити найбільш прийнятні та виважені положення нормотворчості, що існують в зарубіжних країнах, задля вирішення питання зокрема щодо необхідності чи навпаки удосконалення власного національного кримінального законодавства.

Пропонуємо визначити кримінальні кодекси країн, які будуть піддаватися порівняльно-правовому аналізу, в яких регламентовані передумови звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Серед них кримінальні кодекси Азербайджанської Республіки [126], Республіки Казахстан [126], Грузії [127], Іспанії [128], Литовської Республіки [129], Чеської Республіки [139], Республіки Молдова [133; 135], Республіки Таджикистан [132; 136], Туреччини [137], США (штату Арізона) [140]. Відповідний аналіз буде сконцентрований на конкретизації положень щодо злочинної діяльності з використанням отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікації лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів. А отже, важливими на наш погляд є положення, що вказують на наявність складів злочинів проти здоров'я населення, а також положення, що містять поряд із санкціями відповідних складів злочинів можливе застосування звільнення від кримінальної відповідальності.

Розкриваючи вищезазначені напрямки, маємо зазначити, що положення, що вказують на наявність складів злочинів проти здоров'я населення закріплені у досліджуваних країнах (в яких законодавець поряд із схожими положеннями (родовими об'єктами) КК України виокремлює медичні та фармацевтичні

злочини в межах їх Особливих частин), проте окремого визначення оцінки позитивних посткримінальних діянь особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що полягає в злочинній діяльності з використанням отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікації лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів, у кримінальних кодексах деяких країн не надається. Однак заохочувальні приписи знаходять своє відображення у Загальних положеннях зарубіжних кримінальних кодексів. У *Кримінальному кодексі Республіки Казахстан* норма про звільнення від кримінальної відповідальності міститься у ст. 65 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям») ст. 66 («Звільнення від кримінальної відповідальності при перевищенні меж необхідної оборони»), ст. 67 («Звільнення кримінальної відповідальності при виконанні умов процесуальної угоди»), ст. 68 («Звільнення кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням»), ст. 69 («Звільнення кримінальної відповідальності у зв'язку із встановленням поручительства»), ст. 70 («Звільнення кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки»), ст. 71 («Звільнення кримінальної відповідальності у зв'язку із впливом строків давності»), ст. 78 («Звільнення кримінальної відповідальності та покарання на підставі акту амністії чи помилування»).

Проте, у КК Республіки Казахстан Глава 11. «Кримінальні правопорушення проти здоров'я населення та моральності» передбачає ст. 301 «Незаконний обіг отруйних речовин, а також речовин, інструментів та обладнання, що використовується для виготовлення та переробки наркотичних засобів, психотропних речовин або отруйних речовин [126, С. 397]. Також у КК Казахстану виокремлюється глава 12. «Медичні кримінальні правопорушення», де зосереджені склади кримінальних правопорушень з урахуванням специфіки об'єкту кримінально-правової охорони, максимально вдало дозволяє забезпечувати виконання завдань кримінального кодексу, а саме – захищати

порушені права, свободи та законні інтереси громадян, а також попереджати вчинення нових посягань, зокрема ст. 323 «Поводження з фальсифікованими лікарськими засобами, виробами медичного призначення або медичною технікою» [126, С. 409]. Тож, у ст. 323 КК Казахстану законодавець виокремив склад злочину, де акцентував увагу на злочинному поведженні з лікарськими засобами, а також з *виробами медичного призначення та медичною технікою*. В Україні злочином визнається незаконне поведження з лікарськими засобами, тоді як про вироби медичного призначення та медичну техніку взагалі не згадується. Проте якщо звернутись до підзаконних нормативних актів, зокрема до постанови Кабінету міністрів України від 02.10.13 р. № 753 “Про затвердження Технічного регламенту щодо медичних виробів”, бачимо, що законодавець регламентує порядок поширення медичних виробів та допоміжної техніки до них. В п. 9 ст. 2 цієї постанови визначається, що медичним виробом є будь-який інструмент, апарат, прилад, пристрій, програмне забезпечення, матеріал або інший виріб, що застосовуються як окремо, так і в поєднанні між собою (включаючи програмне забезпечення, передбачене виробником для застосування спеціально для діагностичних та/або терапевтичних цілей та необхідне для належного функціонування медичного виробу), призначені виробником для застосування з метою забезпечення діагностики, профілактики, моніторингу, лікування або полегшення перебігу хвороби пацієнта в разі захворювання, діагностики, моніторингу, лікування, полегшення стану пацієнта в разі травми чи інвалідності або їх компенсації, дослідження, заміни, видозмінювання або підтримування анатомії чи фізіологічного процесу, контролю процесу запліднення та основна передбачувана дія яких в організмі або на організм людини не досягається за допомогою фармакологічних, імунологічних або метаболічних засобів, але функціонуванню яких такі засоби можуть сприяти [236]. Тобто медичний виріб може бути призначений для забезпечення здоров’я особи. Наприклад, якщо він застосований для введення в

організм людини лікарського засобу або містить як невід'ємну частину речовину, що в разі її окремого використання може розглядатися як лікарський засіб, то фальсифікація такого виробу може нести загрозу життю і здоров'ю пацієнта. Тому підтримуємо позицію щодо доповнення ст. 321¹ КК України й викласти назву як «Фальсифікація лікарських засобів або медичних виробів або обіг фальсифікованих лікарських засобів чи медичних виробів». Відповідні зміни внести у зміст статті 321¹ КК України [11].

Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини *КК Азербайджанської Республіки* передбачено ст. 72 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям»), ст. 73 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим»), ст. 74 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з заміною обстановки»), ст. 75 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності»), а також на підставі ст. 81 («Амністія»).

Щодо кримінальної відповідальності відповідно предмету нашого дослідження у *КК Азербайджанської Республіки* відповідно ст. 200-1 *КК Азербайджанської Республіки* [126], виробництво, продаж, зберігання з метою збуту або ввезення фальсифікованих ЛЗ, при здійсненні цих діянь у значному розмірі. Також, згідно статті 200-1 Кримінального кодексу Азербайджанської Республіки виробництво, продаж, зберігання з метою збуту або ввезення фальсифікованих лікарських засобів, при здійсненні цих діянь в значному розмірі – карається штрафом в розмірі від трьох тисяч до п'яти тисяч манатів з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двох років або без такого або позбавленням волі на строк до двох років. У випадку, коли такі дії привели до менш тяжкого або тяжкої шкоди здоров'ю потерпілого особи – покарання настає у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Якщо ж зазначені діяння

спричинили смерть людини з необережності або інші тяжкі наслідки, то винна особа (особи) притягуються до покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Діяння за ступенем караності відповідає нетяжкому злочину за КК України. У Главі 26 «Злочини пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин» законодавцем закріплено ст. 240 «Незаконний обіг сильнодіючих або отруйних речовин з метою збуту» [126, С. 176].

У *КК Грузії* Розділ Четвертий Загальної частини передбачає «Звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання» передбачає ст. 68 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям», ст. 70 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки», ст. 70¹ «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із співпрацею обвинуваченого зі слідчими органами», ст. 71 «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності» [127]. Крім того, за *КК Грузії* у разі фальсифікації лікарських засобів кримінальна відповідальність настає в рамках статті 197 «Фальсифікація» (зміна виробником або продавцем властивостей речі шляхом обману, вчиненого з корисливих мотивів); статті 246 «Незаконна лікарська і фармацевтична діяльність»; статті 251 «Випуск або продаж неякісних товарів, або неякісне виконання робіт або неякісне надання послуг, що не відповідають вимогам безпеки»; у Главі XXXII «Злочини проти здоров'я населення і суспільної моралі» передбачає ст. 246 «Порушення правил обігу отрут», а також Глава XXXIII «Злочини, пов'язані із наркотиками» містить ст. 261 «Незаконне виготовлення, виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання або збут психотропних речовин, їх аналогів і сильнодіючих речовин» [127, С. 154-155, 163-164].

КК Королівства Іспанії у Главі II Загальної частини «Про звільнення від кримінальної відповідальності» ст. 19, 20 присвячені положення, що передбачають підстави звільнення від кримінальної відповідальності [128].

У Главі III. Особливої частини «Злочини проти громадського здоров'я» *КК Королівства Іспанії* закріплює кримінальну відповідальність за 1-е. Особа, яка при виробництві, виготовленні ліків або після цього порушить їх кількісні характеристики, дозировку або істинний склад, які були дозволені або задекларовані, повністю або частково позбавивши їх лікувальної сили, і тим самим піддавши небезпеці життя чи стан здоров'я людей. 2-е. Особа, яка з метою продажу або використання і інший спосіб, підробить або сфальсифікує ліки або речовини, що мають корисну лію для здоров'я, роблячи їх схожими на справжні, і тим самим піддавши небезпеці життя чи стан здоров'я людей. 3-е. Особа, яка усвідомлюючи непридатність зазначених ліків з метою продажу або надання у використання третім особам буде їх зберігати, рекламувати, робити оголошення, пропонувати, демонструвати, продавати або отримувати вигоду будь-яким способом, і тим самим піддаючи небезпеці життя та стан здоров'я людей [128, С. 173].

Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини *КК Литовської Республіки* законодавець передбачив у ст. 36 («Звільнення від кримінальної відповідальності, якщо особа або злочинне діяння перестало бути суспільно небезпечним»), ст. 37 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із малозначністю діяння»), ст. 38 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим»), ст. 39 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з наявністю пом'якшуючих обставин»), ст. 40 («Звільнення від кримінальної відповідальності за порукою»). Щодо положень Особливої частини у *КК Литовської Республіки* Глава XXXVII. у статті 267 визначає «Незаконне поводження із сильнодіючими й отруйними речовинами»

передбачається, що той хто незаконно виготовляв, придбав, зберігав, перевозив, збував сильнодіючі й отруйні речовини підлягає кримінальній відповідальності. Крім того закріплена ст. 268. «Порушення правил законного поводження з наркотичними, психотропними, сильнодіючими або отруйними речовинами» [129, С. 133-134].

КК Чеської Республіки у нормах Загальної частини, а саме у Главі IV «Звільнення від кримінальної відповідальності» розділ 1. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям передбачає ст. 33 «Дійове каяття» [139]. Проте в Особливій частині *КК Чеської Республіки* у Главі VII. «Загально небезпечні кримінальні правопорушення» передбачається Розділ 1. «Злочини, які створюють небезпеку для суспільства» закріплює кримінальну відповідальність за несанкціоноване виробництво та інше розповсюдження наркотичними та психотропними речовинами та отрутами (ст. 283); володіння наркотичними та психотропними речовинами та отрутами (ст. 284); виробництво та володіння предметами для незаконного виробництва наркотичними та психотропними речовинами та отрутами (ст. 286). Крім того, в межах злочинів проти прав промислової власності та авторського права реалізується кримінальна відповідальність за виготовлення та збут контрафактної продукції медичного та лікарського призначення за *КК Чеської Республіки* [139, С. 180-183].

Загальні норми звільнення від кримінальної відповідальності відображені у ст. 53 («Звільнення від кримінальної відповідальності *КК Республіки Молдова*. Цією статтею передбачено, що особа в разі вчинення діяння, яке містить ознаки злочину, може бути звільнена від кримінальної відповідальності прокурором, під час кримінального переслідування чи при розгляді справи в суді, за умови: недосягнення особою повноліття (ст. 54), притягнення особи до адміністративної відповідальності (ст. 55), добровільної відмови від вчинення злочину (ст. 56), дійового каяття (ст. 57), зміни обстановки (ст. 58), умовного

звільнення (ст. 59), впливу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 60) та на підставі акту амністії (ст. 107). Крім того, КК Республіки Молдова у Главі VIII «Злочини проти громадського здоров'я і співжиття» передбачає кримінальну відповідальність за виготовлення або збут підроблених ліків (ст. 124.1) [133, С. 363].

У *КК Республіки Таджикистан* звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК передбачено у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 72), примиренням з потерпілим (ст. 73), зміною обстановки (ст. 74), впливом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 75), а також на підставі акту амністії (ст. 82). Також, КК Республіки Таджикистан у Главі 22 «Злочини проти здоров'я населення» передбачає кримінальну відповідальність за ст. 206 «Незаконний обіг сильнодіючих або отруйних речовин з метою збуту», а також ст. 206¹ «Порушення правил поводження з наркотичними засобами, психотропними речовинами або прекурсорами, сильнодіючими або отруйними речовинами» [132, С. 144-145].

Виняток містить *КК Туреччини* в якому не має окремого розділу в Загальній частині щодо звільнення від кримінальної відповідальності [137]. Проте *КК Туреччини* в нормах Особливої частини передбачає у третьому розділі. «Злочини проти громадського здоров'я» ст. 187 (1) кримінальну відповідальність за виробництво і продаж лікарських засобів, які можуть становити ризик для життя і здоров'я інших людей, а також за ст. 193 (1) виробництво та торгівля отруйними / токсичними речовинами [137, С. 110, 116]. У ст. 395 КК Туреччини передбачено відповідальність особи, яка змішала, підробила або змінила так, що це може заподіяти тяжку шкоду здоров'ю споживачу, ліки, призначені для продажу або безкоштовної роздачі населенню, або продала, видала або зберігала для продажу в своєму магазині або лавці такі ліки, свідомо знаючи про їх шкідливість для здоров'я. А також за продаж або

допомогу в інший спосіб у придбанні речовин, необхідних для підроблення ліків. Разом з тим, відповідно до статті 395 Кримінального кодексу Туреччини передбачена кримінальна відповідальність тоді, коли особа, яка змішала, підробила або змінила таким чином, що це може заподіяти тяжку шкоду здоров'ю споживача, ліки, призначені для продажу або безкоштовної роздачі населенню, або продала, видала або зберігала для продажу в своєму магазині або лавці такі ліки, свідомо знаючи про їх шкідливість для здоров'я. А також у випадку продажу або допомоги у інший спосіб у придбанні речовин, необхідних для підроблення ліків, така особа притягується до кримінального покарання у вигляді ув'язнення на строк від одного до п'яти років і важкого грошового штрафу в розмірі від 20 тисяч до 100 тисяч лір з повною конфіскацією та знищенням таких ліків [137].

У *КК США* (штату Арізона) передбачається кримінальна відповідальність щодо розглядаємих злочинів у Розділі 34. «Правопорушення, пов'язані з наркотиками», а саме 13-3403. Викрадення і продаж речовин, що виділяє пари, яка містить отруйну речовину: регулювання продажу; виключення; класифікація», 13-3404 « Продаж прекурсорів або регульованих хімічних речовин; звіт; виключення; порушення; класифікація», 13-3406 « Володіння, використання, прийом, придбання, продаж, виробництво або транспортування ліків. Що відпускаються тільки за рецептом; препарати з неправильним маркуванням; класифікація; визначення». Відповідно до зазначеної статті за пунктом Г. (особі, засудженій за злочин, в порушенні цієї секції, для якої дозволено випробувальний термін або звільнення до закінчення терміну вироку, винесеного судом, збороняється вживати будь-яку марихуану, небезпечні наркотики, наркотичні засоби або лікарські засоби, які відпускаються тільки за рецептом за винятком випадків, коли це дозволено законом, практикуючим лікарем; при цьому у якості умови будь-якого випробувального терміну або звільнення потрібно провести тестування на наркотики, що проводиться під

наглядом відділу пробації округу або департаменту виправних установ штату, в залежності від ситуації, протягом терміну іспитового строку або до закінчення терміну покарання [140, С. 440-493].

Необхідно зазначити, що, порівнюючи підхід вітчизняного законодавця щодо встановлення кримінальної відповідальності за злочини в сфері медичної та фармацевтичної діяльності та положення зарубіжних кодексів, ми дійшли таких висновків: – передусім варто акцентувати увагу саме на таких країнах, як Грузія та Республіка Казахстан. Як видається, кримінальне законодавство цих країн найбільш наближене до європейських стандартів. Ці країни, як і Україна, належать до романо-германської системи права, де закон, нормативні акти визнаються джерелом права, а законодавство здебільшого є кодифікованим. І в Україні, і в Грузії, і в Республіці Казахстан кримінальні кодекси складаються з Загальної та Особливої частини; склади злочинів містяться в Особливій частині [126; 141]; – найбільш вдала модель систематизації злочинів у сфері медичної та фармацевтичної діяльності, як вбачається, була запропонована в КК Казахстану. Саме виокремлення окремої глави «Медичні кримінальні правопорушення», де зосереджені склади кримінальних правопорушень з урахуванням специфіки об'єкту кримінально-правової охорони, максимально вдало дозволяє забезпечувати виконання завдань кримінального кодексу, а саме – захищати порушені права, свободи та законні інтереси громадян, а також попереджати вчинення нових посягань; – модель, запропонована в КК Грузії, відмінна від тієї, що пропонує законодавець в Казахстані, та відрізняється тим, що злочини у сфері медичної та фармацевтичної діяльності диференціюються залежно від критерію створення небезпеки для життя і здоров'я людини, посягання на права і свободи людини та посягання на здоров'я населення і суспільної моралі. Тоді як в Україні законодавець відносить такий різновид злочинів до злочинів проти життя і здоров'я особи, і до злочинів проти волі, честі та гідності особи, а також до злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх

аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення. Однак злочин у медичній та фармацевтичній сфері – це окремий вид суспільних відносин, які потребують кримінально-правового захисту. Запровадження окремого розділу, як то в Особливій частині КК Казахстану, визначає, що законодавець виокремив за родовим об'єктом злочини в сфері медичної та фармацевтичної діяльності. А зважаючи на те, що в основі такого роду правовідносин об'єктом виступає життя і здоров'я пацієнта, така диференціація видається вдалою. Слід погодитись із точкою зору Борисова В.І. щодо того, що в науці кримінального права було наведено достатньо переконливих аргументів щодо необхідності диференціації надміру великих розділів на більш дрібні з тим, щоб підкреслити важливість захисту тих або інших суспільних відносин [19]; – розглядаючи аналіз кримінального закону інших країн, можемо спостерігати прогалини вітчизняного правового регулювання. *Тому, вважаємо за необхідне доповнити ст. 321¹ КК України й викласти назву як «Фальсифікація лікарських засобів або медичних виробів або обіг фальсифікованих лікарських засобів чи медичних виробів».* Щодо досвіду інших країн слід зазначити, що серед досліджуваних країни, маємо зазначити ті, що містять спеціальну норму щодо кримінальної заборони фальсифікації лікарських засобів, продуктів медичного призначення та їх обіг зокрема Туреччина, Азербайджанська Республіка), а також країни, в яких хоча й не містять спеціальної норми щодо фальсифікації лікарських засобів, однак опосередковано закріплюють кримінальну відповідальність за такого роду протиправну діяльність зокрема, Чеська Республіка, Грузія).

Коваленко І. А. констатує, що відсутність у кримінальному законодавстві країн спеціальної норми щодо кримінальної відповідальності за фальсифікацію ЛЗ, медичної продукції та їх обіг не впливає на виявлений рівень фальсифікованих ЛЗ. Водночас у країнах, які мають спеціальну норму у кримінальному законодавстві за фальсифікацію ЛЗ (виявлено, що санкції є

достатньо суворими), рівень боротьби з цими правопорушеннями залишається низьким. А тому, підсумовує науковець, можна зробити висновок, що криміналізація правопорушення у вигляді фальсифікації ЛЗ або обігу фальсифікованих ЛЗ є вимушеною мірою країн, які не мають досконалого регулювання фармацевтичного ринку та ефективної роботи відповідних контролюючих органів [92, С. 68-69].

Отже, незалежно від того, є в кримінальному законодавстві відповідної держави спеціальна норма чи ні, відповідальність за діяння, що порушують правила законного обігу ЛЗ передбачена. Однозначно вона настає у разі спричинення шкоди здоров'ю особи внаслідок вживання фальсифікованих препаратів або створення загрози спричинення такої шкоди. За відсутності шкоди здоров'ю відповідальність може пов'язуватися з порушенням законодавства про економічну конкуренцію чи економічну діяльність загалом.

У результаті аналізу зарубіжного кримінального законодавства ми прийшли до висновку, що в КК зарубіжних країн, як і в КК України, існує різне співвідношення заборонних і заохочувальних норм, що стосуються злочинів проти здоров'я населення, зокрема злочинної діяльності з використанням отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікації лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів.

Серед усіх країн, які піддавались дослідженню норми, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти здоров'я населення, законодавцем визначені тільки заборонні норми. У ряді кримінальних кодексів держав світу відсутні вказівки на спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності. Україна в цьому випадку є виключенням з досить широким переліком підстав звільнення від кримінальної відповідальності.

Крім того слід вказати, що прямої заборони на звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, зокрема

злочинної діяльності з використанням отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікації лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів не має. Крім того, для кримінального законодавства більшості європейських держав таке «подвоєння» пільгових інститутів не притаманне; відповідні приписи, як правило, розглядаються як єдине ціле. Наприклад, звільнення від покарання, а не від кримінальної відповідальності регламентується кримінальним законодавством зокрема Чеською Республікою [71, С. 305].

Висновки до Розділу 1

1. У підрозділі 1.1 досліджуючи питання соціальної обумовленості звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, нами визначені історичні, загально-соціальні, кримінально-правові та кримінологічні чинники. Аналіз та розкриття вказаних чинників, надали можливості встановити наступні висновки: історичні чинники повною мірою розкриваються у дослідженні розвитку та становлення українського кримінального законодавства щодо звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення (підрозділ 1.2.); загально-соціальні чинники обґрунтовують суспільну необхідність і політичну доцільність встановлення звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, зокрема серед соціальних причини існування звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення маємо визначити, особливим характером і високим рівнем суспільної небезпечності злочинів проти здоров'я населення, їх високою природною латентністю; виняткова шкідливість для здоров'я людини, населення відповідних засобів та речовин; стійкість злочинних груп та організацій, що нерідко мають міжнародний характер, системно застосовують

маскування, спеціальні заходи власної безпеки, розвідки та контррозвідки; складність виявлення, розкриття злочинів, досудового слідства та розгляду в судах кримінальних проваджень цієї категорії тощо. Кримінально-правові чинники соціальної обумовленості конструювання і застосування звільнення від кримінальної відповідальності визначена недоцільністю реалізації такої відповідальності особи, що визначається можливістю досягнення іншого, більш важливого результату, індивідуального для кожного конкретного випадку, та способом його досягнення, а також конкретизується достатньою сукупністю умов звільнення від кримінальної відповідальності в кожному конкретному випадку. У заохочувальних положеннях розділу XIII Особливої частини КК така зумовленість визначається суттєвим зниженням суспільної небезпечності особи, яка вчинила злочини проти здоров'я населення (ст. 321, 321-1 КК). Кримінально-правове заохочення стало сьогодні одним із необхідних і, за оцінками фахівців, досить ефективних засобів реалізації завдань, які стоять перед кримінальним законодавством, адже держава й суспільство зацікавлені в тому, щоб процес запобігання злочинам, їх своєчасне розкриття, відшкодування заподіяної шкоди, а також виправлення осіб, що порушили вимоги кримінально-правових заборон, здійснювались не лише з використанням кримінально-правових заборон, але й засобів, які мають заохочувальний характер. Серед кримінологічних факторів насамперед, слід віднести загальну негативну кримінологічну характеристику як самих злочинів проти здоров'я населення, так й особи злочинців цієї категорії. При висвітленні кримінологічної складової соціальної обумовленості спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності варто зазначити суспільну корисність та правомірність «позивної посткримінальної поведінки особи», що передбачена Особливою частиною КК. Суспільна корисність визначається спрямованістю поведінки особи на активну співпрацю з правоохоронними органами і органами правосуддя у напрямках: 1) достовірного повідомлення про

вчинення кримінального правопорушення; 2) самовикриття у вчиненні кримінального правопорушення; 3) викриття інших осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення; 4) нейтралізації, мінімізації, відшкодування суспільно небезпечних наслідків майнового та немайнового характеру; 5) вилучення з неконтрольованого обігу предметів зі спеціальним статусом обігу (зокрема, фальсифіковані лікарські засоби); 6) загального і спеціального попередження вчинення нових кримінальних правопорушень; 7) виховного впливу на свідомість населення з метою профілактики вчинення кримінальних правопорушень. В Україні з період з 2019 р. по 2024 р. спостерігається наступна динаміка з кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, серед яких порівняно незначне збільшення кількості облікованих кримінальних правопорушень за ст. ст. 321, 321-1 КК України та поодинокі випадки застосування звільнення від кримінальної відповідальності. Водночас слід зважати на той факт, що офіційна статистика не відображає в повній мірі реального стану вчинення таких діянь, оскільки їм притаманний здебільшого високий або середній рівень латентності. Отже, серед інших напрямків кримінологічних досліджень велике значення має один із найбільш важливих та складних напрямків - розробка науково обґрунтованої методики вимірювання латентної злочинності, визначення стану латентності окремих видів злочинів. Актуальність таких досліджень визначається, насамперед, необхідністю вдосконалення діяльності правоохоронних органів на основі пізнання справжніх масштабів злочинності, а також розвитком кримінологічної науки, що має спиратися на фундамент з достовірних статистичних даних. Отже, аналіз та розкриття відповідних чинників констатує соціальну обумовленість звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. У результаті дослідження встановлено, що спеціальні кримінально-правові норми, що забезпечують звільнення від

кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення є соціально обумовленими, проте не реалізуються повною мірою.

2. У підрозділі 1.2 на підставі історико-правового дослідження генезису звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення визначено, що не зважаючи на всі спроби регламентації звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, дана сфера не має чітко визначених положень у досліджувані періодів генезису інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Загальне уявлення щодо інституту звільнення від кримінальної відповідальності вказує на те, що кількість видів звільнення від кримінальної відповідальності в Особливій частині КК поступово зростає. Так, КК 1922 р. та КК 1927 р. мали по 1 заохочувальній нормі, що передбачали звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 4 ст. 114 КК 1922 р., примітка ст. 106 КК 1927 р.). КК 1960 р. містив 6 норм, які закріплювали звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 170, ч. 2 ст. 222, ст. 229-10). Проте вони не стосуються злочинів проти здоров'я населення. Чинний КК 2001 року передбачає понад 40 норм, які регулюють звільнення від кримінальної відповідальності, серед яких, зокрема ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1 КК України. Проте процес реформування кримінального законодавства триває, зокрема розробка нового Кримінального кодексу України, в якому пропонується трансформація інституту звільнення від кримінальної відповідальності в субінститут не призначення покарання, в якому виокремлено положення про не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (ст. 3.3.2 проекту нового КК). Положення запропонованої норми перейняли зі своїми особливостями від інституту звільнення від кримінальної відповідальності два загальних види: 1) не призначення покарання у зв'язку з примиренням винуватого з потерпілою особою (ч. 1 ст. 3.3.2 проекту нового КК); 2) не призначення покарання у

зв'язку з дійовим каяттям (ч. 2 ст. 3.3.2 проекту нового КК), а також сім спеціальних видів не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (частини 3–9 ст. 3.3.2 проекту нового КК). При цьому до трансформованого субінституту звільнення від призначення покарання не потрапили дещо вже неактуальні (застарілі) положення – про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 чинного КК). Передбачено, що вирішення питання про не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 3.3.2 проекту нового КК, здійснюватиметься на підставі угоди про примирення, а у випадках, передбачених частинами 2–9 цієї статті, – на підставі угоди про співпрацю (ч. 10 ст. 3.3.2 проекту нового КК). Що в подальшому може мати місце щодо застосування до кримінальних правопорушень проти здоров'я населення, щодо звільнення від них.

3. Ретроспективний підхід до оцінки стану дослідження розглядуваної проблеми, визначення наступності наукових позицій передбачає комплексний, узагальнений аналіз значної кількості положень доктрини права кримінально-правового характеру правового регулювання відносин, пов'язаних із інститутом звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Дослідження наукових розробок у цій сфері надало можливість виділити наступні напрямки, які стосуються визначення переліку вчених, які безпосередньо, або ж опосередковано торкалися в своїх дослідженнях проблем інституту звільнення від кримінальної відповідальності; виокремлення спеціальних досліджень, в яких розглядалися найтипівіші сталі аспекти проблем встановлення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; визначення наступності доктринальних положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та

ступінь їхнього впливу на напрямки та зміст реформування кримінального законодавства, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я населення; визначення змісту та сутності сталих проблем щодо звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Проведений аналіз стану дослідження дозволяє визначити певну особливість дослідження проблем, пов'язаних із звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. На відміну від загальних досліджень інституту звільнення від кримінальної відповідальності, проблеми щодо звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, зокрема ст. 321 321-1 КК України не мають комплексного дослідження, розглядаються як частина іншого предмету.

4. У підрозділі 1.3. на підставі системно-порівняльного дослідження кримінального законодавства різних країн світу здійснено аналіз особливостей кримінально-правового регулювання розглядуваної сфери, що доводить наступне. Незалежно від того, є в кримінальному законодавстві відповідної держави спеціальна норма чи ні, відповідальність за діяння, що порушують правила законного обігу ЛЗ передбачена. Однозначно вона настає у разі спричинення шкоди здоров'ю особи внаслідок вживання фальсифікованих препаратів або створення загрози спричинення такої шкоди. За відсутності шкоди здоров'ю відповідальність може пов'язуватися з порушенням законодавства про економічну конкуренцію чи економічну діяльність загалом.

У результаті аналізу зарубіжного кримінального законодавства ми прийшли до висновку, що в КК зарубіжних країн, як і в КК України, існує різне співвідношення заборонних і заохочувальних норм, що стосуються злочинів проти здоров'я населення, зокрема злочинної діяльності з використанням отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікації лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів.

Серед усіх країн, які піддавались дослідженню норми, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти здоров'я населення, законодавцем визначені тільки заборони норми. У ряді кримінальних кодексів держав світу відсутні вказівки на спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності. Україна в цьому випадку є виключенням з досить широким переліком підстав звільнення від кримінальної відповідальності. Крім того слід вказати, що прямої заборони на звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, зокрема злочинної діяльності з використанням отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікації лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів не має.

РОЗДІЛ 2. СПЕЦІАЛЬНІ ВИДИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

2.1. Поняття та види спеціального звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення

Визначаючи предмет цього підрозділу, слід зазначити, що не знаючи, що таке кримінальна відповідальність, важко уявити сутність та зміст звільнення від неї. Кримінальна відповідальність є однією з фундаментальних і водночас найбільш дискусійних категорій у теорії кримінального права. Будучи самостійним кримінально-правовим інститутом із притаманним їй специфічним змістом, кримінальна відповідальність нерозривно пов'язана з кримінально-правовими відносинами та взаємодіє з такими інститутами Загальної частини кримінального права, як кримінальний закон, склад кримінального правопорушення, покарання, звільнення від покарання та його відбування, судимість тощо. При цьому в чинному КК України поняття «кримінальна відповідальність» не розкривається, хоч вживається в його тексті в різних аспектах досить часто [284, С. 127]. Дискусійним залишається і понятійно-категоріальний апарат кримінальної відповідальності – ознаки, види, стадії, форми реалізації, функції, цілі тощо. У літературі трапляються і досить радикальні заклики відмовитись від використання в тексті КК поняття «кримінальна відповідальність», яке породжує нескінченні суперечки в доктрині, і замінити його узагальнюючими термінами на кшталт «кримінально-правовий вплив», «заходи кримінально-правового характеру» або «кримінально-правові санкції». Перспективи можливого закріплення в законі визначення кримінальної відповідальності з'явилися після опублікування проекту Загальної Частини нового КК України. Один із пунктів Розділу 1.3.

«Значення термінів Кримінального кодексу» Книги 1 цього проекту містить наступне її визначення: «кримінальна відповідальність – це засудження особи за вчинення кримінального правопорушення обвинувальним вироком суду із застосуванням покарання чи пробації, а також перебування особи у стані судимості».

Слід зазначити, що кримінальна відповідальність – не єдиний засіб реагування на кримінальні правопорушення. Існують й інші його засоби, встановлені чинним КК України. Одним із них і є «звільнення» від кримінальної відповідальності, передбачене Розділом IX Загальної частини КК України (загальне звільнення) та низкою положень Особливої частини КК України (спеціальне звільнення). Отже, єдиною обставиною, що ріднить кримінальну відповідальність зі «звільненням» від неї – це те, що вони є самостійними видами одного явища, що має назву «засоби матеріально-правового реагування на вчинення кримінального правопорушення». Останнє уточнення робиться, по-перше, для спростування все ще не викореної із правосвідомості певної частини криміналістів думки, що «звільнення» від кримінальної відповідальності є однією з форм її реалізації, а, по-друге, для уточнення кримінально-правової природи обох зазначених явищ: кримінальної відповідальності та так званого звільнення від неї [155].

На сучасному етапі розвитку держави та права не можна обмежувати сферу кримінально-правових досліджень тільки поняттям покарання та норм, що його регламентують. Для успішного запобігання злочинам проти здоров'я населення, що порушують право населення на якісне забезпечення лікарськими засобами, необхідно розвивати й інші методологічні засади кримінального права, досліджувати найскладніші теоретичні проблеми. У зв'язку з цим актуалізується проблема розробки концептуальних основ вчення про різні види заохочення у кримінальному праві взагалі та у механізмі реалізації кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти здоров'я населення, що

порушують право населення на якісне забезпечення лікарськими засобами, зокрема. Вивчення правової природи та системи заохочень у кримінальному праві норм необхідно почати з дослідження загальних питань (з'ясування прикладних питань без попереднього вирішення загальних неминуче призведе до того, що дослідник буде вимушений постійно мати справу з вивченням або обговоренням цих загальних питань). Такий підхід дозволить розкрити систему генетичних, функціональних і системно-структурних зв'язків, які є основою кримінально-правового регулювання розглядуваного різновиду кримінально-правових норм, показати їхнє місце і значення в системі знань та правозастосовної діяльності. Крім того, потребує вдосконалювання саме поняття «заохочувальна кримінально-правова норма», її структурні елементи, а також виконувані нею функції у механізмі реалізації кримінальної відповідальності [176].

Кримінально-правове заохочення стало сьогодні одним з необхідних і, за оцінками фахівців, досить ефективних засобів реалізації завдань, які стоять перед кримінальним законодавством, адже держава й суспільство зацікавлені в тому, щоб процес запобігання злочинам, їх своєчасне розкриття, відшкодування заподіяної шкоди, а також виправлення осіб, що порушили вимоги кримінально-правових заборон, здійснювались не лише з використанням кримінально-правових заборон, але й засобів, які мають заохочувальний характер. Найбільш результативно кримінально-правове заохочення функціонує, якщо санкцією відповідної кримінально-правової норми передбачено застосування такого правового наслідку, як звільнення особи від кримінальної відповідальності, яке є відмовою держави від засудження особи, яка вчинила злочин, та від застосування до неї тих заходів кримінально-правового впливу, які могли бути здійснені у зв'язку із засудженням винного [96, С. 20].

Поняття «звільнення від кримінальної відповідальності» дається в п. 1 Постанови Пленуму Верховного суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 р. № 12: «Звільнення від кримінальної відповідальності - це відмова від застосування щодо особи, яка вчинила злочин, установлених законодавством обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснюється у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України (далі – КК України), та в порядку, установленому Кримінально-процесуальним кодексом України (далі – КПК України) [233]. Закриття кримінального провадження зі звільненням від кримінальної відповідальності можливе лише в разі вчинення особою суспільно-небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК, та за наявності визначених у законі правових підстав, вичерпний перелік яких наведено у ч. 1 ст. 44 КК, а саме: у випадках передбачених цим Кодексом, а також на підставі Закону України «Про застосування амністії в Україні» чи акта помилування» [112, С.140].

Щодо *доктринального визначення звільнення від кримінальної відповідальності* то, маємо зазначити, що фундаментальною працею в який визначенні положення щодо інституту звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема поняття звільнення від кримінальної відповідальності є монографія Бауліна Ю.В, який визначає звільнення від кримінальної відповідальності як передбачену законом відмову держави від застосування до особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, передбачених КК України [7, С. 58]. При цьому він наголошує, що звільнення від реальної кримінальної відповідальності є, по суті, звільненням від призначення покарання, звільненням від відбування покарання; звільненням від подальшого відбуття покарання; достроковим зняттям судимості. Такої ж думки притримуються і Ковітіді О. Ф. [96, С. 18-21]. Скибицький В.В. визначає

звільнення від кримінальної відповідальності як передбачене законодавством усунення відповідальності особи, яка вчинила передбачене законом суспільно небезпечне діяння, якщо цілі покарання і завдання кримінального законодавства можуть бути досягнуті (або вже досягнуті) без застосування кримінально-правового примусу [255, С. 25]. Матишевський П. С. вважає, що звільнення від кримінальної відповідальності - це наявність законних підстав та певних умов, які обумовлюють звільнену особу, яка вчинила злочин, від її обов'язку віддатися судовому осуду і перетерпіти покарання [165, С. 219]. На думку Яценка С. С., звільнення від кримінальної відповідальності – це здійснювана у відповідності з кримінальним та кримінальним процесуальним законами відмова держави в особі відповідного суду від застосування заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили злочин [203, С. 88]. Деякі автори дотримуються позиції, що звільнення від кримінальної відповідальності скасовує всі ті потенційні правообмеження, які могли слідувати дії особи у зв'язку з її засудженням [96, С. 18]. Адже звільнення від кримінальної відповідальністю відбувається до початкового моменту реальної кримінальної відповідальності, яка починається з моменту набрання чинності обвинувального вироку суду. Немає вироку - немає реальної кримінальної відповідальності, а, отже, особу звільнену від потенційної кримінальної відповідальності [7, С. 58]. Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.Ф. визначають звільнення від кримінальної відповідальності як відмову держави від застосування обмежень, засудження та покарання особи, що вчинила злочин, передбачений кримінальним законом, якщо така особа не становить значної суспільної небезпеки, виконала певні нормативні умови та спроможна виправитися без примусу держави через покарання [249, С. 164].

Неоднозначність розуміння поняття звільнення від кримінальної відповідальності, підходів щодо його тлумачення зумовлює *аналіз його ознак* та пошук тієї сукупності, яка надасть можливості остаточного правильного

поняття звільнення від кримінальної відповідальності. Проте щодо ознак звільнення від кримінальної відповідальності також існують різні точки зору. Так, Хряпінський П.В. вважає, що «ознаками звільнення від кримінальної відповідальності є: а) відсутність офіційного осуду особи з боку держави у вигляді обвинувального вироку суду; б) офіційна відмова від застосування до особи, яка вчинила злочин, обтяжень кримінально-правового характеру; в) припинення усіх кримінально-правових відносин між державою та звільненою особою. Отже, звільнення від кримінальної відповідальності є відмовою держави від офіційного осуду особи, яка вчинила злочин, у вигляді обвинувального вироку суду та застосування обтяжень кримінально-правового характеру у зв'язку з юридичними фактами, передбаченими у КК, що має наслідком припинення усього комплексу кримінально-правових відносин» [312, С. 82]. Козак О.С. як на характерні риси звільнення від кримінальної відповідальності вказує, на те, що воно здійснюється відповідно до вимог кримінального та кримінального процесуального законів, що є його фактичними правовими й процесуальними підставами; звільнення здійснюється від імені держави в особі суду; завжди є повним припиненням правовідносин між державою та особою, звільненою від кримінальної відповідальності, у зв'язку з чим часткове звільнення від кримінальної відповідальності є неможливим; звільнення полягає в незастосуванні державою щодо особи, яка вчинила злочин, обмежень її певних прав і свобод, передбачених КК України, та не тягне за собою кримінально-правових наслідків у вигляді засудження й судимості [103, С. 17–18].

Меркулова В.О. виокремлює такі загальні ознаки, які характеризують інститут звільнення від кримінальної відповідальності: цей інститут урегульований нормами кримінального та кримінально-процесуального законодавства; є чинним лише за умови вчинення діяння, яке містить склад злочину невеликої й середньої тяжкості; полягає в тому, що держава в особі

компетентних органів (суду) відмовляється від офіційного осуду (негативної оцінки) злочинної поведінки винної особи та від її засудження (обвинувальний вирок не ухвалюється); до винного не застосовуються ніякі форми кримінальної відповідальності, тим більш найсуворіша, пов'язана з призначенням і виконанням покарання; є звільненням за nereабілітуючих обставин, що здійснюються лише судом на підставі ухвали про закриття кримінального провадження [172, С. 149].

Водночас звільнення особи від кримінальної відповідальності не свідчить про її виправдання, оскільки кримінальне провадження припиняється з nereабілітуючих для особи підстав, тобто не за відсутності події злочину й не відсутності в діянні особи складу злочину [177, С. 203].

Тацій В.Я. вказує на те, що «звільнення особи від кримінальної відповідальності – це здійснювана відповідно до КК та КПК відмова держави в особі відповідного суду загальної юрисдикції (суду першої інстанції, апеляційного суду, ВССУ та ВСУ) від застосування заходів кримінально-правового характеру до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» [268].

Дудоров О.О. характеризує звільнення від кримінальної відповідальності трьома моментами: а) не відбувається державний осуд особи, яка вчинила злочин (обвинувальний вирок суду не постановляється); б) до винного не застосовується покарання; в) через відсутність обвинувального вироку звільнена від кримінальної відповідальності особа вважається такою, що не має судимості [122, С. 207].

Не складно побачити, що істотними ознаками звільнення від кримінальної відповідальності виступає наступне. По-перше, *відсутній офіційний осуд особи з боку держави у вигляді обвинувального вироку суду*. По-друге, *наявна офіційна відмова від застосування до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, обтяжень кримінально-правового характеру*. По-третє, *спостерігається припинення усіх кримінально-правових відносин між державою та особою, що*

спричинені вчиненням кримінальним правопорушенням.

Отже, у підсумку можна визначити такі ознаки звільнення від кримінальної відповідальності: здійснюється тільки судом у випадках, передбачених КК та в порядку, установленому КПК; можливе лише в разі вчинення особою вперше суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину невеликої та середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, або у зв'язку із закінченням строків давності; підстави для звільнення від кримінальної відповідальності можуть бути виявлені як на досудових, так і в судових стадіях кримінального провадження; припиняє всі кримінально-правові відносини між державою та особою; немає обвинувального вироку – немає судимості.

Звільнення від кримінальної відповідальності – відмова держави від засудження особи, котра вчинила кримінальне правопорушення, яка здійснюється судом у випадках, передбачених КК, та в порядку, установленому КПК, і припиняє всі кримінально-правові відносини між державою та особою. До суб'єктів, задіяних у процесі прийняття рішення про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності, можна зарахувати суд, прокурора, потерпілого, підозрюваного (обвинуваченого). Кожний із указаних суб'єктів відіграє специфічну роль у процесуальному механізмі звільнення від кримінальної відповідальності, оскільки правовідносини, що складаються між ними, характеризуються процесуальною незалежністю кожного із суб'єктів і здійсненням власної кримінально-процесуальної функції [91, С. 2].

Як вже було зазначено вище у чинному КК України поняття звільнення від кримінальної відповідальності відсутнє, проте зустрічається, зокрема у Розділі IX Загальної частини «Звільнення від кримінальної відповідальності» та деяких статтях Особливої частини КК України. Так, у Розділі IX Загальної частини «Звільнення від кримінальної відповідальності» закріплюються загальні норми про звільнення від кримінальної відповідальності, які складають

основу інституту звільнення від кримінальної відповідальності. У статтях Особливої частини КК України містяться так звані *спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності*. Так слід вказати думку Хряпінського П. В., який зазначає, що спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, не відіграючи провідної ролі у протидії злочинності, притаманними їм засобами сприяють виконанню основного соціального завдання кримінального права, яким є захист найбільш важливих соціальних цінностей від злочинних посягань [304, С. 28]. Розвиваючи цю думку, науковець виділяє й обґрунтовує наступні функції такого звільнення: стимулюючу (мотиваційну), відновлювальну (компенсаційну), запобіжну (профілактичну), виховну [304, С. 29–38; 305]. Однак мова в такому випадку ведеться про самостійні функції зазначених положень. Залишається відкритим питання про їх спроможність забезпечувати виконання функцій галузі, до якої вони належать, елементами визначеної якою системи відповідних юридичних засобів регулювання й охорони суспільних відносин вони є. Тому, ми згодні із думкою Терещук С. С., що названі Хряпінським П. В. функції спеціальних видів звільнення слід розглядати не як автономні, а як такі, що підпорядковані генеральним (загальним) завданням кримінального права, кореспондують їм, і виконують щодо них забезпечувальну роль [271].

Отже, як у Загальній частині, так і в Особливій частині КК України законодавець відокремлює види звільнення від кримінальної відповідальності.

В основу звільнення від кримінальної відповідальності на підставі норм Особливої частини КК покладені не лише загальновизнані фундаментальні ідеї кримінального права, а й відносно нове для юридичної науки положення про допустимість компромісу у боротьбі із злочинністю. За допомогою норм, які допускають компроміс, держава дозволяє компроміс з особою, яка вчинила той чи інший злочин, у вигляді гарантії звільнення від кримінальної відповідальності або пом'якшення в обмін на позитивні вчинки особи, перелік яких вказується у

таких нормах. Усатий Г.О. характеризує деякі норми що ставлять під охорону суспільні відносини, проти сферу обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення (зокрема ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309 КК України) саме як компромісні норми. Даючи визначення компромісним нормам, дослідник вважає за необхідне наголосити на тому, що передбачені такими нормами позитивні посткримінальні вчинки особи сприяють реалізації основних завдань кримінально-правової боротьби із злочинністю [289, 286]. На наш погляд вказані завдання покликані виконувати і ті кримінально-правові норми, які доктрина відносить до заохочувальних. Заохочувальні норми органічно впливають на тканину кримінально-правової матерії, утворюючи з іншими нормами цієї галузі права цілісну єдність, складне системне утворення, функціонування якого підкоряється вирішенню такого соціального завдання, як боротьба зі злочинністю.

Застосування передбачених в Особливій частині КК заохочувальних норм про звільнення від кримінальної відповідальності не пов'язується з реалізацією дискреційних положень суду, тобто таке звільнення завжди є обов'язковим. Вважається, що норми, які покладають обов'язок заохочення, мають більшу спонукальну силу, ніж норми, які уповноважують на заохочення. Було б нелогічно і не правильно якби закон, з одного боку, містив детальну регламентацію підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності, а за іншого - залишав вирішення цього питання цілковито на розсуд компетентних органів, наділяючи їх лише правом без обов'язків. Норми про спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності мають превентивну спрямованість. При цьому не можливо стимулювати позитивну посткримінальну поведінку особи, якщо не гарантувати їй на законодавчому рівні обов'язковість, а не факультативність звільнення від кримінальної відповідальності. Застосування кримінально-правового компромісу за наявності

достатніх на те підстав має бути обов'язковим і не залежати від бажання чи небажання державного органу. Як зазначає Усатий Г.О, саме такий виражений неупереджений підхід сприятиме зростанню правосвідомості громадян та дійсному авторитету права [287, С. 37, 59].

Інколи правова природа випадків звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених Особливою частиною кримінального закону, зводиться до стимулювання розкриття злочину. Стверджується, що звільнення від кримінальної відповідальності у цих випадках є настільки результатом оцінки особи винного і вчиненого ним злочину, скільки способом забезпечення належної поведінки злочинця. Видається, що подібне обмеження цілей позитивної посткримінальної поведінки, описаної в Особливій частині КК, було притаманне попередньому кримінальному законодавству.

Цілі, які переслідує держава, формулюючи спеціальні випадки звільнення від кримінальної відповідальності, можуть бути окреслені й не так, як це роблять автори підручника. Наприклад, Хряпінський П.В. заохочувальні норми КК України поділяє на : 1) норми спрямовані на припинення злочину, самовикриття і викриття інших осіб, винних у вчиненні злочину, активне розкриття злочину; 2) норми спрямовані на вилучення з обігу предметів, засобів, речовин, що становлять підвищену суспільну небезпеку; 3) норми спрямовані на повернення майна, здобутого злочинним шляхом або на відшкодування завданих збитків [314, С. 13-14]. У будь-якому разі поєднати усі вказані цілі в одній кримінально-правовій нормі проблематично.

Визначивши спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені Особливою частиною КК України, перспективною формою депеналізації законодавець істотно збільшив кількість відповідних заохочувальних приписів, зокрема у кримінальних правопорушеннях у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я

населення.

Серед спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності особливої уваги привертають спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, закріплені і у Розділі XIII Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення». У наукових працях, що вийшли після проголошення незалежності України, здоров'я населення визначалося: як складне комплексне явище, що становить сукупність однорідних суспільних відносин, які забезпечують охорону здоров'я невизначеного кола осіб при наданні й отриманні медичної допомоги або використанні сильнодіючих і отруйних речовин чи наркотичних засобів в медичних і наукових цілях; як суспільні відносини, що регулюються відповідними правилами та забезпечують сприятливі умови для нормального функціонування і життєдіяльності людського організму [186]; як фактичний або максимально досяжний в Україні стан організму людей, які в ній проживають чи перебувають, необхідний для забезпечення їхнього біологічного існування, здатності до активного тривалого життя та відтворення здорового людського покоління [294, С. 15]. Найбільш раціональною та юридично правильною, на нашу думку, є позиція Бажанова М.І., Сташиса В.В., Тація В.Я., які зазначають, що здоров'я населення як родовий об'єкт злочинів, передбачених розділом XIII КК України, охоплює безпеку біофізіологічного та психічного стану, що фактично склався, невизначеного кола осіб від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів, отруйних, сильнодіючих речовин і одурманюючих засобів, біологічних агентів і токсинів, радіоактивне забрудненої продукції, а також від поширення епідемій [186]. Визнаючи цілковиту правильність думки вчених, ми зауважимо, що, виходячи з усталених у кримінальному праві позицій щодо сутності об'єкта кримінального

правопорушення, все, що вони вкладають у зміст здоров'я населення, слід розглядати як систему однорідних суспільних відносин. Подальша конкретизація об'єкта здійснюється шляхом виділення безпосереднього об'єкта. Пономаренко Ю. Г. зазначає, що безпосереднім об'єктом злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів або прекурсорів є суспільні відносини, які забезпечують установлений порядок виробництва, виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин і їх обіг та охорону таким чином здоров'я населення [232, С. 26].

До кримінальних правопорушень, в яких законодавець передбачає звільнення, слід віднести передбачені ст. 321 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів» та ст. 321¹ КК України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів», ст. 321-2 КК України «Порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань і державної реєстрації лікарських засобів», ст. 325 КК України «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним захворюванням та масовим отруєнням», ст. 326 КК України «Порушення правил поводження з мікробіологічними або іншими біологічними агентами чи токсинами», ст. 327 КК України «Заготівля, перероблення або збут радіоактивно забруднених продуктів харчування чи іншої продукції». Проте, не в усіх із зазначених кримінально-правових норм закріплюються спеціальні види звільнення від відповідальності за злочини проти здоров'я населення. До таких слід віднести тільки ст. 321 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів» та ст. 321¹ КК України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів». Із числа загальних видів

звільнення від кримінальної відповідальності, які можуть бути застосовані до кримінальних правопорушень проти здоров'я населення (до ст. ст. 321, 321¹ КК України) слід відзначити ті, що передбачені ст. ст. 47–49 КК України. Проте, в рамках цього підрозділу особливої уваги ми приділяємо умовам та підставам заохочувальних норм, передбачених ч. 5 ст. 321 та ч. 4 ст. 321¹ КК України. Такі заохочувальні норми і є спеціальним звільненням від кримінальної відповідальності. Так, Хряпінський П. В., вважає це явище як заохочувальну реакцію держави на позитивну посткримінальну поведінку особи, що свідчить про втрату нею суспільної небезпечності та полягає у відмові від застосування усіх, передбачених законом обмежень прав і свобод особи, яка вчинила злочин [307, С. 203]. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності виступають субінститутом Особливої частини КК та входять до загального інституту кримінального права звільнення від кримінальної відповідальності. З огляду на це, вони, як і загальні види звільнення від кримінальної відповідальності, за своїм змістом мають спільні ознаки: 1) здійснюються виключно судом від імені держави; 2) застосовуються до особи, яка вчинила злочин; 3) полягають у відмові від офіційного осуду, призначення покарання та визнання особи судимою [33, С. 32].

Обов'язковою умовою звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення в чотирьох з п'яти (тобто у 80%) правових підстав (за винятком лише ч. 4 ст. 309 КК) застосування такого звільнення є добровільна здача певного предмету злочину правоохоронним органам. На думку Наден О., посткримінальна дія «здача» в аналізованих заохочувальних нормах означає, що «відповідні предмети переходять із незаконного володіння особи, якій вони фактично належать, у розпорядження компетентних органів» [194, С. 143]. Музика А. під добровільною здачею має на увазі дії особи, яка мала можливість володіти ними й надалі, але з власної волі здала їх представникам влади [202, С. 854]. Адресатом такої передачі можуть бути як

правоохоронні органи, так й інші органи влади чи управління, інші компетентні посадові особи, які мають вжити належних заходів щодо передачі предмету, що надійшов у їхнє розпорядження, правоохоронним органам [293, С. 262]. Предметами добровільної здачі є: 1) наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги (ч. 4 ст. 307 КК); 2) прекурсори, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин (ч. 4 ст. 311 КК); 3) отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби (ч. 5 ст. 321 КК); 4) фальсифіковані лікарські засоби (ч. 4 ст. 321–1 КК). Закон заохочує правопорушників до припинення незаконного володіння такими предметами. На нашу думку, саме цей соціально позитивний результат слід вважати головним при оцінці функціонального призначення аналізованих положень, адже неконтрольований обіг зазначених вище виробів та речовин створює найбільші загрози здоров'ю населення. «Саме можливість стану життєдіяльності людей, який відповідає інтересам суспільства, є головним у змісті здоров'я населення як об'єкта злочинних посягань. Суспільна сутність і небезпечність злочинів, пов'язаних з наркотичними засобами, у тому й полягає, що вони руйнують цю можливість», – вказує Музика А. [184, С. 32]. Відзначимо цю думку як певну методологічну передумову в обґрунтуванні соціальної корисності добровільної здачі особою предметів (засобів, речовин тощо) злочинів, що посягають на здоров'я населення. Іншою такою передумовою слід визнати позицію Гуторової Н. щодо характеру зв'язків предмету злочину зі сферою суспільних відносин, що є об'єктом відповідного посягання. Цей зв'язок обумовлюється або тим, що предмет є матеріальним виразом цих відносин, або тим, що наявність чи відсутність певного предмета є умовою нормального функціонування суспільних відносин. Відповідно, за характером такого зв'язку предмети злочинів можна класифікувати на: 1) предмети, які є матеріальним виразом, субстратом матеріальних суспільних відносин (вони

співпадають із предметами суспільних відносин); 2) предмети, наявність яких або додержання щодо яких особливого правового режиму є умовою чи свідченням нормального функціонування суспільних відносин; 3) предмети, відсутність яких є умовою нормального існування й функціонування суспільних відносин [60, С. 96–97]. Предмети, передбачені в ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321–1 КК належать до третьої з груп, визначених Гуторовою Н. Їх відсутність у вільному обігу є однією з умов забезпечення нормального стану функціонування суспільних відносин, які забезпечують здоров'я населення. Тому позитивний, соціально корисний (і схвалюваний у кримінальному праві) результат їх добровільної здачі полягає в частковому відновленні цими діями зазначеної сфери суспільних відносин. У досягненні цього результату, власне, і полягає «заслуга» особи, яка заохочується державою шляхом звільнення від кримінальної відповідальності.

Щодо спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності слід зазначити, думку Дудорова О. О., який зазначає, що спосіб формулювання в Особливій частині КК України підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності, відмінності між ними залежать, передусім, від специфіки певного злочину та мети, яку визначає держава для конкретного виду звільнення [124, С. 741]. Справді, вимога добровільної здачі заборонених в обігу речей як елемент підстави деяких спеціальних видів звільнення від відповідальності, формулюється щодо вчинення низки злочинів, у яких протиправне поводження з певним предметом (зі зброєю, боєприпасами, наркотичними засобами, психотропними речовинами тощо) створює загрози об'єктам кримінально- правової охорони. Видача предметів органам влади запобігає можливому пошкодженню суспільних відносин, що сприяє реалізації охоронної функції кримінального права. Наявне тут і запобігання злочинам. Так, Тихий В. П. зазначає: добровільна здача вогнестрільної зброї, боєприпасів, вибухових речовин означає, що небезпека насильницького заподіяння шкоди

для суспільних відносин усувається: ці предмети не можуть бути використані зі злочинною метою, виключається можливість вчинення необережних злочинів на нещасних випадків із ними [275, С. 83]. Вимоги стосовно повідомлення про існування злочинного угруповання (наприклад, ч. 2 ст. 255 КК України) спрямовані передусім на забезпечення запобігання їх подальшій злочинній діяльності [34, С. 9], а щодо заяви про вчинений злочин – на розкриття ряду високопоступових злочинів (зокрема корупційних – ч. 5 ст. 368-3, ч. 5 ст. 368-4 КК України, ч. 6 ст. 369 КК України). У наведених випадках положення Особливої частини КК України також можна оцінювати як засіб, що забезпечує запобігання можливій наступній злочинній діяльності осіб, про яких повідомляється, тобто реалізацію запобіжної функції кримінального права.

Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності в теорії кримінального права часто пов'язують лише із заохоченням позитивної посткримінальної поведінки особи. Така думка розвивається з періоду, коли в правових дослідженнях почали звертати увагу на положення Особливої частини кримінального закону про звільнення від кримінальної відповідальності. Сьогодні деякі науковці також називають ознакою спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності їх обов'язковий зв'язок із позитивною післязлочинною поведінкою особи [32].

Безперечно, заохочення правопорушників до соціально позитивної поведінки є головним завданням спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. Однак, у чинному КК України не всі норми про спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності пов'язують цей позитивний правовий наслідок лише з посткримінальною поведінкою як його підставою.

Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності Особливої частини КК України інтегровані в «матерію» сучасного кримінального права як засоби, що з різним ступенем інтенсивності й ефективності сприяють виконанню цієї галузю публічного права своїх головних соціально

зумовлених соціальних завдань. Найбільш «потужно» вони задіяні в напрямку реалізації заохочувальної функції кримінального права, забезпечуючи позитивне кримінально-правове стимулювання громадян, що порушили кримінальний закон, до соціально корисних форм посткримінальної поведінки. Деякі з них одночасно забезпечують відшкодування постраждалим від злочину фізичним особам або державі збитку, яких вони зазнають внаслідок вчинення злочинів. Реалізації охоронної функції кримінального права, вираженням якої є притягнення винних у кримінальних правопорушеннях до кримінальної відповідальності сприяють ті з приписів про спеціальне звільнення від відповідальності, які схиляють громадян, що вчинили кримінальне правопорушення, до самовикриття, до викриття кримінальних правопорушень, вчинених іншими особами. Низка норм про спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності задіяні в процесі реалізації функцій кримінального права кумулятивно, оскільки забезпечують не одну, а одночасно декілька з них. З урахуванням викладеного є підстави визнати, що зазначені норми, особливості їх конструювання та соціальні підстави встановлення, закономірності їх застосування повинні більш ґрунтовно вивчатися наукою кримінального права України та більш інтенсивно використовуватися в діяльності спеціально уповноважених органів держави які забезпечують реалізацію функцій кримінального права і здійснення кримінально-правової політики України.

Як найбільш специфічну ознаку спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності слід вказати те, що підстави спеціальних видів звільнення завжди пов'язані з позитивною посткримінальною поведінкою особи (добровільна здача заборонених законом предметів, добровільне повідомлення про злочин, активне сприяння його розкриттю), тоді як підстави загальних видів звільнення можуть залежати від обставин об'єктивного характеру (закінчення строків давності, зміна обстановки) [32, С. 11].

Отже, спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності мають такі специфічні ознаки: містяться лише в нормах Особливої частини КК України; передбачені для вичерпного переліку злочинів; стосуються злочинів будь-якого ступеня тяжкості, значну частину яких становлять тяжкі та особливо тяжкі злочини; підстави їх застосування завжди пов'язані з позитивною посткримінальною поведінкою особи.

Одним із питань, яке постає при дослідженні юридичної природи субінституту спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, — це питання про те, як має вирішуватися ситуація, що виникає у зв'язку з дією двох чи більше норм, які спрямовані на звільнення від кримінальної відповідальності, та фактичним складом позитивної посткримінальної дії винної особи, що передбачає вибір та застосування тільки одного виду звільнення від кримінальної відповідальності.

У літературі з цього приводу висловлюються різні точки зору. Деякі науковці цю ситуацію розглядають як конкуренцію кримінально-правових норм та пропонують вирішувати її саме за правилами конкуренції. «При конкуренції норм про звільнення від кримінальної відповідальності, зазначає Котляр Т. О., - керуються положеннями принципів гуманізму та економії кримінальної репресії, а також загальними правилами конкуренції норм. Наприклад: 1) при конкуренції загального і спеціального видів звільнення від кримінальної відповідальності застосовується спеціальний вид звільнення; 2) при конкуренції імперативного (обов'язкового) і факультативного (необов'язкового) видів звільнення від кримінальної відповідальності застосовується імперативний вид звільнення; 3) при конкуренції безумовного й умовного видів звільнення від кримінальної відповідальності застосовується безумовний вид звільнення» [90, С. 55]. Марін О. К. обґрунтовує положення про те, що конкуренція кримінально-правових норм - це явище, яке може відбуватися лише між охоронювальними правовими нормами й неможливе між регулятивними

нормами. Виходячи із цього, вказується, що правомірна говорити про конкуренцію кримінально-правових норм лише при кримінально-правовій кваліфікації, а не при вирішенні інших питань застосування кримінального закону, в тому числі звільнення від кримінальної відповідальності [164, С. 5].

2.2. Передумови, підстави (умови) застосування звільнення від кримінальної відповідальності за незаконний обіг отруйних чи сильнодіючих речовин, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів

Ефективність реалізації норм інституту звільнення від кримінальної відповідальності значною мірою залежить від чіткого розуміння необхідних для цього обставин, регламентована законодавством сукупність яких уповноважує суд або покладає на нього обов'язок звільнити особу від такого виду юридичної відповідальності. Разом із тим у вітчизняній кримінально-правовій доктрині питання понятійного позначення таких обставин залишаються невирішеними. Науковці продовжують оперувати поняттями «підстави», «умови» та «передумови», визначаючи певні етапи звільнення від кримінальної відповідальності, нерідко безпідставно підміняючи одні поняття іншими. Встановлення та усунення подібних протиріч уявляється необхідним для проведення дослідження як самого інституту звільнення від кримінальної відповідальності взагалі, так і його субінститутів, у тому числі спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я населення. Серед обставин останнього серйозні розбіжності спостерігаються у застосуванні поняття «передумова». Видається що при дослідженні звільнення від кримінальної відповідальності слід виділяти передумови та підстави звільнення. Саме передумови, а не умови (оскільки умова - -це певні вимоги, з яких слід виходити, вимога, пред'явлена однією з сторін, а передумова –це щось, що передуює розглядуваному явищу, без наявності чого розглядуване явище не

існуватиме тощо, та підстави – як причини, достатні приводи, що оправдовують щось [29, С. 341]. Теоретичні дискусії про віднесення тих чи інших обставин до передумови звільнення від кримінальної відповідальності тривають із радянських часів. Маємо зазначити тих науковців, які, які першим етапом звільнення від кримінальної відповідальності вважають наявність передумови звільнення [194, С. 204; 51, С. 121; 9, С. 356]. Саме передумову, тому що нею варто називати «попередню умову існування, виникнення, діяння та іншого чого-небудь» [29, С. 909], (передумова – це саме те, що передує розглядуваному явищу, без наявності чого воно не існуватиме тощо [7, С. 130]). Також як обставини, необхідні для звільнення від кримінальної відповідальності, виділяють підстави – «те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь» [29, С. 996; 51, С. 123].

Методологічно обґрунтованими та найбільш ефективними дослідженнями явища, названого в чинному КК України звільненням від кримінальної відповідальності, є ті, що засновувались на попередньому з'ясуванні сутності та змісту самої кримінальної відповідальності, зокрема фундаментальна монографія Бауліна Ю.В. [7].

Дійсно, не знаючи, що таке кримінальна відповідальність, важко уявити сутність та зміст звільнення від неї. Щоправда, в теорії та на практиці спостерігається наявність довготривалої дискусії і щодо кримінальної відповідальності. Однією з обставин, що зумовлює наявність такої дискусії, є відсутність законодавчого визначення цього явища. Пізнання звільнення від кримінальної відповідальності здійснюється нами виходячи з того, що сутність кримінальної відповідальності полягає в засудженні правопорушника обвинувальним вироком суду. Крім засудження, до змісту кримінальної відповідальності входять: 1) судимість та зумовлені нею обмеження статусу засудженої особи як обов'язкові її ознаки; 2) покарання чи пробація та зумовлені ними додаткові обмеження статусу засудженої особи.

Загальновідомо, що стан засудженості, результатом якої є судимість та зумовлені нею обмеження, виникає з часу набуття юридичної сили обвинувальним вироком суду, а закінчується з погашенням чи зняттям судимості в установленому законом порядку. За своїм функціональним призначенням кримінальна відповідальність є засобом матеріально-правового реагування держави на вчинене кримінальне правопорушення.

Крім того, у гіпотезах кримінально-правових норм, що сформуванні у статтях, які забезпечують охорону здоров'я населення, в яких описуються фактичні обставини, за наявності яких особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності. Таких фактичних обставин (юридичних факти) такі як: перший з яких породжується кримінальне правовідношення, в якому держава повноважена покласти на особу кримінальну відповідальність, друга – замінює зміст цього кримінального правовідношення повноваженням звільнити особу від кримінальної відповідальності. Однак аналіз цих фактичних обставин, як юридичних фактів – це дослідження лише їх змісту, внутрішньої юридичної сутності. Воно не буде повним без визначення зовнішнього, формального їх прояву [194, С. 87].

У юридичній літературі, яка присвячена проблемам звільнення від кримінальної відповідальності, такі фактичні обставини досить часто означаються поняття «підстави» чи «умови» звільнення від кримінальної відповідальності [115, С. 12-15]. Іноді поняття «підстав» та «умов» звільнення від кримінальної відповідальності об'єднують і розуміють як певний юридичний склад – склад звільнення від кримінальної відповідальності. Рідше використовується поняття «передумови» звільнення від кримінальної відповідальності. При цьому звертає на себе увагу те, що різними вченими-криміналістами у загадуванні поняття вкладається різний зміст, іноді вони ототожнюють або ж протиставляють. Складається враження, що окремими авторами взагалі не надається суттєвого значення проведення різниці між ним.

Одночасно і чинне кримінальне законодавство України не розмежовує (в узагальненому аспекті) передумови, підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності. Між ти вирішення цього питання є не лише значущим для розвитку та удосконалення понятійного апарату кримінально-правової науки, а й запорукою дотримання закону та забезпечення прав людини при притягненні особи до кримінальної відповідальності та при звільненні від неї [194, С. 88]. Вирішення питання про сутність умов та підстав звільнення від кримінальної відповідальності є необхідним етапом у з'ясуванні причин, з яких особа, яка вчинила злочин і для якої повинна наставати кримінальна відповідальність за нього, може (або навіть повинна) бути позбавлена цього державою [76, С. 51].

Преважна більшість криміналістів шукає підстави звільнення від кримінальної відповідальності у характеристиках вчиненого злочину або особи, що його вчинила. Так, Скибицький В.В. розглядаючи підстави звільнення від кримінальної відповідальності, звертає увагу, що законодавець так конструює норми, які передбачають вказане звільнення, що їх основні положення спрямовані на особу [255]. Проте із такою твердженням не погоджується Наден О.В., яка зазначає, що відомо, що вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, є єдиною підставою кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 2 КК України). З цього положення методом тлумачення від зворотного вчена робить висновок, що вчинення злочину не може бути підставою для застосування іншого кримінально-правового заходу протидії злочину – звільнення від кримінальної відповідальності. Як і не можуть бути підставою для звільнення від кримінальної відповідальності й ті чи інші характеристики особи, яка вчинила злочин, оскільки ті з них, які є значущими для кримінального права (вік, осудність) вже враховані у складі злочину. Разом з тим не можна й стверджувати, що факт вчинення особою злочину не має юридичного значення

при звільненні її від кримінальної відповідальності, адже звільнити від неї можна лише особу, що вчинила злочин [194, С. 89-90].

Соціальна зумовленість конструювання й застосування всіх випадків звільнення від кримінальної відповідальності визначена недоцільністю реалізації такої відповідальності особи, що визначається можливістю досягнення іншого, більш важливого результату, індивідуального для кожного конкретного випадку, та способом його досягнення, а також конкретизується достатньою сукупністю умов звільнення від кримінальної відповідальності в кожному конкретному випадку. У заохочувальних положеннях розділу XIII Особливої частини КК така зумовленість визначається суттєвим зниженням суспільної небезпечності особи, яка вчинила кримінальні правопорушення проти здоров'я населення, зокрема ст. 321 КК України.

Видається, що певним чином аргументувати у висновках передумови, підстави та умови звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 у ст. 321, ч. 4 ст. 321-1 КК України можна лише у разі, коли розглядати їх у аспекті кримінально-правових відносин. Під підставою слід розуміти джерело, головна ланка, на якій що-небудь будується, достатній привід, який виправдовує будь-що [213, С. 210]. Виходячи з того, що єдиною підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою діяння, яке відповідає всім ознакам складу злочину, передбаченого кримінальним законом, і що саме з цього моменту між особою, яка таке діяння вчинила, та державою складаються кримінальні правовідносини, можна зробити висновок, що само лише наявності кримінально-правових відносин між особою та державою ще не досить для звільнення такої особи від кримінальної відповідальності. В таких правовідносинах, як зазначалося, держава повноважена лише покласти на особу кримінальну відповідальність, а не звільнити її від такої. Оскільки мова може йти лише про звільнення від кримінальної відповідальності тієї особи, яка вже перебуває в кримінальних правовідносинах з державою, то юридичний факт,

який породжує повноваження держави на таке звільнення, може наставати в часі лише після юридичного факту, що породив кримінальні правовідносини. Отже, ті дії, які породжують у держави повноваження звільнити особу від кримінальної відповідальності, остання повинна вчинити вже після того, як її попереднє діяння вже містило склад злочину. З іншого боку значення юридичного факту для кримінального права такі дії можуть мати лише тоді і оскільки, коли і позаяк вчинено діяння, що відповідає всім ознакам, складу злочину. Таким чином, вчинення злочину, якими б кримінально-правовими характеристиками цей злочин не був наділений, не є підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності. Саме у зв'язку із цим не видається можливим підтримати досить поширену у кримінально-правовій науці думку про те, що однією з підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення нею злочину, що має визначені кримінальним законом характеристики. Вчинення такого злочину є лише підставою для визначення юридичним фактом подальших посткримінальних дій особи, яка його вчинила. Інакше кажучи, вчинення злочину є передумовою постановки питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Так, Житний О.О. зазначає, що знаходити підстави звільнення лише в ознаках, які характеризують вчинений злочин, виглядає небездоганною, оскільки сфера дослідження, таким чином, не виправдано звужується, тим більш що згідно з чинним законодавством вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності пов'язується не лише з ознаками вчиненого діяння, а й із посткримінальною поведінкою особи, яка це діяння вчинила. Крім того, звільнення від кримінальної відповідальності можливе й у випадках вчинення деяких тяжких й особливо тяжких злочинів, які аж ніяк не можна розцінити як такі, що не являють великої суспільної небезпечності [75, С. 52].

Визначаючи та розуміючи злочин як передумову звільнення від кримінальної відповідальності, не можна погодитися і з іншою думкою, яка

досить довго існувала раніше в кримінально-правовій літературі, відповідно до якої при звільненні особи від кримінальної відповідальності в окремих випадках вчинене нею діяння не визнається злочином, не містить всіх його ознак. Відомо, що у випадках, коли діяння не містить всіх ознак складу злочину, немає підстав для кримінальної відповідальності, кримінальна відповідальність особи виключається [6; 4, С. 41], а отже, особа не може від неї звільнитися. Тому при звільненні особи від кримінальної відповідальності у будь-якому випадку у тому числі й у випадку спеціальних видів звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, передумовою цього є вчинення нею злочину, який названий, зокрема у гіпотезах норм, що передбачають таке звільнення.

Отже, підставою, тобто фактором, на якому ґрунтується, базується звільнення від кримінальної відповідальності, слід визнавати те, що не становить собою підставу кримінальної відповідальності, але настає за нею у часі. Таким фактором, очевидно є той юридичний факт, який змінює існуюче між державою та особою кримінальне правовідношення, змінюючи повноваження держави покласти кримінальну відповідальність на особу повноваженням звільнити її від такої. Таким юридичним фактом є позитивна посткримінальна поведінка особи, що вчинила злочин проти здоров'я населення. Отже позитивна суспільно корисна посткримінальна поведінка особи є, з одного боку тією обставиною, без якої звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності за ч. 5 у ст. 321, ч. 4 ст. 321-1 КК України є неможливим, з іншого – її наявність безумовно тягне за собою звільнення від кримінальної відповідальності. У цьому зв'язку можна підтримати тих криміналістів, як називають такі обставини підставами звільнення від кримінальної відповідальності [5, С. 59-63].

Звертає на себе увагу те, що кожна з підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення описана

законодавцем у вигляді складного юридичного факту. Особа у кожному разі має вчинити декілька дій, лише сукупність яких й дає можливість звільнити її від кримінальної відповідальності. Зокрема, для звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 у ст. 321 КК України особа повинна яка добровільно здати отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби та вказати джерело їх придбання або сприяти розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також за вчинення таких дій без спеціального на те дозволу (частина перша цієї статті) щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Такі ж дії особа повинна вчинити і для того, щоб бути звільненою від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321-1 КК України, з тією лише різницею, що предметом у даному випадку є фальсифіковані лікарські засоби.

Вчинення особою лише однієї із зазначених дій у законі це не створює юридичного факту, який змінює кримінальне правовідношення, а значить не є підставою для звільнення цієї особи від кримінальної відповідальності. Так наприклад, одне лише сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, не є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з

метою збуту, збут отруйних або сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, якщо саме ці отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби не були добровільно здані.

Таким чином, у ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1 КК України описуються такі послідовні юридично значущі діяння особи: певний злочин проти здоров'я населення та позитивна поведінка після його вчинення. З точки зору механізму правового регулювання вони становлять юридичні факти, перший з яких породжує кримінальне правовідношення, а другий змінює його зміст. З точки зору ж їх кримінально-правового значення – перше є підставою кримінальної відповідальності і передумовою звільнення від неї, друге – підставою звільнення від кримінальної відповідальності. В основу підстави звільнення від кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти здоров'я населення покладено позитивну посткримінальну поведінку особи, що містить ознаки дійового каяття (дійове каяття виражається в конкретних, передбачених законом діях – добровільному з'явленні із зізнанням, сприянні розкриттю кримінального правопорушення та відшкодуванню шкоди, загладжуванні збитку чи в інших аналогічних активних діях особи, яка вчинила злочин). Таким чином, всі вони є заохочувальними, адже розраховані на схилення особи, яка порушила кримінальний закон, до добровільного виконання певних соціально корисних, правомірних післязлочинних (посткримінальних) дій. Це вказує, що крім кримінально-правових заборон (покарання, яке містять санкції статей розділу XIII Особливої частини КК) та інших примусових заходів кримінально-правового впливу (яким є примусове лікування наркоманів [187, С. 136–165]) у протидії наркозлочинності державою визнається доцільним застосування й альтернативних засобів соціального регулювання та вирішення завдань, які стоять перед кримінальним правом. Безумовно, у національній кримінально-правовій політики однією з нагальних проблем було і залишається підвищення

ефективності заходів примусу та їх здатності реально забезпечувати досягнення цілей такої політики.

У кримінально-правовій літературі досить широко використовується також термін «умова» звільнення від кримінальної відповідальності. Узагалі, умова – це обставина, від якої що-небудь залежить, правила, встановлені у якій-небудь галузі життя, діяльність, дані, вимоги, з яких слід виходити [29, С. 341]. Житиний О.О. умови звільнення від кримінальної відповідальності визначає вказані у правовій підставі звільнення об'єктивні та суб'єктивні ознаки, відповідність яким фактичних обставин справи визначає необхідність (або можливість) здійснення вказаного в цій нормі виду звільнення [76, С. 60]. Деякими авторами такий термін ототожнюється з тими юридичними фактами, які становлять собою передумову та підставу звільнення від кримінальної відповідальності [194, С. 94-95]. Інші науковці стверджують, що умова звільнення від кримінальної відповідальності – це вимога до наступної поведінки особи після постановлення рішення про її звільнення, від якої залежить остаточність такого рішення [123]. Ми погоджуємось із думкою Наден О.В, що такий підхід видається правильним, так як умову звільнення від кримінальної відповідальності передбачають далеко не всі види звільнення, і вона стосується подальшої після звільнення поведінки особи [194, С. 95]. На думку Кривоченко Л.М. в межах правових підстав звільнення від кримінальної відповідальності умова такого звільнення за своїм значенням, змістом та характером можна класифікувати за декількома критеріями. Науковці з кримінального права поділяють їх на загальні та спеціальні умови звільнення від кримінальної відповідальності. Загальними називають умови, які є обов'язковими для кожного з видів звільнення, а спеціальні (додаткові) умови необхідні для здійснення якогось одного конкретного виду звільнення [115, С. 15]. Водночас Житний О.О. вважає, що відповідно до чинного КК України,

очевидно, не можна побачити жодної умови, яка була б спільною для всіх видів звільнення від кримінальної відповідальності [76, С. 60].

Тому, з огляду на вищезазначене, маємо вказати на щодо передумов та підстав звільнення від кримінальної відповідальності, а також на те, що ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1 КК України не ставлять звільнення особи від кримінальної відповідальності в залежність від її майбутньої поведінки, оскільки ці види звільнення є безумовним.

Пропонуємо далі здійснити більш детальний розгляд передумов та підстав звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення передбачених ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1 КК України.

Передумови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 321. «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів». Частина 1 ст. 321 КК України передбачає шість видів злочинних діянь: 1) виробництво отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 2) виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 2) придбання отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 3) перевезення отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 4) пересилання отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 5) зберігання з метою збуту отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 6) збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Перераховані діяння становлять закритий вичерпний перелік, і лише вони можуть бути *передумовами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321 КК України*. Отже, передумовою

звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 321 КК України, може слугувати вчинення нею хоча б одного з шести альтернативних злочинних діянь.

При цьому *виробництво* – це діяльність з промислового серійного отримання отруйних і сильнодіючих речовин з вихідних матеріалів, *виготовлення* – діяльність з отримання (окрім виробництва) таких речовин в обмежених кількостях, дрібними партіями. Наприклад, виготовлення в аптеках лікарських засобів, засобів дезінфекції, дезінсекції, дератизації(приготування робочих розчинів і приманок, їх фасування й пакування) тощо з визначеною метою (за рецептом, замовленням, для конкретного заходу, наприклад, знезараження території тощо) або отримання таких речовин у побутових умовах. *Придбання* – будь-які, дії особи, унаслідок яких отруйні та сильнодіючі речовини (а для ч. 1 ст. 321 КК 1 обладнання, призначене для їх виробництва або виготовлення) переходять у її власність. Формами незаконного придбання можуть бути зокрема, купівля, отримання в обмін на інші товари чи предмети, у вигляді позики чи в подарунок, повернення боргу, зарахування як платню за виконану роботу чи надані послуги, привласнення знайденого, а також крадіжка названих речовин на підприємствах, установах, організаціях законного їх обігу, отримання в результаті скоєння інших злочинів (крадіжки, пограбування, розбою, вимагання, шахрайства тощо), а також отримання у вигляді неправомірної вигоди. *Зберігання* полягає в будь-яких умисних діях, що пов'язані з фактичним перебуванням предметів, речовин у володінні винного та із заходами щодо їх збереження. Під *перевезенням* слід розуміти переміщення речовин, предметів у просторі безпосередньо винною особою з використанням будь-якого транспортного засобу як з одного населеного пункту до іншого в межах держави, так і в межах однієї адміністративно-територіальної одиниці. *Пересилання* означає переміщення в просторі за допомогою інших осіб засобів, тобто шляхом надсилання з одного пункту до іншого поштою, багажем,

кур'єром тощо. *Збутом* (який може бути лише незаконним) є відшкодувальне або безоплатне відчуження (перехід) зазначених речовин від однієї особи до іншої в будь-якому вигляді (продаж, дарування, повернення боргу, обмін, позика тощо) з прийняттям, вживанням чи розпорядженням придбаними речовинами в іншій формі [120, С. 251].

Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 321 КК України є така посткримінальна поведінка суб'єкта, що включає в себе два обов'язкові елементи: добровільна здача отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та *вказівка джерела їх придбання або сприяння розкриттю злочинів*, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також за вчинення таких дій без спеціального на те дозволу (частина перша цієї статті) щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

Очевидно, що цитовані кримінально-правові приписи передбачають по дві окремі підстави звільнення від кримінальної відповідальності. Перша з них — це добровільна здача особою отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби і вказання джерела їх придбання. Друга підстава — це *сприяння розкриттю злочинів*, пов'язаних з їх незаконним обігом,. Такий висновок можна зробити із структурної побудови аналізованих законодавчих приписів. Очевидно, що їх гіпотези є альтернативними і мають по три структурних елементи:

При цьому предмети кримінального правопорушення в ч. 1 ст. 321 КК України (отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби; обладнання, призначене для виробництва чи виготовлення отруйних або сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів) та предмет добровільної здачі в ч. 5 ст. 321 КК України (отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби) не співпадають. Передумовою для звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченого в ч. 5 ст. 321 КК України, є й вчинення злочинних дій без спеціального на те дозволу щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Однак із незрозумілих причин законодавець не заохочує добровільну здачу (видачу) такого обладнання, що є недоліком ч. 5 ст. 321 КК України, який необхідно усунути [76].

Досліджуючи питання кримінальної відповідальності за ст. 321 КК України, Бондаренко М. С. вказує на те, що суспільно корисну поведінку, передбачену в ч. 5 ст. 321 КК, можуть утворювати альтернативні дії особи, яка: 1) добровільно здала предмет злочину і вказала джерело його придбання, або 2) сприяла розкриттю певних злочинів. Варто привернути увагу до того, що законодавець водночас зі сполученням слів «сприяння розкриттю злочинів» використовує також інше словосполучення – «активне сприяння розкриттю злочину» (п. 1 ч. 1 ст. 66 КК), і така законодавча практика є некоректною. У процесі дослідження практики застосування заохочувальних норм нею встановлено, що ч. 5 ст. 321 КК, по суті, «не працює» [17, С. 219-220]. Маємо погодитись із думкою Товта Ю.М., що такий підхід авторки не зовсім точний та коректний. Для звільнення від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених ч. 5 ст. 321 КК, як видається, необхідно два обов'язкових діяння:

1) добровільно здати предмет злочину, або 2) вказати джерело його придбання або сприяти розкриттю відповідних злочинів (власне лише друге діяння може бути альтернативним) [266, С. 164].

Проте, аналіз відповідних підстав має значення для встановлення змісту, сутності застосування звільнення від кримінальної відповідальності за незаконний обіг отруйних чи сильнодіючих речовин, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Перша ознака підстав звільнення від кримінальної відповідальності, полягає у добровільній здачі особою отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби. Ця ознака передбачає активні фізичні дії особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, що ставить передумову звільнення від кримінальної відповідальності. Ця ознака притаманна й іншим кримінальним правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів. Проте різницю складає предмет кримінального правопорушення передбачений ч. 5 ст. 321 КК України, а саме отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби. Здача отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів полягає в переданні їх із незаконного володіння особи, якій вони фактично належать, у розпорядження компетентних органів держави (посадових осіб) і передбачає активну поведінку. Вона можлива як шляхом особистого з'явлення до органів влади і передання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів відповідній посадовій особі, так і іншим шляхом (за місцем роботи, лікування, проживання тощо). Головне, щоб здача отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів мала адресний характер - мало місце прагнення особи врешті-решт передати отруйних чи

сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів органам влади.

При добровільній здачі отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів вони переходять з незаконного володіння особи, якій вони фактично належать, у розпорядження компетентних органів. При цьому добровільна здача наркотичних засобів є закінченою тоді, коли ці засоби вибули з володіння особи в адресній спрямованості, незалежно від того, чи дійшли вони до адресата здачі. Так, наприклад, якщо особа здає отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби шляхом відправлення їх поштою на адресу відділу поліції, здача таких засобів є закінченою з моменту їх передачі пошті. Якщо в подальшому ці засоби будуть, наприклад, виявлені і вийняті з поштового відправлення чи загубляться при пересиланні, це жодним чином не впливає на кваліфікацію дій особи, як здачу отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Тобто добровільна здача отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів полягає у вчиненні особою певних активних дій, спрямованих на передачу їх компетентним органам. При цьому особа має вчинити всі дії, які вважає за необхідне для того, щоб такі засоби дійшли до адресата. У такому разі неотримання адресатом отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів з причин, які не залежали від волі особи, що їх здавала, не заперечує факту їх здачі.

Таким чином, добровільною здача отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, буде у тому випадку, коли особа власними

діями припинить незаконне володіння цими речовинами та засобами при наявності у неї і усвідомленні нею реальної можливості продовжувати далі протягом якогось проміжку часу таке незаконне володіння.

Друга ознака підстав звільнення від кримінальної відповідальності є альтернативною. Вона, як визначається у законі, може полягати *або у вказанні джерела придбання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, або в сприянні розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом.* Отже, для того щоб бути звільненою від кримінальної відповідальності, особа повинна повідомити орган, який приймає рішення щодо звільнення, про те, чи вона сама виготовила або виробила *отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби*, чи придбала їх, чи стала їх незаконним володільцем у результаті вчинення розкрадання. ми, як зазначалося, є їх виробництво, виготовлення, придбання (у вузькому значенні слова) чи розкрадання. Іншою альтернативною ознакою аналізованої підстави звільнення від кримінальної відповідальності при добровільній здачі *отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів* є сприяння у розкритті злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом.

Поняття «розкриття злочину» є кримінально-процесуальним. А тому визначення такої ознаки як сприяння розкриттю злочину маємо визначити як сприяння органам кримінального переслідування чи суду в отриманні фактичних даних про злочин, тобто доказів. При цьому законодавство не встановлює будь-якого критерію для визначення ступеня сприяння розкриттю злочинів. Водночас визначення відповідної підстави маємо представити у найзагальнішому вигляді де під сприянням розкриттю злочину розуміються дії винного, які допомагають у розслідуванні злочину. Так як , розкриття злочинів -

це обов'язок і прерогатива лише спеціально уповноважених органів держави. Тому на приватну особу за жодних умов не може бути покладено обов'язок по вчиненню тих чи інших дій, спрямованих на їх розкриття. Вчинення таких дій є виключно правом приватної особи. Реалізація ж цього права у випадку, передбаченому ч. 5 ст. 321 КК України, заохочується державою (за наявності інших передбачених законом підстав) звільненням від кримінальної відповідальності за вчинений злочин. Проте у будь-якому випадку дії особи є лише субсидіарними, додатковими, допоміжними до дій органів держави, які здійснюють протидію злочинності. Отже, сприяння розкриттю злочинів полягає у добровільному наданні особою суду чи органу кримінального переслідування даних, що можуть бути використані як докази провадження про цей злочин. Ці дані можуть бути надані у формі показань на допиті чи при проведенні інших слідчих дій; у формі документів чи у формі речових доказів (ч. 2 ст. 65 КПК України). Як сприяння у розкритті злочину має також розцінюватися і вчинення особою суспільно корисних, правомірних дій, передбачених статтями 38 та 43 КК України. Дійсно, затримання злочинця, який вчинив кримінальне правопорушення проти здоров'я населення, чи виконання спеціального завдання у складі організованої групи чи злочинної організації, яка вчинює такі злочини, також дає суду та органам кримінального переслідування фактичні дані, які можуть бути використані як докази в ході розкриття цих злочинів.

Проте, активне сприяння розкриттю злочинів неоднозначно сприймається із двох причин: по-перше, поняття «активне сприяння» є оцінним, отже, відразу переводить імперативне звільнення у фактично необов'язковий, дискреційний різновид. Суперечливість може проявитися в ситуації, коли особі, яка здала *отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів* органам влади чи місцевого самоврядування та не змогла вказати джерело їх придбання, але сприяла розкриттю інших відомих їй злочинів, пов'язаних із незаконним обігом

наркотичних засобів чи психотропних речовин, суд може відмовити у звільненні, вмотивувавши рішення відсутністю «активного сприяння». Вимога сприяння розкриттю невизначеного кола злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів чи психотропних речовин, є неконкретною. Особа повинна спокутувати особисту провину у вчиненні конкретного злочину, у зв'язку із чим вона обвинувачується у вчиненні відповідного злочину у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. У вирішенні цього питання варто виходити з такого. Добровільна здача *отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів* є обов'язковим елементом позитивної поведінки винного. Вказівка ж на джерело придбання *отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів* є елементом більш об'ємного і складного процесу розкриття злочину, який за вимогами закону здійснюють уповноваженні державою органи національної поліції. Отже, природно поєднати в єдиному переліку суспільно корисного діяння вимоги: а) вказати джерело придбання *отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів* чи б) іншим шляхом сприяти розкриттю вчиненого злочину. Спеціальне звільнення, передбачене в ч. 5 ст. 321 КК, у зв'язку із цим мало б таку редакцію: «5. Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин передбачений ч. 1 цієї статті, ч. 1 ст. 321 цього Кодексу, якщо вона добровільно здала *отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів* та вказала джерело їх придбання або іншим шляхом сприяла розкриттю вчиненого злочину».

2.3 Передумови, підстави (умови) застосування звільнення від кримінальної відповідальності за обіг фальсифікованих лікарських засобів

На доцільність закріплення у КК норми, яка б передбачала відповідальність за підроблення лікарських засобів, свого часу звернув увагу Тучков С.С. Розвиваючи наукову позицію Фесенка Є.В. щодо доцільності такої криміналізації [295] науковець пропонує три основних аргументи на її користь: 1) заподіяння значної шкоди як безпосередньо особі, яка вживає підроблені лікарські засоби, так і загалом суспільству; 2) поширеність таких підроблень; 3) існування нормативного підґрунтя на користь введення відповідної кримінально-правової норми [281].

Зміст заохочувальної норми, яка передбачена ч. 4 ст. 321¹ КК України, складає спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності. В науці кримінального права види звільнення від кримінальної відповідальності, які передбачено в Особливій частині КК України, відносять до обов'язкових, тобто таких, в яких сформована імперативна вимога, яка зобов'язує суд звільнити особу від кримінальної відповідальності [121, С. 345]. Пунктом 5 ч. 1 ст. 91 КПК України передбачено, що у кримінальному провадженні, серед іншого, підлягають доказуванню, зокрема, обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності. Вказані обставини у матеріальному кримінальному праві утворюються відповідним складом підстав та умов звільнення від кримінальної відповідальності. Таке положення вже можна назвати класикою кримінально-правового регулювання, оскільки вектор цьому було закладено Постановою Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 року № 1, відповідно до якої в усіх випадках особу можна звільнити від кримінальної відповідальності лише за наявності визначених у КК України умов та підстав (абз. 2 пункту 2) [240].

Умовою звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення особою певного кримінального правопорушення. Підставою такого звільнення може бути або певна поведінка особи після вчинення кримінального правопорушення, яку держава заохочує, або настання певної події, або сполучення цих підстав.

Очевидно, що встановлення *передумов, підстав звільнення від кримінальної відповідальності особи за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів* найкраще розглянути на прикладі правовідносин, що виникають під час такого звільнення. Так, кримінально-правові відносини виникають із моменту вчинення особою злочинного діяння, а саме виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів. Під час учинення таких дій держава зобов'язана тільки покладати на особу кримінальну відповідальність, а не звільняти від неї. Для звільнення особи від кримінальної відповідальності така особа повинна вчинити певні дії після того, як здійснить злочин. У такому разі можемо зазначати, що сам злочин не може бути підставою для звільнення від кримінальної відповідальності. *Саме вчинення кримінального правопорушення можна назвати передумовою звільнення від кримінальної відповідальності*, що має вирішальне значення для визнання юридичним фактом подальших позитивних післязлочинних дій особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Тобто для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з фальсифікацією лікарських засобів або обігом фальсифікованих лікарських засобів варто встановити *передумову, а саме: вчинення цією особою фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів*. Саме така передумова звільнення особи від кримінальної відповідальності визначена в Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2006 р. як умова звільнення особи від кримінальної

відповідальності, що є загальною умовою для всіх випадків звільнення особи, що передбачені в ст. ст. 45, 46, 47, 48, 49, ч. 1 ст. 97, ст. ст. 106, 86, 87 [241, с. 14]. Видається, що під час дослідження звільнення від кримінальної відповідальності варто виділяти передумову та підставу такого звільнення. Саме передумову, тому що передумовою варто називати «попередню умову існування, виникнення, діяння та іншого чого-небудь» [28, С. 909] (передумова – це саме те, що передує розглядуваному явищу, без наявності чого розглядуване явище не існуватиме, тощо) [7, С. 72], а умовою – «вимоги, пропозиції, що висуваються однією зі сторін, які домовляються про що-небудь, а також при укладанні умови, договору» [28, С. 1506]. Підставою визнається «те головне, на чому базується, ґрунтується що-небудь» [28, С. 966].

Важливим при з'ясуванні вищезазначених *передумов та підстав* у ст. 321¹ КК України вважаємо встановлення їх змісту та сутності. Так, Баулін Ю. В., Наден О. В., Григор'єва М. Є. та інших, пропонують поділяти сукупність обставин звільнення від кримінальної відповідальності на передумови, підстави та умови [7, С. 72; 194, С. 91; 49, С. 141]. Так Баулін Ю. В. зазначає, що під час дослідження звільнення від кримінальної відповідальності слід виділяти передумови та підстави такого звільнення. Саме передумови, а не умови (оскільки умова – це певні вимоги, з яких слід виходити, вимога, пред'явлена однією зі сторін, а передумова – це щось, що передує розглядуваному явищу, без наявності чого розглядуване явище не існуватиме тощо), та підстави (як причини, достатні природи, що виправдовують щось). Можна вважати, що КК України містить досить указівок про визначення передумов і підстав звільнення від кримінальної відповідальності» [7, С. 72].

Нерідко у дослідженнях звільнення від кримінальної відповідальності поняття підстави звільнення взагалі відсутнє. Так Яценко, С. С. виокремлює лише умови звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям, якими вважає вчинення кримінального правопорушення вперше,

вчинення злочину невеликої тяжкості, особа після вчинення злочину щиро покаялась, активно сприяла розкриттю злочину, повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду [202, С. 99]. Пинаєв А. О. вважає, що ряд умов звільнення від кримінальної відповідальності у сукупності формують його підставу [225, С. 318]. У зв'язку з позначенням юридичних фактів, що виступають підставами звільнення, на наш погляд, потребує осмислення категорія «загальної підстави» звільнення від кримінальної відповідальності. Найпоширеніший погляд про те, що загальною підставою звільнення від кримінальної відповідальності виступає «невеликий ступінь суспільної небезпечності злочину та особи, що його вчинила». Натомість таке визначення більше відповідає так званим загальним видам звільнення від кримінальної відповідальності й «не спрацьовує» щодо спеціального звільнення, що передбачається у нормах Особливої частини КК.

Як відомо, за вчиненням злочину настає інший юридичний факт, що змінює кримінально-правові відносини [194, С. 85]. Таким юридичним фактом є позитивна післязлочинна поведінка особи, а саме: добровільна здача фальсифікованих лікарських засобів і вказання джерела їх придбання або сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом. Очевидно, що така поведінка особи після вчинення злочину є обставиною, без якої звільнення від кримінальної відповідальності, відповідно до ст. 321¹ КК України, є неможливим, а із цього випливає, що саме вона є підставою звільнення від кримінальної відповідальності.

Як відомо, за вчинення кримінального правопорушення настає інший юридичний факт, що змінює кримінально-правові відносини [194, С. 85]. Таким юридичним фактом є позитивна післязлочинна поведінка особи, а саме: добровільна здача фальсифікованих лікарських засобів і вказання джерела їх придбання або сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом. Очевидно, що така поведінка особи після вчинення злочину є обставиною, без якої

звільнення від кримінальної відповідальності, відповідно до ст. 321¹ КК України, є неможливим, а із цього випливає, що саме вона є підставою звільнення від кримінальної відповідальності.

Частина 1 ст. 321¹ КК України передбачає шість видів злочинних діянь: 1) виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 2) придбання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 3) перевезення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 4) пересилання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 5) зберігання з метою збуту завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 6) збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів. Перелічені діяння становлять закритий вичерпний перелік, і лише вони можуть бути передумовами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321¹ КК України. Цей злочин належить до злочинів з альтернативним діянням [2, С. 12], де особливістю є те, що кожне з указаних у диспозиції діянь уже утворює закінчений склад кримінального правопорушення. При цьому послідовне чи одночасне вчинення декількох чи всіх дій також становить одиничне кримінальне правопорушення.

Отже, *передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 321¹ КК України, може слугувати вчинення нею хоча б одного з шести альтернативних злочинних діянь*. Загальною ознакою всіх альтернативних дій, що становлять передумову такого звільнення від кримінальної відповідальності, є незаконність їх учинення. Такі дії варто визнавати незаконними в тому разі, коли вони вчинені з порушенням порядку, встановленого законодавством, що регулює законний обіг таких лікарських засобів. При цьому незаконність дій має місце й тоді, коли вони вчинюються неуповноваженими особами або в непередбачений законом спосіб. Виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів – будь-які дії, в результаті яких отримані готові до вживання фальсифіковані лікарські засоби, які включають у себе рафінування, підвищення в препараті концентрації

лікарського засобу чи переробку такого засобу тощо. Тобто незаконне виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів з об'єктивної сторони полягає в діях, спрямованих на їх одержання, де спосіб їх отримання не має значення.

Під придбанням завідомо фальсифікованих лікарських засобів варто розуміти дії, в результаті яких особа стала фактичним власником таких засобів, отримавши їх у результаті купівлі, одержання в обмін на інші товари чи речі, в результаті позики або сплати боргу, привласнення знайденого тощо [185, С. 68]. Отже, придбання завідомо фальсифікованих лікарських засобів полягає в тому, що вони переходять у фактичну належність особи з будь-якого іншого джерела та будь-яким способом, крім виготовлення чи розкрадання. Такий висновок зумовлений тим, що за виготовлення та розкрадання законодавством передбачена самотійна відповідальність, хоча в результаті таких дій фальсифіковані лікарські засоби стають фактично належними певній особі.

Поняття «перевезення завідомо фальсифікованих лікарських засобів» варто розглядати на підставі Роз'яснення Пленуму Верховного Суду України щодо обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, тобто умисне переміщення їх транспортом з однієї території на іншу в межах України з порушенням порядку та правил, установлених чинним законодавством. Незаконне перевезення може здійснюватися також власником зазначених речовин, але в тому разі, коли особа переносить з одного місця в інше фальсифіковані лікарські засоби без використання транспортних засобів, тоді такі дії варто зараховувати до зберігання цих засобів [243, С. 18].

У науково-практичних коментарях до КК України автори тлумачать перевезення фальсифікованих лікарських засобів як одну з дій, що утворюють об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321¹ КК України, за аналогією з перевезенням наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів (ч. 1 ст. 307, ч. 1 ст. 309 КК України) – як умисне переміщення їх

будь-яким видом транспорту в межах території України з порушенням порядку і правил, встановлених чинним законодавством [145, С. 672; 199, С. 731, 704]. Підтримують таке визначення перевезення фальсифікованих лікарських засобів й науковці, які досліджували кримінальну відповідальність за злочин, передбачений ст. 321¹ КК України, на дисертаційному рівні [170, С. 110; 94, С. 104-106].

Доктринальне тлумачення перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів відповідає його нормативному визначенню. Порядок перевезення наркотичних засобів або психотропних речовин врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 17 квітня 2008 року № 366 «Про затвердження Порядку перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на території України та оформлення необхідних документів». Як бачимо, безпосередньо з назви нормативно-правового акту випливає, що йдеться про правила перевезення територією України. Переміщення наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів через державний кордон України регламентовано Постановою Кабінету Міністрів України від 3 лютого 1997 року № 146 «Про затвердження Порядку видачі дозволів на право ввезення на територію України, вивезення з території України або транзиту через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів». Що ж стосується порядку перевезення лікарських засобів територією України, то для його тлумачення слід звертатися до нормативно-правових актів, якими врегульовані відносини з обігу лікарських засобів. Так, у Законі України від 4 квітня 1996 року № 123 «Про лікарські засоби» врегульовані питання ввезення в Україну та вивезення з України лікарських засобів (ст. 17-18), тобто порядок перевезення лікарських засобів в межах території України цим законом не врегульовано. Указане питання врегульоване Постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 року № 929 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської

діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів)». У пп. 133-139 зазначених Ліцензійних умов йдеться про вимоги до транспортування лікарських засобів, де поряд із терміном «транспортування» вживається термін «перевезення». З огляду на вищенаведені положення нормативно-правових актів можна дійти висновку, що регулююче законодавство не містить однозначного визначення «перевезення» лікарських засобів або фальсифікованих лікарських засобів. Утім, оскільки ми погоджуємося з доктринальним визначенням «перевезення фальсифікованих лікарських засобів», то вважаємо, що цим поняттям не охоплюються дії щодо ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію фальсифікованих лікарських засобів. Тобто маємо парадоксальну ситуацію, коли у кримінально-правовій нормі описано спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності, який можна застосовувати за вчинення діянь, що, фактично, відсутні в диспозиції цієї ж кримінально-правової норми.

Оскільки ввезти, вивезти на територію України або здійснити транзит через її територію фальсифікованих лікарських засобів можливо виключно через митний кордон України, який співпадає з державним кордоном, можна дійти висновку, що зазначені дії утворюють контрабанду фальсифікованих лікарських засобів, кримінальна відповідальність за яку передбачена ч. 1 ст. 305 КК України.

Отже, у ч. 4 ст. 321¹ КК України передбачено можливість звільнення від кримінальної відповідальності за контрабанду фальсифікованих лікарських засобів, відповідно застосувати цю заохочувальну норму за контрабанду інших предметів злочину, передбаченого ч. 1 ст. 305 КК України, – наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів є неможливим. Через це вважати, що законодавець нарешті прислухався до пропозицій дослідників

щодо розширення меж кримінально-правового заохочення в системі заходів протидії наркозлочинам за рахунок закріплення в КК України звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 305 КК України [194, С. 13; 258, С. 17; 267, С. 126], так само не можна.

Пересилання завідомо фальсифікованих лікарських засобів – це їх незаконне переміщення в просторі шляхом відправлення поштою, багажем чи будь-яким іншим способом з одного місця в інше в межах території України. Зберігання завідомо фальсифікованих лікарських засобів треба розглядати як умисні дії, які пов'язані з перебуванням зазначених лікарських засобів у володінні певної особи незалежно від того, чи вона тримає їх при собі або ні, чи є вони серед її власних речей, чи знаходяться в сховищі або в іншому місці. Законодавець зазначив, що зберігання безпосередньо пов'язане з метою збуту й без такої мети не може створювати об'єктивну сторону цього злочину.

Під збутом завідомо фальсифікованих лікарських засобів доцільно розуміти будь-які оплатні та безоплатні форми реалізації таких засобів. Це такі дії, як продаж, дарування, позика, обмін, сплата боргу, введення в організм іншої особи тощо.

Підставою (умовою) звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321¹ КК України є така посткримінальна поведінка суб'єкта, що включає в себе два обов'язкові елементи: 1) добровільну здачу фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковою вказівкою на джерело їх придбання або 2) добровільну здачу фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковим сприянням розкриттю злочинів, пов'язаних із їх обігом [125, С. 254]. При цьому законодавець наголошує на тому, що звільнення від кримінальної відповідальності при зазначених підставах може бути лише в тому разі, коли такі дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей.

Буквальне тлумачення цієї статті дозволяє зробити висновок, що для звільнення від кримінальної відповідальності особа (суб'єкт кримінального

правопорушення) повинна на свій вибір вчинити сукупність із першої та другої або із першої та третьої з перерахованих дій. Спеціальні умови звільнення поширюються лише на дії, передбачені ч. 1 ст. 321¹ КК, які не створили загрози для життя чи здоров'я людей. При цьому, здача фальсифікованих лікарських визнається добровільною, якщо відбулася за обставин, коли особа мала й усвідомлювала можливість продовжувати протиправну діяльність, але не побажала цим скористатися. Щодо сприяння розкриттю злочину, пов'язаних з обігом фальсифікованих лікарських засобів, слід розуміти добровільні дії особи, спрямовані на надання допомоги правоохоронним органам у встановленні всіх обставин справи, а також причетних до вчиненого злочину осіб.

Перший елемент посткримінальної поведінки особи полягає в добровільній здачі фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковою вказівкою на джерело їх придбання. Добровільна здача фальсифікованих лікарських засобів полягає в дії, коли особа, маючи реальну можливість розпоряджатися ними й надалі, добровільно, за власним бажанням, передає їх органам влади. Добровільна здача зазначених предметів має місце тоді, коли особа зробила її з власної волі, не обов'язково за власної ініціативи, з будь-яких мотивів і в разі усвідомлення можливості й надалі брати участь у фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів. Добровільність виключається, коли особа здає зазначені предмети в разі, коли про її злочинні дії стало відомо представникам правоохоронних органів і передаються вони з метою запобігти неминучому викриттю злочину, наприклад, під час обшуку приміщення. Проте добровільність установлюється й у тому разі, коли правоохоронним органам уже відомо про незаконне зберігання фальсифікованих лікарських засобів, але вони самі не можуть їх вилучити з місця зберігання, бо не можуть знайти, а особа з власної волі видає зазначені речовини. Здача, що зроблена вимушено, виключає підставу звільнення особи

від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321¹ КК України. Указівка особою джерела придбання фальсифікованих лікарських засобів передбачає правдиве повідомлення винною особою всіх обставин придбання зазначених засобів правоохоронним органам.

Другий обов'язковий елемент посткримінальної поведінки особи включає в себе альтернативу, а саме ця особа зобов'язана сприяти розкриттю злочину, передбаченого ст. 321¹ КК України. Сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних із незаконним обігом фальсифікованих лікарських засобів, – це добровільне надання компетентним органам відомостей, які можуть бути використані як докази у справах про злочин, передбачений ст. 321¹ КК України. Особа, яка підлягає імперативному й безумовному звільненню від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 321¹, – це суб'єкт зазначених вище шести злочинних діянь, тобто фізична, осудна особа, що досягла 16 років, якщо її посткримінальна поведінка характеризується ознаками, передбаченими ч. 4 ст. 321¹ КК України.

Звернення до доктринальних досліджень щодо умов та підстав, які враховуються при ч. 4 ст. 321¹ КК України вчені визначають наступні. Коваленко І. А. визначає, що таке звільнення застосовується за сукупності певних визначених умов, а саме, якщо особа: добровільно здала фальсифіковані лікарські засоби; – вказала джерело їх придбання; сприяла розкриттю кримінальних правопорушень, пов'язаних з їх незаконним обігом [92, С. 193]. Мельничук В. М., вказує на те, що «особи, які добровільно здали фальсифіковані лікарські засоби та вказали на джерело їх придбання або сприяли розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом, відповідно до ч. 4 ст. 321¹ КК, звільняються від кримінальної відповідальності за придбання, перевезення, пересилання чи зберігання з метою збуту, збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів, їх ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію (лише частина перша цієї статті, якщо такі

дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей)» [169, С. 191]. Інші автори зазначають, що передумовою цього виду звільнення від кримінальної відповідальності є вчинення певного злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321¹ КК України, а саме: придбання, перевезення, пересилання чи зберігання з метою збуту, збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів, їх ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію (ч. 1 ст. 321¹ КК України, якщо такі дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей). Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених частинами 2 і 3 зазначеної статті, є неможливим. Отже, передбачається дві підстави звільнення від кримінальної відповідальності особи за вчинення нею зазначених дій, а саме: 1) добровільна здача фальсифікованих лікарських засобів з одночасним вказанням джерела їх придбання, або 2) добровільна здача фальсифікованих лікарських засобів та сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з обігом фальсифікованих лікарських засобів. Для застосування кожної з цих підстав звільнення від кримінальної відповідальності необхідно, щоб відповідні злочинні дії особи не створили загрози для життя чи здоров'я людей [144, С. 601]. Отже у підсумку вищевказані думки маємо узагальнити, як сукупність визначених умов, що надають можливості призначення звільнення від кримінальної відповідальності.

Отже, добровільна здача наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є складовою частиною підстави для звільнення від відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів чи психотропних речовин та, на погляд більшості правників, полягає у видачі їх за своєю волею правоохоронним органам незалежно від мотивів, за умови реальної можливості розпорядися ними іншим способом [313, С. 141]. На думку Наден О., посткримінальна дія «здачі» в аналізованих заохочувальних нормах означає, що «відповідні предмети переходять із незаконного володіння особи, якій вони фактично

належать, у розпорядження компетентних органів» [194, С. 143]. Музика А. А., під добровільною здачею має на увазі дії особи, яка мала можливість володіти ними й надалі, проте з власної волі здала їх представникам влади [184, С. 854]. Адресатом такої передачі можуть бути як правоохоронні органи, так й інші органи влади чи управління, інші компетентні посадові особи, які мають вжити належних заходів щодо передачі предмета, що надійшов у їхнє розпорядження, правоохоронним органам [201, С. 262]. Предметами добровільної здачі є: фальсифіковані лікарські засоби (ч. 4 ст. 321¹ КК України). Закон заохочує правопорушників до припинення незаконного володіння такими предметами. На думку Ступника Я.В., саме цей соціально позитивний результат слід вважати головним під час оцінки функціонального призначення аналізованих положень, адже неконтрольований обіг зазначених вище виробів та речовин створює найбільші загрози здоров'ю населення [266, С. 63–64]. Музика А. зазначає, що саме можливість стану життєдіяльності людей, який відповідає інтересам суспільства, є головним у змісті здоров'я населення як об'єкта злочинних посягань. Суспільна сутність і небезпечність злочинів, пов'язаних із наркотичними засобами, у тому й полягає, що вони руйнують цю можливість» [184, С. 32]. Іншою такою передумовою слід визнати позицію Гуторової Н. О. щодо характеру зв'язків предмета злочину зі сферою суспільних відносин, що є об'єктом відповідного посягання. Цей зв'язок обумовлюється або тим, що предмет є матеріальним виразом цих відносин, або тим, що наявність чи відсутність певного предмета є умовою нормального функціонування суспільних відносин. Відповідно, за характером такого зв'язку предмети злочинів можна класифікувати на наступні: 1) предмети, які є матеріальним виразом, субстратом матеріальних суспільних відносин (вони співпадають із предметами суспільних відносин); 2) предмети, наявність яких або додержання щодо яких особливого правового режиму є умовою чи свідченням нормального функціонування суспільних відносин; 3) предмети, відсутність яких є умовою

нормального існування й функціонування суспільних відносин [60, С. 96-97]. Предмети передбачені ч. 4 ст. 321¹ КК належать до третьої з груп, визначених Гуторовою Н. Їх відсутність у вільному обігу є однією з умов забезпечення нормального стану функціонування суспільних відносин, які забезпечують здоров'я населення. Тому позитивний соціально корисний (і схвалюваний у кримінальному праві) результат їх добровільної здачі полягає у частковому відновленні цими діями зазначеної сфери суспільних відносин. У досягненні цього результату, власне, і полягає «заслуга» особи, яка заохочується державою шляхом звільнення від кримінальної відповідальності.

Щодо добровільної здачі фальсифікованих лікарських засобів розуміються дії особи, яка мала можливість володіти ними й надалі, але із власної волі здала їх представникам влади. Усна чи письмова заява про бажання добровільно здати такий фальсифікат, зроблена особою (або виявлена в неї) під час затримання чи обшуку, сама по собі не може визнаватися підставою для звільнення від відповідальності. Відзначається, що добровільний характер поведінки винного у такому разі характеризується двома критеріями: об'єктивний критерій означає, що особа мала можливість продовжувати протиправну діяльність чи переховуватися від органів правосуддя; суб'єктивний критерій означає, що особа усвідомлювала можливість продовження протиправної діяльності та на цей час не бажає нею скористатися. Припинення незаконної діяльності із власної волі є вільним від впливу зовнішніх обставин, які вказують на те, що правоохоронні органи володіють відомостями (чи скоро їх матимуть) про кримінальний характер дії винного. Даний спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності може бути застосований і тоді, коли правоохоронним органам стало відомо про придбання, зберігання тощо фальсифікованих лікарських засобів, які утворюють їх незаконний обіг, але вони були не в змозі їх вилучити, оскільки не знали місця схованки, а особа з власної волі видала ці засоби чи речовини [200, С. 423].

Однак слід пам'ятати, що наявність будь-якої кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 321¹ КК України, є перешкодою для застосування даного спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності. За умови наявності зазначених підстав особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у вигляді фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів, якщо такі дії не створили загрози життю чи здоров'ю людей, може бути звільнена від кримінальної відповідальності в порядку та на підставі ч. 4 ст. 321¹ КК України.

Відмічається, що добровільний характер поведінки винного у такому випадку характеризується двома критеріями:

- *об'єктивний критерій означає, що особа мала можливість продовжувати протиправну діяльність чи переховуватись від органів правосуддя;*
- *суб'єктивний критерій усвідомлювала можливість продовження протиправної діяльності та на цей час не бажає нею скористатися.*

Важливим для застосування кожної з цих підстав звільнення від кримінальної відповідальності є те, щоб відповідні злочинні дії особи не створили загрози для життя чи здоров'я людей. У ч. 4 ст. 321¹ КК України закріплено обов'язкову передумову звільнення від кримінальної відповідальності за виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів – якщо такі дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей. При цьому в основному складі кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 321¹ КК України, відсутня вказівка на створення загрози для життя чи здоров'я людей. Фактично маємо приклад, коли для кваліфікації дій за ч. 1 ст. 321¹ КК України достатньо встановити факт виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збуту завідомо фальсифікованих

лікарських засобів, а для застосування спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за ці ж дії – додаткового встановлювати відсутність створення загрози для життя чи здоров'я людей від таких дій.

Отже, підстави звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів є типовими для спеціальних видів звільнення, передбачених для кримінальних правопорушень проти здоров'я населення. Натомість передумови звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів сформульовані з порушенням правил законодавчої техніки, що при застосуванні може призвести до необґрунтованого звільнення від кримінальної відповідальності або ж – навпаки – унеможливить звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів.

2.4. Шляхи вдосконалення інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення

Системний підхід набуває особливого значення у правотворчості, в першу чергу при внесенні змін (новел) до чинного КК. Запровадження будь-якої новели завжди має бути засноване на надзвичайно важливому методологічному постулаті: «внесення зміни до одного з елементів кримінального законодавства обов'язково (як закономірність) впливає на інші його елементи (й елементи кримінального права), оскільки вони знаходяться, у сталих зв'язках один з одним (як закономірність) та у взаємозалежності. Такий вплив виявляється у кримінальному праві на різних рівнях: на рівні кримінально-правової норми, інституту та навіть на рівні Загальної та Особливої частин» [220, С. 237].

Як зазначає Орловський Р. С., будь-яка пропозиція з удосконалення чинного кримінального закону як форми вираження кримінального права має бути результатом тривалих теоретичних розробок, який знайшов підтримку в

ході наукових дискусій та характеризується узгодженістю з іншими елементами системи кримінального права. Недопустимим є внесення змін до кримінального закону під впливом модних трендів та віянь із тим, щоб у подальшому ставити перед юридичною наукою завдання обґрунтування необхідності й правильності невиважених та узгоджених поправок. Указане, на превеликий жаль, досить часто ігнорується законодавцем [215, С. 499].

Аналіз слідчої і судової практики показує, що антикриміногенний потенціал інституту звільнення від кримінальної відповідальності реалізується лише частково, оскільки законодавець, конструюючи аналізовані норми, допустив низку концептуальних прорахунків і редакційних похибок. У результаті інститут звільнення від кримінальної відповідальності має істотні протиріччя, а окремі його норми вступають у колізію не тільки з іншими статтями КК України, а й з нормами інших галузей права. При цьому звільнення від кримінальної відповідальності тоді можна визнати обґрунтованим і справедливим, коли воно не перешкоджає охороні прав і свобод особистості, всього правопорядку від злочинних посягань і разом із тим сприяє виправленню винної особи, запобіганню вчиненню нових кримінальних правопорушень, іншими словами, коли воно відповідає завданням кримінального законодавства і дає змогу досягти цілей покарання без його реального застосування.

Як вже зазначалось у підрозділі 1.3. дисертації, проблематиці звільнення від кримінальної відповідальності присвятили свої дослідження такі вітчизняні правники, як зокрема Баулін Ю. В., Борисов В. І., Вознюк А. А., Дудоров О. О., Житний О. О., Ковітіді О. В., Музика А. А., Наден О. В., Усатий Г. О., Хлистова Н. Б., Яценко С. С. та ін. Утім, ставлення науковців до звільнення від кримінальної відповідальності варіюється від прийняття та пропозицій до його поширення в законодавстві про кримінальну відповідальність (Баулін Ю. В., Борисов В. І., Сташис В. В. та ін.) до неприйняття та пропозицій відмовитися від нього на користь або звільнення від кримінального покарання, або заміни на

кримінально-процесуальну «відмову від кримінального переслідування» (Тороп Ю. В., Хруслова Л. І., Яценко С. С. та ін.) [307, С. 318]. Отже, наявна тенденція до поширення спеціальних видів звільнення сприймається вченими неоднозначно. Ряд юристів пропонують йти саме цим шляхом, поступово замінюючи норми Загальної частини КК України про звільнення від кримінальної відповідальності на більш детальні положення Особливої частини, оскільки це значно полегшує реалізацію норм закону у точній відповідності до їхнього соціального і юридичного призначення. Інші ж, навпаки, заперечують перспективу розвитку спеціальних видів звільнення в Особливій частині КК та виступають за їх уніфікацію шляхом узагальнення спеціальних підстав і закріплення їх у Загальній частині. На наш погляд, обидві точки зору є занадто категоричними і тому не можуть бути сприйнятими ані теорією, ані практикою. Немає потреби спеціально відзначати в Особливій частині КК звільнення від кримінальної відповідальності у разі вчинення кримінальних проступків або нетяжких злочинів при дійовому каятті чи примиренні з потерпілим. З іншого боку, встановлюючи спеціальні види звільнення, законодавець має різні, іноді суто прагматичні цілі, як це має місце у разі звільнення від кримінальної відповідальності у випадках передбачених ст. ст. 321, 321¹ КК України. Майже недосяжною виглядає мета уніфікувати всі різновиди спеціального звільнення від кримінальної відповідальності в рамках Особливої частини КК. Це призведе до невиправданого і недоцільного збільшення спеціальних норм у Загальній частині КК України, їх непомірної деталізації і не буде відповідати вітчизняним традиціям кримінального законотворення.

Однією з проблем, наукове розроблення якої сприятиме поглибленню знань про спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності, є з'ясування його місця в механізмі реалізації функцій кримінального права. Вирішення даного питання необхідне для оцінювання значення вказаних положень як елементу національної кримінально-правової системи, уточнення напрямів

розвитку кримінально-правової політики держави. Недостатня увага до нього у доктрині певною мірою сприяла тому, що значення вказаних положень у протидії кримінальним проявам применшене, не сформувалося достатньо чіткого розуміння їхнього цільового призначення. А у правозастосовній практиці їх оцінюють як певною мірою другорядні, можливість застосування яких за певних обставин може бути проігнорована чи поставлена в залежність від суб'єктивного розсуду. Отже, спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності Особливої частини КК України інтегровані в «матерію» сучасного кримінального права як засоби, що зрізним ступенем інтенсивності й ефективності сприяють виконанню цієї галузю публічного права своїх головних соціально зумовлених соціальних завдань. Найбільш «потужно» вони задіяні в напрямку реалізації заохочувальної функції кримінального права, забезпечуючи позитивне кримінально-правове стимулювання громадян, що порушили кримінальний закон, до соціально корисних форм посткримінальної поведінки. Деякі з них одночасно забезпечують відшкодування постраждалим від злочину фізичним особам або державі збитку, яких вони зазнають внаслідок вчинення кримінальних правопорушень. Реалізації охоронної функції кримінального права, вираженням якої є притягнення винних у злочинах до кримінальної відповідальності сприяють ті з приписів про спеціальне звільнення від відповідальності, які схиляють громадян, що вчинили злочин, до самовикриття, до викриття злочинів, вчинених іншими особами. Низка норм про спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності задіяні в процесі реалізації функцій кримінального права кумулятивно, оскільки забезпечують не одну, а одночасно декілька з них. З урахуванням викладеного є підстави визнати, що зазначені норми, особливості їх конструювання та соціальні підстави встановлення, закономірності їх застосування повинні більш ґрунтовно вивчатися наукою кримінального права України та більш інтенсивно використовуватися в діяльності спеціально уповноважених органів держави, які

забезпечують реалізацію функцій кримінального права і здійснення кримінально-правової політики України.

Очевидна специфічність спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності викликає чимало суперечок з приводу їх юридичної природи. Науковці, які займалися розробкою змісту ознак складу фальсифікації лікарських засобів або бігу фальсифікованих лікарських засобів, звичайно, що зверталися до обговорення сфери дії заохочувальної норми, яка передбачена у ч. 4 ст. 321¹ КК України. Певною мірою ці наукові позиції можна розподілити на дві групи. До першої слід віднести тих, які не акцентували особливої уваги на спірних моментах законодавчої конструкції розглядуваної заохочувальної норми (Бондаренко М.С., Григор'єва М.Є., Ковальчук І.А., Мельничук В.М. та ін.). Інша група науковців констатували наявність навіть колізій, які мають бути усунені виключного шляхом законодавчого редагування (Данилевська Ю.О., Товт Ю.М. та ін.). Зокрема, *цілком обґрунтовано ставиться питання про неточність або невідповідність деяких підстав у спеціальних видах звільнення від кримінальної відповідальності; існування подібності із іншими суміжними складами кримінальних правопорушень, зокрема не становить виключення в цьому питанні й кримінальні правопорушення проти здоров'я населення. І хоча на сучасному етапі в Україні було запроваджено та реалізовано низку заходів щодо боротьби з поширенням фальсифікованої продукції. Також встановлено кримінальну відповідальність, а також звільнення від кримінальної відповідальності за незаконний обіг фальсифікованих лікарських засобів та медичних виробів, що ратифіковано без застережень Конвенцією Ради Європи від 28.10.2011 р. Досить вагомою частиною проблеми боротьби з фальсифікацією лікарських засобів в Україні, на нашу думку, є не визначеність вказаних проблем, серед кримінальних правопорушень проти здоров'я населення. Отже, на зазначених питаннях сконцентруємо увагу, що в подальшому надасть можливості для визначення шляхів вдосконалення*

спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності проти здоров'я населення.

Слід висловити деякі міркування щодо можливого вдосконалення інституту кримінально-правового заохочення як засобу протидії злочинам проти здоров'я населення.

Зважаючи на те, що соціально позитивним результатом (підставою заохочення) в аналізованих у цій роботі положеннях КК є добровільне усунення загроз здоров'ю населення шляхом передачі небезпечних для цього об'єкта предметів під контроль органів влади, має бути логічним передбачення спеціальних випадків дійового каяття у всіх нормах розділу XIII Особливої частини КК, які передбачають кримінальну відповідальність за незаконне володіння такими предметами, зокрема за ст.ст. 321, 321¹ КК України.

Звернемо увагу на те, що підстави звільнення від кримінальної відповідальності у випадку вчинення злочинів проти здоров'я населення кореспондують лише диспозиціям відповідних норм, які передбачають некваліфіковані види складів злочинів, зокрема ч. 1 ст. 321, ч. 1 ст. 321-1 КК України. Водночас таке рішення не узгоджується повною мірою з ідеєю і принципами заохочення за особисте усунення винним небезпеки для здоров'я населення. Відповідальність за злочини у сфері обігу психоактивних речовин диференційована, зокрема, залежно від кількісного (розмір наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів) і якісного (особлива небезпечність наркотичних засобів чи психотропних речовин) параметрів предметів «наркотичних» злочинів [47, С. 236; 119, С. 212], тобто ступінь небезпечності таких посягань зростає залежно від збільшення кількості забороненої в обігу речовини (наркотику, психотропної речовини, їх аналогу, прекурсору), якою незаконно володіє винний. Тому й ступінь зменшення, усунення загроз здоров'ю населення і, відповідно, розмір соціальної корисності від посткримінального вчинку також залежить від розмірів (кількості)

добровільно зданих особою наркотичних засобів. Чим більшою є така кількість, тим більша загроза усунута і тим більш цінною є «заслуга» особи. Хряпінський П. зазначає, що звільнення від відповідальності осіб, які добровільно здали наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори у великому чи особливо великому розмірі, ефективніше сприяє вилученню з незаконного обігу цих предметів, досягненню запобіжної ролі спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності у протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. Здача наркотичних засобів у великому чи особливо великому розмірі врятує широке коло наркоманів-споживачів [309, С. 390]. А отже, відповідне удосконалення на наш погляд може знайти й застосування й до ст. 321, ст. 321-1 КК України.

Звернемося до такої *об'єктивної ознаки кримінального правопорушення, як предмет кримінального правопорушення*. Предмети кримінального правопорушення в ч. 1 ст. 321 КК це отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби; обладнання, призначене для виробництва чи виготовлення отруйних або сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Проте предметом у спеціальному звільнення, передбаченому у ч. 5 ст. 321 КК (добровільної здачі) є отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби. Отже визначені предмети у ст. 321 КК України не співпадають. Крім того, підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, передбаченого в ч. 5 ст. 321 КК, є й вчинення злочинних дій без спеціального на те дозволу щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Однак із незрозумілих причин законодавець не заохочує добровільну здачу (видачу) такого обладнання, що є недоліком ч. 5

ст. 321 КК , який необхідно усунути [76]. Отже, вказані недоліки слід усунути і передбачити виклад спеціального виду звільнення у такому вигляді: ч. 5 ст. 321 КК України «5. Особа, яка добровільно здала *отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами; отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби; обладнання, призначене для виробництва чи виготовлення отруйних або сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також здійснення таких дій щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних або сильнодіючих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, вчинені без спеціального на те дозволу* та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також за вчинення таких дій без спеціального на те дозволу (частина перша цієї статті) щодо обладнання, призначеного для виробництва чи виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів».

Наступним питанням, яке потребує вдосконалення вважаємо *перелік кримінально-правових діянь, зокрема щодо ст. 321¹ КК України*. Відповідно до чинної редакції ч. 4 ст. 321¹ КК України, «особа, яка добровільно здала фальсифіковані лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за придбання, перевезення, пересилання чи зберігання з метою збуту, збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів, їх ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію (частина перша цієї статті, якщо такі дії не створили загрози для життя чи

здоров'я людей)». Формулювання підстав для звільнення від кримінальної відповідальності здійснено, по-перше, шляхом визначення переліку кримінально-протиправних дій щодо фальсифікованих лікарських засобів, а, по-друге, через обмеження цих дій частиною першою ст. 321¹ КК України та відсутністю суспільно небезпечного наслідку у виді створення загрози для життя чи здоров'я людей. Доцільно зауважити, що такий підхід до визначення змісту умов є найбільш підтримуваний серед науковців. Разом з тим, наприклад, Коваленко І.А. називає умовами звільнення, «...якщо особа; 1) добровільно здала фальсифіковані лікарські засоби; 2) вказала джерело їх придбання; 3) сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом» [94, С. 182]. У законодавчій конструкції цього виду спеціального звільнення від кримінальної відповідальності саме перелік кримінально-протиправних дій, вчинення яких визначено умовою для звільнення від кримінальної відповідальності, є надто дискусійним. Буквальне розуміння змісту розглядуваної заохочувальної норми дозволяє попередньо резюмувати, що звільненню від кримінальної відповідальності *не може підлягати особа, яка вчинила (1) виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів з метою збуту незалежно від того чи створено загрозу для життя чи здоров'я людей (ч. 1 ст. 321¹ КК України); (2) придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів, що створило загрозу для життя чи здоров'я людей (ч. 1 ст. 321¹ КК України); (3) дії, які передбачено частинами 2 та 3 ст. 321¹ КК України*. Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 321¹ КК України, сформульовано законодавцем з формальним складом, тобто кримінально-протиправною визнається фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів незалежно від можливості цих предметів мати загрозливі наслідки для здоров'я людей та незалежно від їх розміру. Разом з тим, держава готова запропонувати компроміс лише особам, які вчинили вказані у ч. 4 ст. 321-1 КК України дії, які

не створили загрози для життя чи здоров'я людей. *Виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів з метою збуту взагалі не потрапляє у склад підстав звільнення від кримінальної відповідальності.* Щодо цього науковці висловлюються по-різному. Данилевська. Ю.О., проводячи паралель із спеціальними видами звільнення від кримінальної відповідальності за незаконні дії із наркотичними засобами, або їх аналогами, схвально оцінює законодавчу ініціативу щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності за виготовлення або виробництво з метою збуту вказаних предметів. Як аргумент, вчена зазначає, що «...не дивлячись на те, що особа виготовила чи навіть займалася виробництвом наркотичних засобів, психотропних речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами з метою збуту або прекурсорів з метою подальшого використання, фактично вказані речовини не були передані (збуті) іншим особам. Відтак, й шкода для здоров'я фактично не настала, можна говорити лише про загрозу заподіяння шкоди здоров'ю осіб від перелічених дій» [62, С. 47]. Данилевська Ю.О. не є прихильницею збереження серед умов для звільнення від кримінальної відповідальності збуту фальсифікованих лікарських засобів, зазначаючи при цьому, що «після збуту вказаних речовин здавати нічого, отже добровільне усунення загрози здоров'ю осіб шляхом передачі небезпечних для цього об'єкта предметів під контроль правоохоронних органів чи органів влади є неможливим» [62, С. 48]. Думається, що наведені аргументи щодо збуту фальсифікованих лікарських засобів є не надто переконливими, оскільки не можна ставити під сумнів ефективність заохочувальної норми лише через неможливість її поширення на якусь певну частину злочинів у сфері обігу фальсифікованих лікарських засобів. Збереження збуту у складів умов звільнення від кримінальної відповідальності переслідуює вчасне виявлення вчиненого злочину та попередження вчинення його в перспективі. Якщо особа збула певну частину фальсифікату, а іншу частину

фальсифікованих лікарських засобів здала та вказала джерело їх придбання і надала допомогу у розкритті злочинів у сфері обігу фальсифікованих лікарських засобів, то це значно пришвидшить процес розслідування злочину, виявлення інших осіб у цьому ланцюгу злочинних діянь і, що найважливіше вдасться попередити потрапляння до споживача ще більшої кількості фальсифікату.

Аналогічне стосується і виготовлення завідомо підроблених лікарських засобів. Потрібно зауважити, що у первинній редакції ч. 4 ст. 321¹ КК України до складу умов для застосування спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності було включено виготовлення з метою збуту фальсифікованих лікарських засобів [234]. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів» від 05 липня 2012 року № 5065-VI, стаття 321-1 КК України була викладена у новій редакції, яка уже не передбачала виготовлення фальсифікованих лікарських засобів з метою збуту серед умов для звільнення від кримінальної відповідальності [235]. Автори цього законопроекту у пояснювальній записці жодним чином не обґрунтовували такої зміни та не акцентували уваги на доцільності звуження умов звільнення від кримінальної відповідальності за обіг фальсифікованих лікарських засобів виключенням дії у формі виготовлення. Тому можна припустити, що це була суто технічна помилка, яка так і не була усунена законодавцем. Думається, що в переліку альтернативних дій, які складають об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321¹ КК України, не слід виділяти більш чи менш суспільно небезпечні дії. З огляду на їх передбачення в одній частині, законодавець оцінив їх як ознаки злочину, що за ступенем тяжкості є тяжким. При вчиненні кожної дії, винна особа усвідомлює, що вводить в обіг лікарські засоби, які виготовлені з порушенням встановленого порядку або підроблені у інший спосіб. За своїм призначенням лікарські засоби – це будь-яка речовина або комбінація речовин, що має властивості та

призначена для лікування або профілактики захворювань у людей, для запобігання вагітності, відновлення, корекції чи зміни фізіологічних функцій у людини шляхом здійснення фармакологічної, імунологічної або метаболічної дії або для встановлення медичного діагнозу (ст. 2 Закону України «Про лікарські засоби» від 04 квітня 1996 року № 123/96-ВР) [237]. Незалежно від того, в якій формі об'єктивної сторони виразилося вчинення винною особою фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів, кожна дія наближує рівною мірою надходження фальсифікату до кінцевого споживача. Запропонований державою компроміс має стосуватися усіх дій, які альтернативно передбачені у ч. 1 ст. 321¹ КК України. В цьому аспекті *підтримуємо науковців, які умову звільнення від кримінальної відповідальності пропонують визначати як «вчинення дій, передбачених частиною першою цієї статті», а також вважають колізією законодавства віднесення до умов звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321¹ КК України вчинення «вивезення з території України, транзит через її територію» фальсифікованих лікарських засобів, що по суті входять в об'єктивну сторону контрабанди (ст. 305 КК України)* [48, С. 327; 277, С. 167; 170, С. 14].

Слід зазначити, також на наступну проблему щодо встановлення криміналізації будь-яких випадків фальсифікації лікарських засобів або обігу фальсифікованих лікарських засобів, тобто незалежно від розміру та створення загрози для життя та здоров'я людини. Так відповідне положення має місце у чинній редакції ч. 1 ст. 321¹ КК України. Разом з тим, при доведенні обставин для звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321¹ КК України, слід буде довести також те, що вказаними діями не створена загроза для життя та здоров'я людини, тобто потребуватимуться з цього приводу додаткові процесуальні дії, спрямовані на встановлення цієї обставини. «Загроза для життя та здоров'я людини» в цій статті є оціночним поняттям. Законодавець не акумулює додатково зусиль для формулювання законодавчої дефініції. Наука

кримінального права також є небагатослівною. Лише в окремих науковців щодо цього є позиції. Так, Товт Ю.М. вважає, що «діями, які не створили загрози для життя чи здоров'я людей варто вважати дії: а) з «небезпечними» фальсифікованими лікарськими засобами – внаслідок яких жодна стороння особа не отримала можливості вжити (використати) фальсифікований лікарський засіб, який за своїм складом є (був) небезпечним для життя чи здоров'я; б) з «безпечними» фальсифікованими лікарськими засобами – які за своїм характером не були небезпечними для життя чи здоров'я людей (не могли призвести до вибуху, витоку шкідливих речовин, вірусів тощо)» [277, С. 166]. Думається, що надто спірною є віднесення до таких, які не створили загрози для життя чи здоров'я людей першої групи дій з так званими «небезпечними» фальсифікованими лікарськими засобами. Відсутність у споживача можливості вжити небезпечний фальсифікований лікарський засіб не може бути підставою для виключення небезпеки. Якщо припуститися такої позиції, тоді перевезення фальсифікованого лікарського засобу, який є небезпечним, не можна буде визнати таким, що створило загрозу для життя чи здоров'я людей, оскільки така дія полягає у переміщенні цих предметів будь-яким транспортом в межах території України. Такий злочин вважається закінченим з моменту вчинення самого переміщення. При визначенні змісту поняття «загроза для життя чи здоров'я людей» слід враховувати саме небезпечні властивості лікарського засобу, який був сфальсифікований. Сам факт існування такого небезпечного предмету та існуюча постійна загроза, що його введуть в обіг свідчить про те, що зміни в об'єкті кримінально-правової охорони уже відбулися. Зважаючи, що ч. 1 ст. 321¹ КК України – це формальний склад, то такі зміни відбуваються також, коли вчиняється фальсифікація лікарського засобу, який є речовиною чи комбінацією речовин, що не є небезпечними для життя чи здоров'я людини. Однак, зміни за ступенем суспільної небезпеки є різними. Відповідно до таких позицій відбувається встановлення загрози від небезпечних предметів і судовою

практикою у абз. 2 пункту 15 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності» від 25 квітня 2003 року № 3 розтлумачено, що «незаконно виготовленими з недоброякісної сировини (матеріалів) підакцизними товарами, що становлять загрозу для життя і здоров'я людей, слід вважати такі, вживання, користування чи використання яких створює реальну загрозу для життя і здоров'я споживачів (можливість отруєння, радіоактивного опромінення тощо)» [239]. Поняття «загроза загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків» прийнятно до ч. 1 ст. 272 КК України тлумачиться судовою практикою як «такі зміни у стані виробничих об'єктів, підприємств, унаслідок яких виникає реальна небезпека життю людей або реальна небезпека заподіяння (настання) шкоди вказаним у цій статті об'єктам (абз. 2 п. 21 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12 червня 2009 року № 7) [242]. Таким чином, при встановленні загрози для життя чи здоров'я людей слід враховувати такі два критерії: 1) об'єктивний – небезпечність самих фальсифікованих лікарських засобів за складом речовин, який міститься в ньому; 2) суб'єктивний – усвідомлення особою, яка вчиняє дії відповідно до ч. 1 ст. 321¹ КК України, цих небезпечних ознак.

Слід також зазначити, й складність підстав для звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321¹ КК України що є двохкомпонентними. Перший компонент передбачає, що особа добровільно здає фальсифіковані лікарські засоби. Другий містить дві альтернативні підстави, а саме особа має: 1) вказати джерело походження цих предметів; або 2) сприяти розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом. *Наявність цих альтернативних компонент призводить до неоднакового розуміння саме підстави для звільнення, оскільки не усі науковці погоджуються з тим, що саме*

цей другий компонент містить альтернативні підстави. Разом з тим виникає питання, чи взагалі є потреба у виокремленні цих двох альтернативних підстав. Думається, що сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з обігом фальсифікованих лікарських засобів також включає повідомлення винною особою джерела їх походження. Для підтвердження цієї позиції у абз. 6 пункту 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» від 23 грудня 2005 року № 1, зазначається, що «активне сприяння розкриттю злочину слід вважати надання особою органам дізнання або досудового розслідування будь-якої допомоги в установленні невідомих їм обставин справи» [240]. Подія кримінального провадження включає – час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення (п. 1 ч. 1 ст. 91 КПК України). Торбас О.О. зазначає, що «активне сприяння розслідуванню закріплюється у протоколах допиту підозрюваного, де він викладає усі необхідні відомості для прискорення розслідування відповідного правопорушення» [278, С. 91]. Таким чином, в цьому аспекті *підтримуємо позицію, що* вказівка на джерело придбання фальсифікованих лікарських засобів безпосередньо входить у обставини, що вказують на подію вчиненого злочину. Активне сприяння є неможливим без повідомлення інформації про предмет складу злочину, передбаченого ст. 321¹ КК України. Звідси *вбачається за доцільне виключити із ч. 4 ст. 321¹ КК України вказане дублювання підстав. У законодавчій конструкції заохочувальної норми, яка передбачена ч. 4 ст. 321¹ КК України, доцільно було б також уточнити, що позитивна посткримінальна поведінка винного мала б бути реалізована до моменту притягнення до кримінальної відповідальності.* Таке позначення міститься у низці заохочувальних норм, які передбачено, зокрема, ч. 5 ст. 158-3, ч. 5 ст. 160, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 258-5, ч. 5 ст. 447 КК України. В такому випадку норма буде

зрозумілою для особи, яка вчинила злочин, тобто мається на увазі дотримання принципу «юридичної визначеності».

Принагідно слід зауважити, що у заохочувальній нормі до статті 321¹ КК України законодавець передбачив звільнення особи від кримінальної відповідальності за такі діяння як *ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через її територію фальсифікованих лікарських засобів, якщо така особа добровільно здала фальсифіковані лікарські засоби та вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом*. Відомо, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з позитивною посткримінальною поведінкою можливе за умови, що особа вчинила протиправне діяння, однак виконала певні дії. У даному випадку, за такі діяння, за які законодавець передбачив звільнення, взагалі не встановлено кримінальну відповідальність у частинах 1–3 ст. 321¹ КК України. Підтримуємо позицію викладення ч. 4 ст. 321¹ КК України у редакції: «Особа звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені частиною першою цієї статті, які не створили загрози для життя чи здоров'я людей, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності добровільно здала фальсифіковані лікарські засоби та активно сприяла розкриттю злочину».

Неприйнятною також видається позиція законодавця, закріплена у ч. 4 ст. 321¹ КК України, звільняти від кримінальної відповідальності особу за збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів за умови добровільної здачі таких засобів та одночасно з цим вказівки на джерело їх придбання, або сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом. Для порівняння, звільнення у зв'язку з позитивною посткримінальною поведінкою за незаконні діяння з наркотичними засобами не передбачають збуту, що цілком виправдано (ст. 307 КК). Очевидним є той факт, що після збуту вказаних речовин здавати нічого, отже добровільне усунення загрози здоров'ю осіб шляхом передачі небезпечних для цього об'єкта предметів під контроль правоохоронних органів чи органів

влади є неможливим [62, С. 48]. Як відзначалось, до обігу лікарських засобів належить й їх використання. Проте, у диспозиції ст. 321¹ КК України не передбачено відповідальності за використання фальсифікованих лікарських засобів. Крім цього ч. 2 та ч. 3 ст. 321¹ КК України містять вказівки на наслідки у вигляді фізичної шкоди, а саме: тривалий розлад здоров'я особи (ч. 2) та смерть особи (ч. 3). Така фізична шкода очевидно можлива за використання фальсифікованих лікарських засобів (тобто їхнього застосування до прикладу в медичній практиці, проведенні експертиз, клінічних випробувань за участі людей, у науково-дослідній роботі). Водночас відповідні наслідки не можна вважати такими очевидними внаслідок самого лише придбання, перевезення, зберігання з метою збуту тощо завідомо фальсифікованих лікарських засобів. За порушення порядку клінічних випробувань лікарських засобів передбачено відповідальність лише у ст. 321¹ КК України. Йдеться відповідно не про фальсифіковані лікарські засоби. Вважається, що це певне упущення законодавця, адже, перш за все, тяжка фізична шкода може бути завдана саме за випробування фальсифікованих лікарських засобів. Таким чином зазначені зауваження до формулювання кримінально правових заборон, визначених у ст. 321¹ КК можуть бути враховані під час розробки посягань проти публічного здоров'я у новому КК України.

Висновки до Розділу 2

1. У підрозділі 2.1 досліджуючи поняття та види спеціального звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, запропоновано наступне поняття спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я населення (із відповідними його ознаками). Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я населення - це окремий субінститут звільнення від кримінальної відповідальності, який характеризується низкою

специфічних ознак: містяться лише в нормах Розділу XIII Особливої частини КК України; передбачені у ст. ст. 321, 321-1 КК України; стосуються злочинів будь-якого ступеня тяжкості, частину яких становлять тяжкі та особливо тяжкі злочини, передумови, підстави та умови їх застосування завжди пов'язані з позитивною посткримінальною поведінкою особи (що більш детально з'ясовані у підрозділі 1.2.). До спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я населення відносяться ч. 5 ст. 321 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів» та ч. 4 ст. 321¹ КК України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів».

2. У підрозділі 2.2. розкриваючи передумови, підстави (умови) застосування звільнення від кримінальної відповідальності за незаконний обіг отруйних чи сильнодіючих речовин, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів (ч. 5 ст. 321 КК) нами було встановлено, що передумови звільнення від кримінальної відповідальності лежать в основі ч. 1 ст. 321 КК України, яка передбачає шість видів злочинних діянь: 1) виробництво отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 2) виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 2) придбання отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 3) перевезення отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 4) пересилання отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 5) зберігання з метою збуту отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 6) збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Перераховані діяння становлять закритий вичерпний

перелік, і лише вони можуть бути *передумовами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321 КК України*. Отже, передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 321 КК України, може слугувати вчинення нею хоча б одного з шести альтернативних злочинних діянь.

Підставами (умовами) звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 321 КК є: 1) добровільна здача отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та вказівка джерело їх придбання, або 2) сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

3. У підрозділі 2.3. досліджуючи передумови, підстави (умови) застосування звільнення від кримінальної відповідальності за обіг фальсифікованих лікарських засобів (ч. 4 ст. 321¹ КК України) маємо зазначити що, передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 321¹ КК України, є вчинення нею хоча б одного із шести альтернативних злочинних діянь: 1) виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 2) придбання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 3) перевезення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 4) пересилання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 5) зберігання з метою збуту завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 6) збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів. *Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321¹ КК України є така посткримінальна поведінка суб'єкта, що полягає в:* 1) добровільній здачі фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковою вказівкою на джерело їх придбання або 2) добровільній здачі фальсифікованих лікарських засобів з

обов'язковим сприянням розкриттю злочинів, пов'язаних із їх обігом.

4. У підрозділі 2.4. з'ясовуючи шляхи вдосконалення інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення визначено, що специфічність спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності викликає чимало суперечок з приводу їх юридичної природи, а саме а саме питання відповідності (однорідності) закріплення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення іншим спеціальним видам звільнення від кримінальної відповідальності передбачених в Особливій частині Кримінального кодексу України; неточності або невідповідності деяких підстав спеціальних видах звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення передумовам; існування подібності із іншими суміжними складами кримінальних правопорушень; встановлення критерію щодо загрози для життя чи здоров'я людей в усіх спеціальних видах звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення; усунення двохкомпонентності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321-1 КК Україна та ч.5 ст.321 КК України.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та пропозиції щодо проблемних питань закріплення та регулювання спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення (на підставі ст.ст. 321, 321-1 КК України). Дослідження розвитку норм, що передбачають звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення в українському кримінальному праві та законодавстві, а також аналіз особливостей його регламентації у кримінальному законодавстві України та зарубіжних країн дозволили виокремити наступні основні положення:

1. Визначені історичні, загально-соціальні, кримінально-правові та кримінологічні чинники соціальної обумовленості звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Аналіз та розкриття історичних чинників відтворюються у спробах регламентації звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, саме в загальних положеннях. Проте саме звільнення від кримінальної відповідальності за обіг отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікації лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів має значний розвиток в сучасному законодавстві. Загально-соціальні чинники соціальної обумовленості звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, надали обґрунтування суспільної необхідності і політичної доцільності встановлення звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, зокрема соціальні причини існування звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, такі як, зосередження матеріальних ресурсів на протидії найбільш суспільно небезпечним злочинним проявам; мінімізація суспільних витрат на ресоціалізацію засуджених у

постпенітенціарний період; спроможність збуджувати позитивні спонукання на рівні індивідуальної правосвідомості; сприйняття абсолютною більшістю населення на побутовому рівні позитивної поведінки. Кримінально-правові чинники соціальної обумовленості конструювання і застосування звільнення від кримінальної відповідальності проти здоров'я населення визначають недоцільністю реалізації кримінальної відповідальності до осіб через застосування покарання, а можливістю досягнення іншого, більш важливого результату, індивідуального для кожного конкретного випадку, та способом його досягнення, через конкретизацію сукупності умов звільнення від кримінальної відповідальності. Кримінально-правове заохочення стало сьогодні одним із необхідних і, за оцінками фахівців, досить ефективним засобом реалізації завдань, які стоять перед кримінальним законодавством, адже держава й суспільство зацікавлені в тому, щоб процес запобігання злочинам, їх своєчасне розкриття, відшкодування заподіяної шкоди, а також виправлення осіб, що порушили вимоги кримінально-правових заборон, здійснювались не лише з використанням кримінально-правових заборон, але й засобів, які мають заохочувальний характер. При висвітленні кримінологічної складової соціальної обумовленості спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності проти здоров'я населення доведено, що значущим є встановлення суспільної корисності та правомірності «позитивної посткримінальної поведінки особи», що передбачена Особливою частиною КК. При цьому суспільна корисність визначається спрямованістю поведінки особи на активну співпрацю з правоохоронними органами і органами правосуддя у напрямках: 1) достовірного повідомлення про вчинення кримінального правопорушення; 2) самовикриття у вчиненні кримінального правопорушення; 3) викриття інших осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення; 4) нейтралізації, мінімізації, відшкодування суспільно небезпечних наслідків майнового та немайнового характеру; 5) вилучення з неконтрольованого обігу предметів зі

спеціальним статусом обігу (зокрема, фальсифіковані лікарські засоби); 6) загального і спеціального попередження вчинення нових кримінальних правопорушень; 7) виховного впливу на свідомість населення з метою профілактики вчинення кримінальних правопорушень. Позитивні посткримінальні діяння (поведінка) особи, що містять склад правомірної поведінки визначається та заохочується кримінально-правовими засобами (припинення злочинної діяльності, добровільне повідомлення про злочин, повернення майна, здобутого злочинним шляхом тощо). За період з 2019 р. по 2024 р. встановлена наступна динаміка з кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення, серед яких порівняно незначне збільшення кількості облікованих кримінальних правопорушень за ст. ст. 321, 321-1 КК України та поодинокі випадки застосування звільнення від кримінальної відповідальності. Проте офіційна статистика не відображає в повній мірі реального стану вчинення таких діянь, оскільки їм притаманний здебільшого високий або середній рівень латентності.

2. Здійснено історико-правове дослідження генезису звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення на підставі якого визначено, що не зважаючи на всі спроби регламентації звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, дана сфера не має чітко визначених положень у досліджувані періодів генезису інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Загальне уявлення щодо інституту звільнення від кримінальної відповідальності вказує на те, що кількість видів звільнення від кримінальної відповідальності в Особливій частині КК поступово зростає. Так, КК 1922 р. та КК 1927 р. мали по 1 заохочувальній нормі, що передбачали звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 4 ст. 114 КК 1922 р., примітка ст. 106 КК 1927 р.). КК 1960 р. містив 6 норм, які закріплювали звільнення від кримінальної відповідальності

(ч. 2 ст. 56, ч. 2 ст. 57, ч. 3 ст. 170, ч. 2 ст. 222, ст. 229-10). Проте вони не стосуються злочинів проти здоров'я населення. Чинний КК 2001 року передбачає понад 40 норм, які регулюють звільнення від кримінальної відповідальності, серед яких, зокрема ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1 КК України. Проте процес реформування кримінального законодавства триває, зокрема розробка нового Кримінального кодексу України, в якому пропонується трансформація інституту звільнення від кримінальної відповідальності в субінститут не призначення покарання, в якому виокремлено положення про не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (ст. 3.3.2 проєкту нового КК). Положення запропонованої норми перейняли зі своїми особливостями від інституту звільнення від кримінальної відповідальності два загальних види: 1) не призначення покарання у зв'язку з примиренням винуватого з потерпілою особою (ч. 1 ст. 3.3.2 проєкту нового КК); 2) не призначення покарання у зв'язку з дійовим каяттям (ч. 2 ст. 3.3.2 проєкту нового КК), а також сім спеціальних видів не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (частини 3–9 ст. 3.3.2 проєкту нового КК). При цьому до трансформованого субінституту звільнення від призначення покарання не потрапили дещо вже неактуальні (застарілі) положення – про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 чинного КК). Передбачено, що вирішення питання про не призначення покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення, у випадках, передбачених ч. 1 ст. 3.3.2 проєкту нового КК, здійснюватиметься на підставі угоди про примирення, а у випадках, передбачених частинами 2–9 цієї статті, – на підставі угоди про співпрацю (ч. 10 ст. 3.3.2 проєкту нового КК). Що в подальшому може мати місце щодо застосування до кримінальних правопорушень проти здоров'я населення, щодо звільнення від них.

3. Визначено стан дослідження інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, наступність наукових позицій на підставі комплексного, узагальненого аналізу значної кількості положень доктрини права кримінально-правового характеру правового регулювання відносин, пов'язаних із інститутом звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Встановлено, що дослідження наукові розробки у цій сфері мають певні напрямки, які безпосередньо, або ж опосередковано торкалися проблем інституту звільнення від кримінальної відповідальності: виокремлення спеціальних досліджень, в яких розглядалися найтипівіші сталі аспекти проблем встановлення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності; визначення наступності доктринальних положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та ступінь їхнього впливу на напрямки та зміст реформування кримінального законодавства, зокрема звільнення від кримінальної відповідальності злочинів проти здоров'я населення; визначення змісту та сутності сталих проблем щодо звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Проведений аналіз стану дослідження дозволив встановити певну особливість дослідження проблем, пов'язаних із звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. На відміну від загальних досліджень інституту звільнення від кримінальної відповідальності, проблеми щодо звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, зокрема ст. 321 321-1 КК України не мають комплексного дослідження, розглядаються як частина іншого предмету.

4. Надано порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн та України щодо особливостей кримінально-правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти

здоров'я населення. Встановлено, що незалежно від того, є в кримінальному законодавстві відповідної держави спеціальна норма чи ні, відповідальність за діяння, що порушують правила законного обігу отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікації лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів передбачена. Проте, у КК зарубіжних країн і в КК України, існує різне співвідношення заборонних і заохочувальних норм, що стосуються злочинів проти здоров'я населення, зокрема злочинної діяльності з використанням отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікації лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів. Серед усіх країн, які піддавались дослідженню норми, що передбачають кримінальну відповідальність за злочини проти здоров'я населення, законодавцем визначені тільки заборонні норми. У ряді кримінальних кодексів зарубіжних країн, відсутні вказівки на спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності проти здоров'я населення, проте передбачаються загальні види звільнення від кримінальної відповідальності. Україна в цьому випадку є виключенням з досить широким переліком як загальних, так і спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності. Крім того слід вказати, що прямої заборони на звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення, зокрема злочинної діяльності з використанням отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також фальсифікації лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів не має.

5. Досліджено поняття та види спеціальних звільнень від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення. Запропоновано, авторське визначення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення (із відповідними його ознаками): "Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я

населення - це окремий субінститут звільнення від кримінальної відповідальності, який містяться в нормах Розділу XIII Особливої частини КК України, які передбачені у ст.ст. 321, 321-1 КК України та стосуються злочинів будь-якого ступеня тяжкості, частину яких становлять тяжкі та особливо тяжкі злочини, а передумови, підстави та умови їх застосування завжди пов'язані із позитивною посткримінальною поведінкою особи. До спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення відносяться ч. 5 ст. 321 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів» та ч. 4 ст. 321-1 КК України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів».

6. Визначено передумови, підстави (умови) застосування звільнення від кримінальної відповідальності за незаконний обіг отруйних чи сильнодіючих речовин, отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, передбаченого ч. 5 ст. 321 КК України. Встановлено, що передумови звільнення від кримінальної відповідальності лежать в основі ч. 1 ст. 321 КК України, яка передбачає шість видів злочинних діянь: 1) виробництво отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 2) виготовлення отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 2) придбання отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 3) перевезення отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 4) пересилання отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 5) зберігання з метою збуту отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів; 6) збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів. Перераховані діяння становлять закритий вичерпний перелік, і лише вони можуть бути

передумовами звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 321 КК України. Отже, передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 321 КК України, може слугувати вчинення особою хоча б одного з шести альтернативних злочинних діянь. Підставами (умовами) звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 5 ст. 321 КК є: 1) добровільна здача отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів та вказівка джерело їх придбання, або 2) сприяння розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання отруйних чи сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів.

7. Досліджено передумови, підстави (умови) застосування звільнення від кримінальної відповідальності за обіг фальсифікованих лікарських засобів (ч. 4 ст. 321-1 КК України) Встановлено, що передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення дій, передбачених ч. 1 ст. 321-1 КК України, є вчинення особою хоча б одного із шести альтернативних злочинних діянь: 1) виготовлення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 2) придбання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 3) перевезення завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 4) пересилання завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 5) зберігання з метою збуту завідомо фальсифікованих лікарських засобів; 6) збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів. Підставою звільнення особи від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321-1 КК України є така посткримінальна поведінка суб'єкта, що полягає в: 1) добровільній здачі фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковою вказівкою на джерело їх придбання або 2) добровільній здачі фальсифікованих лікарських засобів з обов'язковим сприянням розкриттю

злочинів, пов'язаних із їх обігом.

8. З'ясовано шляхи вдосконалення інституту звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення пов'язані із їх специфічністю, що викликає суперечки з приводу їх юридичної природи та законодавчого закріплення, а саме питання відповідності (однорідності) закріплення спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення іншим спеціальним видам звільнення від кримінальної відповідальності передбачених в Особливій частині Кримінального кодексу України; неточності або невідповідності деяких підстав спеціальних видах звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення передумовам; існування подібності із іншими суміжними складами кримінальних правопорушень; встановлення критерію щодо загрози для життя чи здоров'я людей в усіх спеціальних видах звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти здоров'я населення; усунення двохкомпонентності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності за ч. 4 ст. 321-1 КК України та ч.5 ст.321 КК України.

9. На підставі дослідження шляхів удосконалення ч. 5 ст. 321 КК України та ч. 4 ст. 321¹ КК України пропонуються наступні зміни до Кримінального кодексу України:

ст. 321 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів»/

5. Особа, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту, збут отруйних або сильнодіючих речовин, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, а також здійснення таких дій щодо обладнання, призначеного для

виробництва чи виготовлення отруйних або сильнодіючих речовин, або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, вчинені без спеціального на те дозволу (*частина перша цієї статті, якщо такі дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей*), яка добровільно здала отруйні чи сильнодіючі речовини, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, або отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби *або* вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх незаконним обігом.

Стаття 321¹ КК України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів»

4. Особа звільняється від кримінальної відповідальності за виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів (*частина перша цієї статті, якщо такі дії не створили загрози для життя чи здоров'я людей*), яка добровільно здала фальсифіковані лікарські засоби *або* вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних з їх обігом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдєєв О.Р. Контрабанда психоактивних (наркотичних) речовин та фальсифікованих лікарських засобів: правове забезпечення протидії. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. № 4. С. 33–44.
2. Бажанов М.И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. Харьков : Право, 2000. 98 с.
3. Бантишев, О., Ангелуца Н. Деякі питання загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Юрид. радник*. 2007. № 2. С. 87– 91.
4. Баулин Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния : моногр. / Баулин Ю. В. Х. : Основа, 1991. 360 с.
5. Баулин Ю.В., Орлов П.И., Перепелица А.И. Уголовная ответственность за незаконное обращение с наркотическими средствами: учеб. пособ. Киев: УКМ ВО при Минвузе УССР, 1988. 80 с.
6. Баулин Ю. В. Основания, исключающие уголовную ответственность. Проблемы социалистической законности : респуб. междувед. научн. сб. Харьков, 1985. Вып. 16. С. 139-142.
7. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. К.: Атіка, 2004. 296 с.
8. Баулін Ю. В. Організований наркобізнес: поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош. Х.: Право, 2005. 256 с.
9. Баулін Ю.В. Вибрані праці. Харків: Право, 2013. 928 с.
10. Берзін П. С. Систематизація різновидів інституту звільнення від кримінальної відповідальності та його відбування за кримінальним правом України. *Митна безпека*. 2011. № 1–2. С. 145–152.
11. Берзіна А.Б. Злочини у сфері медичної та фармацевтичної

діяльності: порівняльний аспект. *Том 2 № 1 (2018): Науковий вісник ХДУ Серія Юридичні науки*. С. 53-56.

12. Библия. Книги Священного Писания, Ветхого и Нового Завета [Текст] : в 2 т. [Б.г.] : Библейские комиссии «Духовное просвещение», 1991. Т. 2. 576 с.

13. Благодир С. М. Амністія та помилування. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2000. С. 125 - 128.

14. Близнюк І.Л. Основні різновиди кримінальних та інших правопорушень, що вчиняються у сфері виготовлення та обігу лікарських засобів та виробів медичного призначення. *Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та кримінологічні аспекти*: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Миколаєв, 26 травня 2016 р.). Миколаїв, ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка, 2016. С. 13-16.

15. Богатирьова Р.В. Детермінанти здоров'я та національна безпека. К.: ВД «Авіценна», 2011. 448 с.

16. Бойко А. М. Кримінально-правовий обов'язок відшкодування заподіяної шкоди: *автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08*; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 1995. 24 с.

17. Бондаренко М. С. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з отруйними чи сильнодіючими речовинами або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 269 с.

18. Борисов В.И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины: *Автореф.дис. ...доктора юрид.наук: спец. 12.00.08*. Х., 1993. 34 с

19. Борисов В.І. Питання систематизації особливої частини кримінального права. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2013. № 26. С. 29–41.

20. Боровик А. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини : монографія. Луцьк : Волинь-Поліграф,

2017. 248 с.

21. Боровик А. Спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3. С. 51-57.

22. Брич Л.П. Кримінально-правова кваліфікація ухилення від оподаткування в Україні: монографія /Л.П. Брич, В.О. Навроцький. К.: Атіка, 2000. 288 с.

23. Буга А. Ю. Окремі аспекти історико-правового розвитку обігу фальсифікованих лікарських засобів крізь призму становлення фармацевтичної індустрії. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2020. № 2(12). С. 42–48.

24. Бурда С. Я., Гарасим П. С., Кісілюк Е. М., Созанський Т. І. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: посібник для підрозділів Національної поліції у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 48 с.

25. Бурдін В. М. Окремі проблеми застосування амністії в Україні. *Вісн. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка. Серія юрид.* 2011. Вип. 54. С. 335-341.

26. Буткевич В. Фактори негативного впливу на ефективність реалізації прав людини в Україні. *Право України*. 2009. № 4. С. 36-41.

27. Вартилецька І.А. Кваліфікація злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення. Київ : НАВС, 2016. 267 с.

28. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1012 с.

29. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

30. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

31. Вознюк А. А. Концептуальні засади звільнення від кримінальної відповідальності. *Філософські, методологічні та психологічні проблеми права* : матеріали II Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 31 січ. 2009 р.). Київ, 2009. С. 235–236.
32. Вознюк А. А. Ознаки спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Сучасна юридична наукова думка* : Міжнар. наук.–практ. інтернет–конф., 9 грудня 2008 р. : зб. тез. Тернопіль, 2008. Ч. 2. С. 9–12.
33. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань : монографія. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 236 с.
34. Гуторова Н. А. Освобождение от уголовной ответственности участника организованной преступной группы. *Бизнес-информ*. 1996. № 16. С. 8–10.
35. Гладкова Є.О. Кримінологічні засади протидії наркозлочинам в Україні. Харків : ХНУВС, 2018. 48 с.
36. Гнатенко Є. С. Звільнення від кримінальної відповідальності. Реалії сьогодення. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. – Х., 2012.
37. Головін Д.В. Криміналістична характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 103–111.
38. Головкін Б.М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 168–184. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/issue/view/12367/6456> (дата звернення 01.09.2022)
39. Голос України 116 (2011), 30 черв.

40. . Горбачова І.М. Деякі аспекти пеналізації фальсифікації лікарських засобів за КК України. Порівняльно-аналітичне право. 2016. № 6. С. 228–231. URL: http://pap.in.ua/6_2016/67.pdf.

41. Гордиенко С. «Крокодил» в Украине: аптечная наркомания набирает обороты // Зеркало недели. - № 36 (133) от 05.10.2013.

42. Горох О. П. Види звільнення від покарання за кримінальним законодавством держав-учасниць СНД. *10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13–14 жовт. 2011 р.). Харків: Право, 2011. С. 223–258.

43. Горох О. П. Види звільнення від покарання за кримінальними кодексами деяких європейських держав. *Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань*: матеріали Міжнар. симпоз. (Львів, 23–24 верес. 2011 р.). Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2011. С. 140–144.

44. Горох О. П. Звільнення від покарання за проектом нового Кримінального кодексу України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Т. 8. С. 3-15. URL: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2021.8.3-15>

45. Горох О. П. Покарання за злочини проти здоров'я населення, що межують із незаконним обігом наркотиків. *Наук. зап. НаУКМА. Сер. Юрид. науки*. 2010. Т. 103. С. 112-116.

46. Горох О. П. Щодо історії оновлення законодавства про застосування амністії в Україні. *Проблеми правового регулювання і практики застосування амністії та помилювання*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Луганськ, 6–20 лют. 2012 р.). Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. С. 5–11.

47. Горох О.П. Класифікація злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та її кримінально-правове значення. *Науковий вісник*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 2. С. 233–239.

48. Григор'єв М.Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів (ч. 4 ст. 321-1 КК України). *Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 6. С. 326–329.*

49. Григор'єва М. Є. Звільнення від кримінальної відповідальності у злочинах проти особистої волі людини у зв'язку з дійовим каяттям. *Злочини проти особистої волі людини* : [збірн. матеріал. міжн. наук.-практ. семінару] / М. Є. Григор'єва (Харків, 19–20 вересня 2000 р.) / [редкол. В. В. Сташис (гол. ред.) та ін.]. Харків : Лествиця Марії, 2002. С. 141–143.

50. Григор'єва М. Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям: *автореф. дис. ...канд. юрид. наук* : 12.00.08; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2007. 20 с.

51. Григор'єва М. Є. Звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з її дійовим каяттям: *дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 204 с.*

52. Григор'єва М. Є. Щире каяття як складовий елемент підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2006. № 33. С. 196-201.*

53. Гризодуб, А. И., Сур, С. В. Проблемы качества и фальсификации лекарственных средств. *Український медичний часопис: Наук.-практ. загальномедичний журн. 2007. №3. С. 137-144.*

54. Гринчак С. В. Кримінальна відповідальність за незаконну трансплантацію органів або тканин людини : монографія. Х.: Право, 2011. 296 с.

55. Грищук В. К. Проблеми кодифікації кримінального законодавства України. Л. : Львівський ун-т, 1993. 138 с.

56. Губська О.А. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку

із закінченням строків давності // *Адвокат*. 2008. № 3 (90). С. 22 - 28.

57. Губська О.А. Питання звільнення від кримінальної відповідальності й покарання під час застосування амністії та помилування. *Адвокат*. 2001. № 4-5. С. 16 – 18.

58. Гуменюк В. В. Розвиток норм вітчизняного законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності. *Митна справа*. 2013. № 1, Ч. 2, кн. 1. С. 412-419.

59. Гуторова Н., Золотарьов А. Деякі особливості застосування загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 12. С. 162–165.

60. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : [монографія]. Х. : Видво Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 384 с.

61. Гуторова Н.О. Фармацевтичні злочини в проєкті Кримінального кодексу України: починаємо публічну дискусію. *Щотижневик «Аптека»*. 9 Листопада 2020 р., № 43 (1264). URL: <https://www.apteka.ua/article/571648>

62. Данилевська Ю. О. Звільнення від кримінальної відповідальності за фальсифікацію лікарських засобів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск №1. С. 46-51.

63. Данилевська Ю.О., Каменський Д.В. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: проблеми кримінально-правової кваліфікації: практичний посібник. Луганськ: ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. 226 с.

64. Дмитренко І. В. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням з потерпілим: деякі проблеми законодавчої регламентації. *Правова держава*. 2008. № 10. С. 118-121.

65. Дрьомов С. В. Проблемні питання правового регулювання захисту прав та інтересів особи під час реалізації положень чинного Кримінального кодексу України про звільнення від кримінальної відповідальності. *Бюл. М-ва юстиції України*. 2008. № 10 (84). С. 103

66. Дрьомов С. Теоретико-методологічні проблеми визначення підстави та умов звільнення від кримінальної відповідальності. *Підприємництво, госп-во і право*. 2008. № 6. С. 122–124.

67. Дудоров О. О. Ухилення від сплати податків: кримінально-правові аспекти: монографія. Київ: Істина, 2006. 648 с.

68. Дудоров О.О. Проблеми звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим у контексті КПК України 2012 р. // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні: матеріали «круглого столу», 25 квітня 2013 р. /редкол.: В.І. Борисов (голов. ред.), Б.М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. Х.: Право, 2013. С. 41–44.

69. Дудоров О. Про конституційність інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 1. С. 40-48.

70. Дудоров О.О., Мельник М.І., Хавронюк М.І. Злочини у сфері підприємництва. Навчальний посібник / за ред. Хавронюка М.І. К.: Атіка, 2001. 608 с.

71. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право. Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2014. 944 с.

72. Дудоров О. О. Доктринальне і судове тлумачення кримінально-правового поняття «зміна обстановки» (на прикладі злочинного ухилення від оподаткування). *Законодавство України: науково-практичні коментарі*. 2005. № 6. С. 26–61.

73. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushehnyia-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 15.06.2023).

74. Жарикова В.А. Общее и специальное освобождение от уголовной ответственности. *Правова держава*. 2007. № 9. С. 112 - 119.

75. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям [: монографія / О. О. Житний. Х. : Вид. Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 151 с.

76. Житний О.О. Новий спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 321 КК України): кримінально-правовий аналіз та перспективи вдосконалення. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія : Право*. 2008. – Вип. 1 (3). С. 124–129.

77. Загинець З. Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із вчиненням державної зради: проблеми тлумачення та правозастосування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 62–69.

78. Закон України «Про приєднання України до Конвенції про розробку Європейської фармакопеї із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу до неї» від 16.10.2012 № 5441-VI). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5441-VI#Text>

79. Закон України від 05 липня 2012 року № 5065-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5065-17#Text>

80. Закон України від 08 вересня 2011 року № 3718-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3718-17#Text>

81. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини, підслідні органам безпеки: кримінально-правові та кримінальні процесуальні аспекти :

навч. посіб. / [Ю. В. Луценко, О. В. Микитчик, Д. А. Нескоромний та ін.]. Харків : Право, 2018. 160 с.

82. Злочини проти здоров'я населення, що порушують право на якісне забезпечення лікарськими засобами : монографія / [І. І. Митрофанов, А. М. Притула, Є. Л. Стрельцов] ; за заг. ред. Є.Л. Стрельцова. Одеса :Фенікс, 2015. 158 с.

83. Івасюк І. Г. Юридична природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Наук. вісн. Чернівець. нац. ун-ту ім. Ю. Федьковича. Серія: Правознавство*. Чернівці : Рута, 1999. Вип. 45. С. 185–193.

84. Історія держави і права України : підручник. У 2-х т. / за ред. Тація В.Я., Рогожина А.Й. Том 1. кол. авторів: В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький та ін. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 648 с.

85. Історія держави і права України [Текст] : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл.: У 2 т. / ред. В. Я. Тацій [та ін.] ; Акад. прав. наук України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. К. : Видавничий Дім "Ін Юре", 2003 .Т. 1 / О. Д. Святоцький [та ін.]. - [Б. м.] : [б.в.], 2003. 653 с.

86. Карпенко М. О. Підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності за новим законодавством України. *Сучасні правові проблеми профілактики та розкриття злочинів, які скоюються неповнолітніми* : матеріали Міжвуз. наук.-практ. конф. Донецьк, 2002. С. 29–33.

87. Катеринчук К. В. Злочини проти здоров'я особи: проблеми кримінально-правової теорії та практики [Текст] : монографія /К. В. Катеринчук. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 408 с.

88. Керничний Н. І. Заохочувальні норми системи кримінального права. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 2. С. 149–154. URL: <http://www.nvppp.in.ua/vip/2022/2/24.pdf>.

89. Книженко О. О. Заохочувальні санкції у кримінальному праві. *Підприємство, господарство і право*. 11/2018. С. 211-216

90. Котляр Г. О. Деякі питання конкуренції норм про звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні службових злочинів у сфері господарської діяльності. *Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарчої діяльності* : матер. наук.–практ. семінару (Харків, 9 лист. 2004 р.) / редкол. : В. В. Сташис (голов. ред.) та ін.). К. : Юрінком Інтер, 2005. С. 54–56.

91. Кобернюк В.М. Взаємодія суду, прокурора та інших учасників кримінального провадження при прийнятті рішення про закриття кримінального провадження зі звільненням обвинуваченого від кримінальної відповідальності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/viewFile/215/236>.

92. Коваленко І. А. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію та обіг фальсифікованих лікарських засобів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2017. 257 с.

93. Коваленко І. А. Фальсифікація та обіг фальсифікованих лікарських засобів: кримінально-правове дослідження : монографія / І. А. Коваленко ; за наук. ред. Є. Л. Стрельцова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 232 с.

94. Коваленко І.А. Фальсифікація лікарських засобів та обіг фальсифікованих лікарських засобів: склад злочину. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2014. № 7. С. 180–183.

95. Ковитиди О. Ф. Уголовная политика и ее реализация в законодательстве и практике Украины при освобождении от уголовной ответственности. *Держава і право*. 2003. Спецвип. С. 124–126.

96. Ковітіді О. Ф. Звільнення від кримінальної відповідальності (за нормами Загальної частини Кримінального кодексу України): Навчальний посібник. Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. Сімферополь: ВД «Квадран», 2005. 224 с.

97. Ковітіді О. Ф. Класифікація видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Держава і право*. 2004. Вип. 23. С. 433–439.

98. Козак О. С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні [Текст] : монографія / О. С. Козак ; ред. О. М. Бандурка. К. : Освіта України, 2009. 204 с.

99. Козак О. С. Загальні види звільнення від кримінальної відповідальності: порівняльно-правовий аналіз. *Наше право*. 2006. № 1. С. 47–52.

100. Козак О. С. Поняття ефективності механізму правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності. *Слідча діяльність: проблеми теорії і практики* : матеріали наук.-практ. конф. та «круглого столу». Дніпропетровськ, 2008. С. 41–43.

101. Козак О. С. Реалізація принципу винності діяння при звільненні особи від кримінальної відповідальності. *Наше право*. 2008. № 2. С. 59–65.

102. Козак О. С. Цілі інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право*. 2008. Вип. 10. С. 263–269.

103. Козак О.С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні : [моногр.] / О.С. Козак ; за ред. О.М. Бандурки. К. : Освіта України, 2009. 204 с.

104. Козакевич Ю., Коржанський М., Мирвода І., Щупаківський Р. Нелегальність інституту звільнення від кримінальної відповідальності потребує вирішення. *Наук. вісн. Юрид. акад. МВС*. 2004. № 2 (15). С. 220–226.

105. Козаченко О. В. Поняття предмету наркотизму і його кримінально-правове значення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2000. 19 с.

106. Комарницький М. М. Кримінально-правова охорона осіб чи їх близьких родичів у зв'язку з виконанням ними свого службового чи

громадського обов'язку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна академія внутрішніх справ. К., 2017. 225 с.

107. Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину від 04.04.1997 (дата підписання 22.03.2002) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text

108. Конвенції Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я (Конвенція MEDICRIME), від 28.10.2011 URL https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a91#Text

109. Коржанський М. Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини: Монографія. К.: Атіка, 2004. 216 с.

110. Костенко А. Н. О криминологических основаниях реформы уголовной юстиции в Украине. *Криминологія в Україні та протидія злочинності*. Одеса : Фенікс, 2008. С. 20–27

111. Костенко О. М. "Соціально-натуралістична" юриспруденція - доктринальна основа для правової реформи в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 309-314.

112. Красій М. Звільнення від кримінальної відповідальності як основа в кримінальному кодексі України і процедура в кримінальному процесуальному кодексі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. С. 140-144.

113. Красій М. О. Політика в сфері боротьби зі злочинністю: взаємозв'язок кримінально-правової та кримінально-процесуальної підсистем : монографія / М. О. Красій. Калуш : Петраш К.Т., 2020. 153 с.

114. Крет Г. Р., Король В.В. Закриття справи у зв'язку із закінченням строків давності притягнення особи до кримінальної відповідальності. *Часоп. Київ. ун-ту права*. 2008. № 3. С. 280-284.

115. Кривоченко Л. Н. Освобождение от уголовной ответственности с

применением мер общественного или административного воздействия : учеб. Пособие. Харьков, 1981. 52 с.

116. Кримінальне законодавство України XIX-XXI століть. Збірник нормативно-правових актів [в 6 тт.] / П.С. Берзін, О.В. Коротюк. Репр. вид. К: ОВК, 2020. Т. II. 472 с.

117. Кримінальне законодавство України XIX-XXI століть. Збірник нормативно-правових актів [в 6 тт.] / П.С. Берзін, О.В. Коротюк. Репр. вид. К: ОВК, 2020. Т. IV. 232 с.

118. Кримінальне законодавство України XIX-XXI століть. Збірник нормативно-правових актів [в 6 тт.] / П.С. Берзін, О.В. Коротюк. Репр. вид. К: ОВК, 2020. Т. VI. 672 с.

119. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. – Т. 2. – Луганськ : Вид-во «Елтон – 2», 2012. 780 с.

120. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т.2 Луганськ : видавництво «Елтон – 2», 2012. 780 с.

121. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, В.І. Борисов та ін. ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Тютюгіна, В.І. Борисова. 6-те вид. перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 584 с

122. Кримінальне право України. Загальна частина: [підруч.] / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько [та ін.]. – [вид. 2-е, переробл. та допов.] / [за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка]. К. : Юридична думка, 2004. 352 с.

123. Кримінальне право України: Заг. част. : підручн. для студ. юрид. вузів і фак. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х. : Право, 1997. 368 с.

124. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / А. С.

Беніцький, В. О. Гацелюк, М. К. Гнетнев, В. С. Гуславський та ін. ; за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. –К. : Істина, 2011. – 1112 с.

125. Кримінальне право. Особлива частина : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Вид-во «Елтон-2», 2012. Т. 2. 780 с.

126. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову. Т. В. Руденко. К. : ОВК, 2016. 490 с.

127. Кримінальний кодекс Грузії / Переклад на українську мову. Т. В. Руденко; під заг. ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2021. 254 с.

128. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В.Л. Менчинського ; переклад на українську мову О.В. Лішевської. Київ : ОВК, 2017. 284 с.

129. Кримінальний кодекс Литовської Республіки / переклад К. В. Менченя; під ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2021. 158 с.

130. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Молдова, під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову Т.В. Руденко. К. : ОВК, 2016. 462 с.

131. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову В. С. Станіч. К. : ОВК, 2016. 138 с.

132. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан / переклад Станіч В.С.; під ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2021. 288 с.

133. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30414984 (дата звернення: 11.08.2024).

134. Кримінальний кодекс Грузії. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=241> (дата звернення: 11.08.2024).

135. Кримінальний кодекс Республіки Молдова. URL: <http://lex.justice.md/ru/331268> (дата звернення: 11.08.2024).
136. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан. URL: <http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/codecs> (дата звернення: 11.08.2024).
137. Кримінальний кодекс Турецької Республіки / Переклад – В. С. Станіч / під ред. О. В. Коротюк., д. ю. н. К. : ОВК, 2021. 190 с.
138. Кримінальний кодекс Французької Республіки, під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову Станіч В.С.. К. : ОВК, 2017. 348 с.
139. Кримінальний кодекс Чеської Республіки / Переклад на українську мову О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2020. 264 с.
140. Кримінальний кодекс штату Арізона / переклад – О. Д. Жмурко; В. С. Станіч / під ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2021. 644 с.
141. Кримінальний кодекс Республіки Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252#sub_id=0 (дата звернення: 11.08.2024)
142. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан/ під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову О.В. Іванов. К. : ОВК, 2019. 194 с.
143. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110&doc_id2=30421110#pos=408;-102&pos2=3327;-82 (дата звернення: 11.08.2024).
144. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х. : Право. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
145. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. / за заг. ред. В.Я.Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х.: Право, 2013. Т. 2. Особлива частина / Ю.В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 1040 с.

146. Кримінальний кодекс Української РСР (1960). Available at: https://ips.ligazakon.net/document/view /kd0006?an= 480034&ed=1968_10_02
147. Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. (в редакції 1949 р.), затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 8 червня 1927 р (1950). Київ: Держполітвидав, 168 с.
148. Кримінальний кодекс штату Арізона / переклад О. Д. Жмурко; В. С. Станіч / під ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2021. 644 с.
149. Кримінальні правопорушення проти публічного здоров'я в проєкті Кримінального кодексу України : матеріали наук.-практ. вебінару, 25трав. 2021 р. / уклад.: А. О. Гаркуша, Ю. Ю. Забуга, Т. О. Михайліченко ; НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса [та ін.]. Харків : Право, 2021. 96 с.
150. Кротюк А.М. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів у великому місті. Юридична наука, 2020. № 2(104), С. 43–49. URL: <https://doi.org /10.32844/2222-5374-2020-104-2.06>
151. Кузик В. В. Кримінологічні засади діяльності підрозділів протидії наркозлочинності Національної поліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 216 с.
152. Куц В. Звільнення від кримінальної відповідальності: деякі аспекти правової природи та порядку застосування. *Вісн. Акад. прокуратури України*. 2006. № 2. С. 25–30.
153. Куц В. М., Яценко А. М. Примирення учасників кримінально-правового конфлікту (кримінально-правовий аспект) : монографія. Харків : Юрайт, 2013. 328 с.
154. Куц В. М. Відмова від застосування кримінальної відповідальності (матеріально-правові та процесуальні аспекти) : монографія. Київ : Норма права, 2023. 118 с.

155. Куц, В.М. Звільнення від кримінальної відповідальності та перспективи його законодавчого врегулювання. *Часопис Київського університету права*, (2), 2021. С. 267-270.

156. Куцевич М. П. Напрями вдосконалення спеціальних різновидів звільнення від кримінальної відповідальності: в аспекті узгодження матеріального та процесуального права. *Наше право*. 2013. № 13. С. 110-114.

157. Лебедь, С. О. Удосконалення сучасних підходів до протидії та боротьби з обігом фальсифікованих лікарських засобів в Україні : дис. / С. О. Лебедь. Харків, 2022. 283 с.

158. Лебедь С. О. Історичні аспекти та сучасний стан фальсифікації лікарських засобів в Україні. Рівне: Волин. Обереги, 2018. 329 с.

159. Лемешко О. М. Конституційно-правові засади інституту звільнення від кримінальної відповідальності. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації Конституції України* : тези доп. та наук. повідомл. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. (29–30 черв. 2006 р.). Х., 2006. С. 439-441.

160. Лемешко О. М. Проблеми забезпечення якості та підвищення ефективності застосування законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності. *Правові засади підвищення боротьби зі злочинністю в Україні* : матеріали наук. конф., 15 трав. 2008. Х., 2008. С. 40–42.

161. Литвинов О. М., Ященко А. М. Відмова від кримінальної відповідальності як антонімічний каральному примусу інший засіб реагування на порушення кримінально-правових заборон. *Наступність у кримінальному праві*: матеріали наук. конф. до 70-річчя проф. Ю. В. Бауліна (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, Каф. кримін. права, Харк. кримін.-прав. платформа «Наукові коди поколінь». Харків : Право, 2023. С. 218-223.

162. Луценко Ю.В., Полторацький О.Б., Тарасюк А.В. Суб'єкт контрабанди наркотичних засобів у теорії кримінального права України.

Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 4(91). С. 73–81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvdv_s_2018_1_16 (дата звернення 01.07.2024).

163. Мандриченко Ж. В. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим: монографія / Ж. В. Мандриченко. О. : Фенікс, 2009. 228 с.

164. Марін О. К. Конкуренція кримінально-правових норм [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2002. 20 с.

165. Матишевський П.С. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник. К.: А.С.К., 2001. 352 с.

166. Матюшко Є. М., Тищенко Н. В., Румянцева С. С., Іванова Я. Г., Россол К. О. Засади формування державної політики у сфері забезпечення населення лікарськими засобами, які містять наркотичні, психотропні, сильнодіючі, отруйні речовини, прекурсори. *Україна. Здоров'я нації*. 2013. № 2. С. 97-101.

167. Махонін Ю. В. Етапи розвитку антинаркотичного законодавства в Україні: історико-правові аспекти. *Форум права*. 2009. № 3. С. 436–440.

168. Мезенцева І., Боровик А. Шляхи удосконалення інституту звільнення від кримінальної відповідальності за корупційні злочини. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 87-91.

169. Мельничук В. М. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 273 с.

170. Мельничук В.М. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів в Україні : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2017. 20 с.

171. Меркулова В.О. Отруйні, сильнодіючі речовини, отруйні, сильнодіючі та фальсифіковані лікарські засоби як предмет суміжних складів

злочину: окремі аспекти подальшого удосконалення чинного кримінального законодавства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2017. № 2. С. 27 - 31.

172. Меркулова В.О. Тенденції реформування інституту звільнення від кримінальної відповідальності: кримінально-правові та кримінально-процесуальні аспекти. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2013. № 1. С. 146–152.

173. Мирошніченко Н. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми держави та права*. О. : Юрид. л-ра, 2003. Вип. 18. С. 769–773.

174. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореферат дис. ... д-ра юрид. наук; Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ : Б. в., 2005. 36 с.

175. Митич С. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам, що вчиняються у сфері виготовлення та обігу лікарських засобів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. №11. С. 211-216.

176. Митрофанов И. И. Различные виды поощрения в механизме реализации уголовной ответственности. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету : збірник наукових праць. Серія «Юриспруденція»*. Випуск 4. Одеса, МГУ. 2012. С. 157–163.

177. Митрофанов І.І. Загальна частина кримінального права України : [навч. посіб.] / І.І. Митрофанов ; Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського. Одеса : Фенікс, 2015. 576 с.

178. Михайленко О. Удосконалення системи підстав і порядку звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Вісн. прокуратури*. 2003. № 2. С. 51–53.

179. Михайліченко Т. О. Григоруk М. І., Жовмір М. І. Гоцуленко І. О. Фармацевтичні кримінальні правопорушення: історія та сучасність. Аналітично-

порівняльне правознавство. -Ужгород, 2023, № 6. С.592-595.

180. Москаленко В.Ф. Концептуальні підходи до формування сучасної профілактичної стратегії в охороні здоров'я: від профілактики медичної до профілактики соціальної / В.Ф. Москаленко. К.: ВД «Авіценна», 2009. 240 с.

181. Мостепанюк Л. Правове регулювання умов і порядку помилування осіб засуджених до довічного позбавлення волі. Підприємництво, госп.-во і право : Науково-практичний господарсько-правовий журнал. 2004. №10. С. 20-22

182. Музика А. А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.08. К, 1998. 64 с.

183. Музика А. А., Школа С. М. Амністія і помилування в системі сучасного українського права. Кримінальне право України. 2006. № 1. С. 10-23.

184. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів / А.А. Музика. К. : Логос, 1998. 324 с.

185. Музика А.А. Загальна характеристика об'єктивної сторони злочинів, пов'язаних з наркоманією. Право України. 1997. № 5. С. 59–71.

186. Музика А.А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : *автореф. дис. ... канд. юрид. наук* : 12.00.08. Київ, 1998. 44 с.

187. Музика А.А., Горох О.П. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів : монографія, Хмельницький : Вид-во Хмельницького ун-ту управління та права, 2010. 256 с.

188. Музика А.А., Горох О.П. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення. Монографія. К. : А.В. Паливода, 2012. 404 с.

189. Мусієнко А. Боротьба зі злочинами у сфері трансплантації органів або тканин людини. *Вісник прокуратури*. 2007. № 8. С. 89-91.

190. Навроцький В. О. Про співвідношення положень кримінального та

кримінально-процесуального законодавства, які регламентують підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності. *Альманах кримінального права* : зб ст. К., 2008. Вип. 1. С. 391–400.

191. Навроцький В. О. Угода між обвинуваченням і захистом у світлі деяких загальних питань теорії правозастосування. *Проблеми законності* : республік. міжвід. наук. зб. 2000. Вип. 42. С. 160–165.

192. Навроцький В. О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК Украї- ни 1960 р. та 2001 р.) / В. О. Навроцький. К. : Атіка, 2001. 272 с.

193. Наден О. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : *Автореф. дис... канд. юрид. наук* : 12.00.08 / О. В. Наден; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Х., 2003. 20 с.

194. Наден О. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності за злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : [моногр.] / О. В. Наден. Харків : Право, 2003. 224 с.

195. Назимко Є. С. Суспільно небезпечне діяння та інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності: актуальні питання співвідношення. *Вісн. Луган. держ. ун-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2011. № 2. С. 118.

196. Наркозлочинність (кримінологічний аналіз та протидія): навч. посібник / Я.В. Ступник, О.В. Білаш, Ю.Ю. Варга та ін. Ужгород, Видавничий дім «Гельветика», 2016. 308 с.

197. Наркозлочинність: кримінологічна характе-ристика та запобігання: науково-практичний посібник/А.А Бова, В.І.Женунтій, А.П.Закалюк, О.Г.Кулик, П.П.Михайленко, А.В.Науменко. За заг ред. А.П.Закалюка. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 296 с.

198. Науково-практичний коментар до Кримінального

кодексу України / [Александров Ю.В., Андрушко П.П., Антипов В.І., Клименко В.А. та ін.]; відп. ред. С.С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та доп. Київ : А.С.К., 2006. 848с. (Нормативні документи та коментарі : серія виходить з 1999 року).

199. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін.; за ред. О.М. Джузи, А.В. Савченка, В.В. Чернєв. К.: Юрінком Інтре, 2017. 1104 с.

200. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / О.І. Мотлях, Н.В. Малярчук, Ю.В. Корнєєв [та ін.]. К. : Центр учбової літератури, 2014. 668 с.

201. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 5-те вид., переробл та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. К. : Юридична думка, 2008. 1216 с.

202. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – [4-те вид., переробл. та доповн.] / [відп. ред. С. С.Яценко]. К. : А.С.К., 2006. 848 с.

203. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Нормативні документи та коментарі; Відп. ред.: С.С. Яценко. – 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : А.С.К., 2003. 976с. (Нормативні документи та коментарі).

204. Нікітін Ю. В., Рощина І. О. Ефективність норм кримінального права у попередженні злочинів : Монографія К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2014. 168 с.

205. Никифорчин І.О. Кримінальна відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів: Автореф. дис. канд. юрид. наук / Юридична академія України. Х., 1994. 20 с.

206. Никифорчук Д. Й. Теоретичні та практичні засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів: монографія. К.: КНУВС, 2009. 328 с.

207. Нікіфорова Т. І. Перспективи розвитку спеціальних видів

звільнення від кримінальної відповідальності. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4. С. 171-177.

208. Нікіфорова Т. І. Юридична природа спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Університетські наукові записки*. 2014. № 1. С. 144-150.

209. Ніколаєнко Т. Б. Вчинення злочину вперше як умова звільнення від кримінальної відповідальності: юридические статъи. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ: Науково-теоретичний журнал*. 2006. №4. С. 28-35.

210. Ніколаєнко Т. Б. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Київ. нац. ун-т внутр. справ. К., 2008. 20 с.

211. Ніколаєнко Т. Б. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки у вітчизняному законодавстві дорадянського періоду. *Університетські наукові записки*. 2010. № 3. С. 164-168.

212. Ніколаєнко Т. Б. Поняття звільнення від кримінальної відповідальності та його зміст. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4. С. 370-376.

213. Новий тлумачний словник української мови. У 3-х т [Текст] : 42 000 слів. Т. 1. А - К / В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. - 2-ге вид., випр. К. : Аконіт, 2001. 926 с.

214. Орехов В.В. О социологических исследованиях в уголовном праве Вестник ЛГУ. 1991. Серия 6. Вып. 1 (№ 6). С. 65–68.

215. Орловський Р. С. Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України : монографія / Р. С. Орловський. Харків : Право, 2019. 624 с.

216. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания / В. В. Скибицкий. К. : Наукова думка, 1987. 183 с.

217. Павлова Т. О. Правова природа обмежувальних заходів за чинним Кримінальним кодексом України. *Правова держава*. 2019. № 34. С. 89-94.

218. Палійчук О.В. Кримінально-правова політика держави у сфері звільнення від покарання на підставі акта про амністію та помилування. *Кримінально-правова політика держави: теоретичні та практичні аспекти проблеми*: Матеріали міжнародної наукової конференції. 17-18 листопада 2006 року. Донецьк, 2006. Донецький юридичний інститут, Луганський ДУВС. С. 253-259 с.

219. Памятники римского права: Законы XII таблиц. Институции Гая. Дигесты Юстиниана [Текст]. М. : Зерцало, 1997. 608 с.

220. Панов М. І. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. *Право України*. 2012. № 6. С. 227–241.

221. Перепадя О. В. Кримінально-правові аспекти примирення між особою, яка вчинила злочин, та потерпілим (порівняльний аналіз законодавства України та ФРН): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. К.: НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2003. 18 с.;

222. Петрова Н. М. Звільнення особи від кримінальної відповідальності: загальні підстави й умови. *Проблеми законності : республік. міжвід. наук. зб. Х.*, 2007. Вип. 87. С. 121–124.

223. Петрова Н.М. Поняття й ознаки звільнення від кримінальної відповідальності за давністю в КК України. *Проблеми законності*. Харків: Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого, 2007, № 90. С.148-152.

224. Петрова, І. А., Кричківська Л. В., Косміна Н. М., Петров С. О. Стан злочинності, пов'язаної із незаконним обігом наркотичних засобів,

психотропних речовин і прекурсорів. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. 4. С. 197-206.

225. Пинаев А. А. Уголовное право Украины. Общая часть. – Х.: Харьков юрид., 2005. 664 с.

226. Письменний Д. П. Звільнення від кримінальної відповідальності (правові та процесуальні питання). *Правова система України: теорія та практика* : матеріали наук.-практ. конф. К., 1993. С. 430–432.

227. Письменний Д. П. Поняття та класифікація підстав звільнення від кримінальної відповідальності. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального законодавства України* : тези доп. міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 25 трав. 2007 р.). К., 2007. С. 89–91.

228. Письменний, Д. П. Звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки України. *Наук. вісн. Дніпропетр. юрид. ін-ту МВС України*. 2001. № 1. С. 269-272.

229. Півненко В. Звільнення обвинувачених від кримінальної відповідальності. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2004. № 6. С. 36–40.

230. Плотнікова, А. В. (2015). Щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/14886/1/ЩОДО%20ЗВІЛЬНЕННЯ%20ВІД%20КРИМІНАЛЬНОЇ%20ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.pdf>

231. Політова А. С. Сучасний стан протидії наркозлочинності в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3. С. 136–145.

232. Пономаренко Ю.Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу. Харків : НУВС, 2005. 196 с.

233. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про

звільнення особи від кримінальної відповідальності»<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05#Text>

234. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання фальсифікації лікарських засобів : Закон України від 08 вересня 2011 року № 3718-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3718-17#Text> (дата звернення: 10.04.2022)

235. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за фальсифікацію або обіг фальсифікованих лікарських засобів: Закон України від 05 липня 2012 року № 5065-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5065-17#n19> (дата звернення: 10.04.2022).

236. Про затвердження Технічного регламенту щодо медичних виробів : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.10.13 № 753 // Офіційний вісник України. 2013 р. № 82. С. 158.

237. Про лікарські засоби: Закон України від 04 квітня 1996 року № 123/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.04.2022).

238. Про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я : Конвенція ради Європи від 28 жовтня 2011 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал «Верховна Рада України». – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a91.

239. Про практику застосування судами законодавства про відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 року № 3. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va003700-03#Text> (дата звернення: 10.04.2022).

240. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності: Постанова Пленуму

Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 1. Верховна Рада України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vb001700-05#Text> (дата звернення: 10.04.2022)

241. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 р. № 12. Вісник Верховного Суду України. 2006. № 2. С. 8–19.

242. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року № 7. Верховна Рада України.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text> (дата звернення: 10.04.2022)

243. Про судову практику в справах про злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. Вісник Верховного Суду України. 2002. № 4. С. 10–21.

244. Про судову практику у справах про хабарництво : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5. Інформаційний сервер Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02#Text>

245. Расюк Е. В. Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональному наркобізнесу в Україні : *автореф. дис. ... канд. юрид. наук* : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.

246. Регулювання ринку лікарських засобів в Україні: проблеми та рішення: проект звіту Аналітичного центру «Нова соціальна та економічна політика». URL: http://newsep.com.ua/media/news/816/files/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%95%D0%9A%D0%A2_%D0%97%D0%92%D0%86

%D0%A2%D0%A3_2016_.PDF. 130 с.

247. Рось Г. Закриття кримінальної справи зі звільненням особи від кримінальної відповідальності та презумпція невинуватості. *Право України*. 2009. № 10. С. 232–237.

248. Савченко А. В. Кримінально-правова протидія незаконному обігу наркотиків: міжнародні та національні стандарти : посібник / А. В. Савченко, О. М. Стрільців ; за ред. ректора Нац. акад. внутр. справ, д.ю.н., професора, членкор. НАПрН України генерал-лейтенанта міліції В. В. Коваленка. К. : НАВС, 2014. 146 с.

249. Савченко А.В. Сучасне кримінальне право України: [курс лекцій] / А.В. Савченко, В.В. Кузнецов, О.Ф. Штанько. К. : Вид. Паливода А.В., 2005. 640 с.

250. Савченко А.В., Вартилецька І.А., Семенюк О.О., Луцак О.О. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинених із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх : монографія. Київ : НАВС, 2016. 267 с.

251. Савченко, А. Звільнення від кримінальної відповідальності в Україні та США (на рівні федерації): порівняльний аналіз. *Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства (Осінні юридичні читання)* : тези доп. та повідомл. учасн. Всеукр. курсант.-студ. наук. конф., 10 листоп.2006 р. Львів, 2006 С. 121–122.

252. Сахнюк С. В. Юридична природа звільнення від кримінальної відповідальності. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 4. С. 279–284.

253. Сичук О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки. *Вісн. прокуратури*. 2010. № 4. С. 92–97.

254. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків:

Консум, 2001. 656 с.

255. Скибицкий В.В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания: [монографія] / В.В. Скибицкий. К. : Наукова думка, 1987. 184 с.

256. Скибицкий, В. В. Деякі проблеми звільнення від кримінальної відповідальності та відбування по- карання [Текст] / В. В. Скрибицкий // Матеріали наук.-практ. конф. К., 1993. С. 445–447.

257. Смітиєнко В.М. Кримінально-правова охорона здоров'я населення в ССРСР : автореферат. Київ : Вища школа, 2005. 242 с.

258. Сорока С. О. Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії: *автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08.* Львів, 2010. 20 с.

259. Сорока С.О. Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії: монографія / С.О. Сорока. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 228 с.

260. Соціологія : підручник / М. П. Требін, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Х. : Право, 2010. 224 с.

261. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / за заг. ред. В. І. Воловича. Київ: Укр. центр духовн. культури, 1998. 736 с.

262. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: навч. словник-довідник / за заг. ред. В. М. Пічі. Київ: Каравела, Львів: Новий Світ-2000, 2002. 480 с.

263. Старук Ю. О. Кримінальна відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів: *автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08.* К, 2010. 17 с.

264. Сташис В.В. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України. *Новий кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення.* Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 25–26 жовтня 2001 року. Х.:

Юрінком Інтер, 2002. С. 5–10.

265. Столяр Т. В. Криміналізація умисного вбивства та умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження в разі перевищення меж необхідної оборони. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1. С. 221–233.

266. Ступник Я. В. Кримінально-правове заохочення як засіб протидії злочинам проти здоров'я населення (деякі питання теорії та законотворчості). *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право /* гол. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 59–64.

267. Ступник, Я. В., Горінецький Й. І. До питання звільнення від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право /* голов. ред. Ю.М. Бисага. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2015. Вип. 30. Том 2. С. 123–128. Бібліогр.: с. 127–128 (23 назви).

268. Тацій В.Я. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / В.Я. Тацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/63732-stattya-285-zagaln-polojennya-krimlnogo-provadjennya-pd-chas-zvlnennya-osobi-vd-krimlnno-vdpovdalnost.html>.

269. Телефонко Б.М. Проблеми тлумачення норм КК України про застосування амністії і помилування. *Науковий вісник Львівського юридичного інституту МВС України*. Матеріали міжнародної конференції “Проблеми коментування кримінального закону”. 2004. № 2 (2). Додаток 2. С. 163 – 167.

270. Терещук С. С. Деякі проблеми застосування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. *Від громадянського суспільства – до правової держави : тези IV міжнар. студ. наук.-практ. конф. (24 квіт. 2009 р.)*. Х., 2009. С. 349–352.

271. Терещук С. С. Застосування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності та реалізація кримінально-правового заохочення (теоретичні й практичні проблеми). *Актуальні питання публічного та приватного права* : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (3 жовт. 2012 р.). Запоріжжя, 2012. С. 332–333.

272. Терещук С. С. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності серед засобів виконання завдань кримінального права. *Право і безпека*. 2012. № 1 (43). С. 185–189.

273. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України [Текст] : навч. посіб. / І. Я. Терлюк. Львів : Ліга–Прес, 2007. 92 с.

274. Тихий В. П. Панов М. І. Нове дослідження проблем звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Законодавство України. Наук.-практ. коментарі*. 2004. № 7. С. 76–79.

275. Тихий В. П. Уголовно-правовая охрана общественной безопасности / В. П. Тихий. Х. : Изд-во при Харьк. гос. ун-те издат. объединения «Вища шк.», 1981. 173 с.

276. Тихий В. П. Питання звільнення від кримінальної відповідальності при вчиненні злочинів у сфері господарської діяльності. *Проблеми запобігання службовим злочинам у сфері господарської діяльності* : матеріали наук.-практ. семінару (м. Харків, 9 листоп. 2004 р.). К. ; Х. : Юрінком Інтер, 2005. С. 48–51.

277. Товт Ю.М. Кримінальна відповідальність за порушення встановленого порядку обігу лікарських засобів в Україні: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 244 с.

278. Торбас О.О. Обставини, що підлягають доказуванню при складанні клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності. *Вісник Кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 88–94.

279. Торбас О. О. Думка потерпілого щодо можливості звільнення особи

від кримінальної відповідальності за кримінальним процесуальним кодексом 2012 року. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 2. С. 137-142. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aymvs_2013_2_26.pdf

280. Тростюк З. А. Окремі проблеми нормотворчої техніки спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності у статтях особливої частини Кримінального кодексу України. *Часоп. Київ. ун-ту права*. 2012. № 3. С. 311–314.

281. Тучков С.С. Підроблення як спосіб вчинення злочину: дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Запоряжжя, 2005. 217 с.

282. Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

283. Уголовный кодекс РСФСР (1922). Available at: [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A0%D0%A1%D0%A4%D0%A1%D0%A0_\(1922\)](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A0%D0%A1%D0%A4%D0%A1%D0%A0_(1922))

284. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. К. : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

285. Уманець Т.Ю. Злочинні діяння у сфері незаконного обігу наркотичних засобів за законодавством Європейського Союзу. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Алєнін [та ін.] ; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2011. – Вип. 12-18 . С. 214 - 219.

286. Усатий Г. Можливості кримінально-правового компромісу в боротьбі з організованою злочинністю. *Вісник прокуратури*. 2003. № 1. С. 36–43.

287. Усатий Г. О. Кримінально-правовий компроміс : [монографія]. К. : Атіка, 2001. 128 с.

288. Усатий Г. О. Кримінально-правові передумови появи та існування компромісу. *Вісн. Нац. акад. внутр. справ України*. 1998. Вип. 2. С. 131–146.

289. Усатий Г.О. Компроміс як засіб вирішення кримінально-правового конфлікту : *автореф. дис. ... канд. юрид. наук*; Національна академія внутрішніх справ України. К., 1999. 26 с.

290. Фальсифікація лікарських засобів. Загроза життю і здоров'ю людини та кримінальна відповідальність. URL: <http://region.diklz.gov.ua/control/zhuyuk/publish/article/388101;jsessionid=819719C98026254C5738E6CC6CD55DCD>.

291. Федулова І. М. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 3 (2). С. 88–91.

292. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : дис... доктора юрид. наук : 12.00.08. К., 2004. 444 с.

293. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони : [монографія] / Є.В. Фесенко. К. : Атіка, 2004. 280 с.

294. Фесенко Є.В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики). Київ : Істина, 2001. 192 с.

295. Фесенко, Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: *автореф. дис. ... д-ра юрид. наук* ; Акад. адвокатури України. Київ : [б. в.], 2004. 32 с.

296. Філін, Д. Питання звільнення від кримінальної відповідальності. *Правн. часоп. Донець. ун-ту*. 2002. № 2 (8). С. 43–47.

297. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. К. : Атіка, 2005. 332 с.

298. Хавронюк М. Диференціація кримінальної відповідальності: чи кримінальна безвідповідальність? *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 8. С. 3—7.

299. Хлистова Н. Б. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності: сучасний стан та перспективи розвитку. *Правове життя сучасної України* : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-викл.і асп. складу (5–6 черв. 2009 р., м. Одеса). О., 2009. С. 519–520.

300. Хлистова Н. Б. Заохочення суспільно корисної мотивації: кримінально-правові та кримінологічні аспекти: *автореф. Дис. канд. юрид. наук* : 12.00.08; Акад. адвокатури України. К., 2008. 20 с.

301. Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран. Древность и Средние века [Текст] : учеб. [для вузов] / сост. В. А. Томсинов. М. : Зерцало, 1999. 480 с.

302. Хрестоматія з історії держави і права України [Текст] : у 2-т.: Навч. посібник для студ. юрид. вищ. навч. закладів і фак. / ред. В. Д. Гончаренко. К. : Ін Юре, 1997 . Т. 1 : 3 найдавніших часів до початку XX ст. / уклад. В. Д. Гончаренко [та ін.]. - [Б. м.] : [б.в.], 1997. 463 с.

303. Хрулова Л. Застосування кримінального законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності. *Вісн. прокуратури*. 2007. № 6. С. 52–58.

304. Хряпінський П. В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України : навч. посіб. / П. В. Хряпінський. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2010. 270 с.

305. Хряпінський П. В. Функціональна спрямованість заохочувальних норм у кримінальному законодавстві України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 158–166.

306. Хряпінський П. В. Загальні та спеціальні види звільнення від

кримінальної відповідальності: проблема конкуренції. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2011. № 2. С. 110–115.

307. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : монографія / П. В. Хряпінський. Харків : Харків юрид., 2009. 448 с.

308. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України [Текст] : монографія / П. В. Хряпінський. Х. : Харків юрид., 2009. 840 с.

309. Хряпінський П.В. Заохочувальні кримінально-правові норми як ефективний засіб запобігання злочинам. *Держава і право* : зб. наук. праць. К., 2009. Спецвипуск. С. 387–392.

310. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України. Навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 192 с.

311. Хряпінський П.В. Звільнення від кримінальної відповідальності як ефективний засіб запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. *Держава та регіони. Серія : Право та державне управління*. 2012. № 2. С. 153–158.

312. Хряпінський П.В. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності за діючим законодавством. *Міжнародний юридичний вісник : збірник наукових праць Національного університету Державної податкової служби України*. 2014. Вип. 1 (1). С. 76–83.

313. Хряпінський П.В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України : навчальний посібник. Запоріжжя : ЗНУ, 2010. 270 с.

314. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України: теоретичні, законотворчі та правозастосовні проблеми : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Х., 2010. 39 с.

315. Хряпінський П.В. Соціальна обумовленість заохочувальних

кримінально-правових норм. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. - № 3. С. 55-62.

316. Хряпінський, П. В. Заохочувальні норми як засіб підвищення ефективності боротьби зі злочинами проти особистої волі громадян. *Злочини проти особистої волі людини* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. семінару (Харків, 19–20 верес. 2000 р.) / редкол.: В. В. Сташис та ін. Х. : ПФ Кн. вид-во «Лествиця Марії», 2002. С. 29–32.

317. Ціборовський О.М. Шляхи систематизації законодавства України у сфері охорони здоров'я / О.М. Ціборовський, С.В. Істомін, В.М. Сорока. К., 2011. 72 с.

318. Чен І. В. Щодо відповідності інституту звільнення особи від кримінальної відповідальності конституційному принципові презумпції невинуватості. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез Міжнар. наук. конф. «Сьомі осінні юридичні читання». – Хмельницький, 2008. Ч. 4. С. 140–142.

319. Чепелюк О. В. Амністія та помилування в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): автореф. дис канд. юрид. наук : 12.00.08; Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України. К., 2009. 16 с.

320. Шаломєєв Є. Формування інституту звільнення від покарання у кримінальному праві України другої половини XVII та XVIII ст. *Право України*. 2002. № 11. С. 135-137.

321. Шапченко С. Д. Принцип верховенства права і Кримінальний кодекс України 2001 року: деякі теоретичні, законодавчі та правозастосовчі проблеми. *Законодавство України: науково-практичні коментарі*. 2002 № 5. С. 85.

322. Шевчук О. М. Митна експертиза лікарських засобів як складова митного контролю. *Митна справа*. 2011. № 5 (77). С. 74–80.

323. Шиян А. Г. Обставиною, що виключає провадження у кримінальній

справі, акт помилування бути не може. *Право і Безпека*. 2003. Т. 2, № 1. С. 150–153.

324. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 2: Д-Й. 1999. 744 с.

325. Ющик О. І. Передумови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності. *Верховенство права у процесі державотворення прав людини в Україні* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (28–29 квіт. 2005 р.). Острог : Правн. ф-т Нац. ун-ту «Острозька академія», 2005. С. 431–432.

326. Яценко С. Конституційний принцип презумпції невинуватості та інститут кримінальної відповідальності в праві України і деяких інших європейських держав: порівняльний аспект. *Вісн. Конституц. Суду України*. 2005. № 2. С. 56–57.

327. Яценко С. Кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспекти інституту помилування за чинним вітчизняним законодавством на тлі положень Конституції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 11. С. 3–6.

328. Яценко С. О. Підстави та порядок звільнення особи від кримінальної відповідальності: актуальні питання. *Актуальні проблеми юридичної науки* : зб. тез міжнар. наук. конф. «Десяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 18–19 листоп. 2011 р.). Хмельницький, 2011. Ч. 4. С. 174–176.

329. Яценко С. С. Принцип презумпції невинуватості та інститут кримінальної відповідальності в міжнародному праві, праві України та деяких інших європейських та азійських держав: порівняльний аспект. *Вісник Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка: Юридичні науки*. 2005. Вип. 63–64. С. 93–96.

330. Яценко С. С. Щодо відповідності інституту звільнення від кримінальної відповідальності конституційному принципу презумпції невинуватості: порівняльно-правовий підхід. *Вісн. Верхов. Суду України*. 2009. № 7. С. 43–48

331. Яценко С. Чи відповідає Конституції України інститут звільнення від кримінальної відповідальності? *Право України*. 2011. № 9. С. 158–166.

332. Яценко А. М. Примирення з потерпілим у механізмі кримінально-правового регулювання: *автореф. Дис канд. юрид. наук : 12.00.08*; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К.: 2006. 20 с.